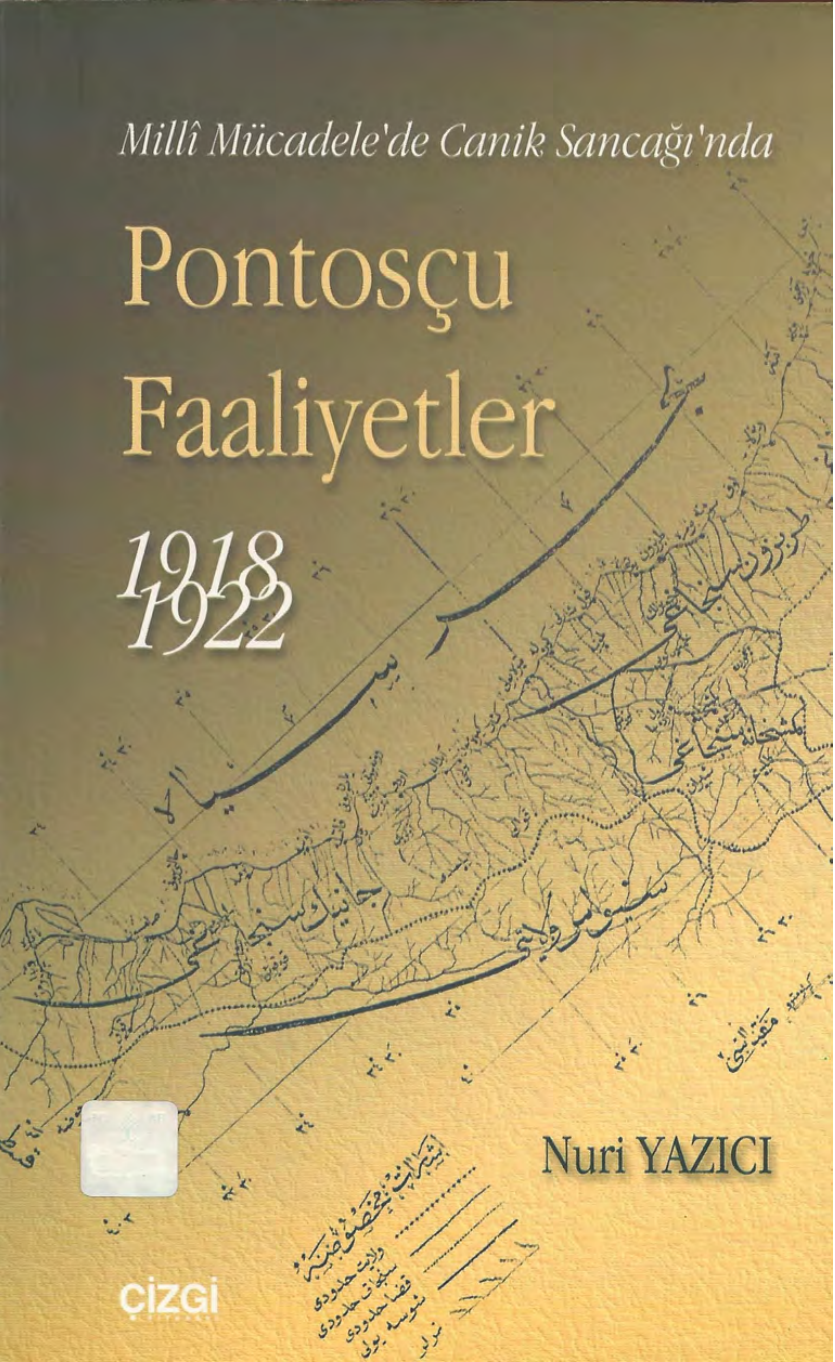
Millî Mücadele'de Canik Sancağı'nda

Pontosçu Faaliyetler

1918 1922

Nuri YAZICI

ÇİZGİ

Millî Mücadele'de Canik Sancağı'nda

PONTOSÇU FAALİYETLER

(1918-1922)

Nuri Yazıcı

çizgi
KİTABEVİ

Nuri YAZICI

1969 yılında Ankara Yüksek Öğretmen Okulu ve AÜ Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümünden mezun oldu. Sırasıyla Tokat İlköğretmen Okulu, Samsun Akpınar İlköğretmen Okulu, Trabzon Fatih Eğitim Enstitüsü, Samsun Eğitim Enstitüsü ve Samsun Terme Lisesinde Tarih öğretmenliklerinde ve idarecilikerinde bulundu. 1982'de Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümüne Araştırma Görevlisi olarak atandı. 1985 yılında *"Millî Mücadele'de (Canik Sancağı'nda) Pontosçu Faaliyetler 1918-1922"* adlı çalışmasıyla doktorasını tamamladı. Daha sonra bir süre özel öğretim kurumlarında öğretmen ve yönetici olarak görev aldı. Halen Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesinde Yardımcı Doçent olarak çalışmaktadır.
Yayımlanmış eserleri:

- *Terme Tarihi,*
- *Millî Tarih Şuuru ve Büyük Türk Devletleri, Ocak Yayınları, Ankara 1984*
- *Millî Mücadele'de (Canik Sancağı'nda) Pontosçu Faaliyetler 1918-1922, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1989*
- *Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi, 5. Baskı, Konya 1993*
- *Tarihte Türkler ve Türk Devletleri, Konya 1997*

Dr. Nuri Yazıcı'nın ayrıca çeşitli dergilerde yayımlanmış makaleleri ve kongrelerde sunulan tebliğleri bulunmaktadır.

Millî Mücadele'de Canik Sancağı'nda

PONTOSÇU FAALİYETLER

(1918-1922)

Nuri Yazıcı

ÇİZGİ
KİTABEVİ

Çizgi Kitabevi Yayınları: 74
Tarih: 11

Baskı Öncesi
minyatür

Baskı&Cilt
Dizgi Ofset

Birinci Basım, Ankara 1989
© İkinci Basım, Mart 2003

ISBN 975-8156-80-2

•

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
- Cataloging in Publication Data (CIP) -

YAZICI, Nuri
Millî Mücadelede (Canik Sancağı'nda)
PONTOSÇU FAALİYETLER 1918-1922

ANAHTAR KAVRAMLAR
- key concepts -

1. Millî Mücadele, 2. Pontos, 3. Canik, 4. Samsun

•

ÇİZGİ KİTABEVİ
Yayınevi: Zafer Meydanı Kitapçılar Çarşısı
P.21 Konya (0332) 353 10 22 - 350 23 55

Kitabevi: Mimar Muzaffer Caddesi 62/D
(0332) 353 62 66 - 353 37 83

www.cizgikitabevi.com

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR 8
ÖNSÖZ 9
GİRİŞ 11
I. CANİK 11
II. ŞARK POLİTİKASI VE OSMANLI DEVLETİ 12
1- Etniki Eterya ve Megalo İdea 14

BİRİNCİ BÖLÜM

I. MONDROS MÜTAREKESİ'NDEN SONRA CANİK BÖLGESİ 17
1. Samsun ve Merzifon'un İşgali 25
2. Pontos ve Rumluk 28
A) Pontosçu Faaliyetlerin Önemli Simâları 31
B) Avrupa'da Pontosçu Faaliyetler ve Paris Barış Konferansı'ndaki Teşebbüsler 40
C) Canik'te Nüfus Durumu 46
a) Rum İddiaları 48
b) Müslüman Nüfus 51
D) Canik'te Pontosçu Faaliyetlerin Ortaya Çıkışı 55
a) Merzifon Amerikan Koleji 59
b) Samsun'da Pontosçu Faaliyetler 63
E) Pontosçu Rum Çeteleri 69
a) Samsun Olayları 69
b) Bafra Nebiyan Dağı Olayları 75
c) Alaçam Olayları 79
d) Çarşamba Olayları 80
e) Terme ve Ünye Olayları 81

II. CANİK'TE ASAYİŞ MES'ELESİ 82
1. Mustafa Kemal Paşa Samsun'da 84
2. Samsun'da İlk Faaliyetler 88
3. Canik Sancağı Hakkmda Müfettişlik Raporları 91

İKİNCİ BÖLÜM

I. KONGRELER VE SEÇİMLER SIRASINDA CANİK SANCAĞI 99
II. SAMSUN'A ASKER ÇIKARMA SÖYLENTİLERİ 111
III. MERZİFON ASAYİŞ KONGRESİ 114
IV. SAMSUN'DA SOVYET HEY'ETİ 115
V. SAMSUN BOMBARDIMANI 117

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I. PONTOSÇULUĞA KARŞI ALINAN TEDBİRLER.....121
1. Mustafa Kemal Paşa'nın İlk Tedbirleri ve Bazı Teklifleri.....123
2. Millî Cemiyetlerin Kuruluşu 125
3. Askerî Tedbirler.....131
a) Millî Müfrezeler'in Kuruluşu 132
b) Samsun Bahriye Muhafız Müfrezesi 133
c) Merkez Ordusu'nun Kuruluşu 134
4. İdarî Tedbirler 137
a) Halkın Elindeki Silâhların Toplanması 139
b) Rum Halkın Sahilden Uzaklaştırılması.....139
c) Karşı Propaganda Faaliyetleri 145
5. Adlî Tedbirler 146

II. KARŞI DEVLETLERİN TEPKİLERİ VE DİPLOMATİK FAALİYETLER 152

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

III. SONUÇ 157
BİBLİYOGRAFYA.....163
İNDEKS *(Özel Adlar)*.....171
İNDEKS *(Yer Adları)* 174

EKLER

I- Metropolid Hrisantos'ın Muhtırası 179
II- Leon Maccas'a göre Canik Sancağı'nın nüfus durumu, Rum halkın dinî ve eğitim kurumları 184
III- XX. yy başlarında Canik Sancağı'nın genel nüfus durumu ..185
IV- XX. yy başlarında Canik Sancağı'nın müslim, gayrımüslim dinî müesseselerini gösterir tablo 186
V- XX. yy başlarında Canik Sancağı'ndaki müslim, gayrimüslim eğitim-öğretim kurumlarının karşılaştırmalı tablosu 187
VI- XX. yy başlarında Canik Sancağı'ndaki Medrese sayıları ve öğrenci miktarları.....188
VII- Pontos Cemiyeti Nizamnamesi 189
VIII- Merzifon Amerikan Koleji'nin aranmasından sonra, İstanbul'daki Amerika Müessili Amiral Bristol'e gönderilen nota sureti ..191
IX- Samsun'daki Rum Müdafaa-i Meşrute Cemiyeti'nin Nizamnâmesi.....192
X- Temmuz 1922'ye kadar Canik Sancağı'nda Rum çetelerinin şekaveti sonunda meydana gelen tahribatı gösterir tablo 195
XI- Karadeniz Türkleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Tokat Şubesinin kuruluşunu, Cemiyet 'in Samsun'daki merkezine bildiren mektubun fotokopisi.....196
XII- Samsun'da kurulan Karadeniz Türkleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin feshini bildiren mektubun fotokopisi 197
XIII- a) Giresun Gönüllü Taburu'nun, III. Fırka'ya iltihakını bildiren, Topal Osman Ağa'nın telgraf sureti 198
XIII- b) Mustafa Kemal Paşa'nın teşekkür telgrafı 199
FOTOĞRAFLAR ve HARITALAR 200

KISALTMALAR

a.g.e.	*: Adı Geçen Eser*
a.g.y.	*: Adı Geçen Yayın/Yer*
AİAB	*: Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri*
ASD	*: Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*
AÜDTCF	*: AÜ Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*
BTTD	*: Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*
HTVD	*: Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*
İA	*: İslâm Ansiklopedisi*
TİH	*: Türk İstiklâl Harbi*
TKD	*: Türk Kültürü dergisi (Türk Kültürünü Arş. Enst.)*
TVD	*: Tarih Vesikaları Dergisi*
Vsk	*: Vesika*
s	*: Sayfa*

ÖNSÖZ

Millî Mücadele yıllarında Canik Sancağı'nda Pontosçu faaliyetlerin incelenmesiyle, Türk İstiklal Savaşı'nın bir cephesi daha işlenmiş olmaktadır. Bu büyük mücadele sırasında kuzeydoğu Anadolu sahilleri Pontosçu Rum çetelerinin ağır tehdidi altında bulunuyordu. Bugünkü Samsun şehrini merkez seçen "Pontos Hükümeti" hayali, Canik Sancağı'nda ciddi tehlikeler yaratmıştı.

Her ne kadar yakın devir tarihimizle ilgili arşiv araştırmalarında güçlüklerle karşılaşılıyorsa da, yine bu kuruluşların resmî yayınları pek çok belgeyi ihtiva etmektedir. Mesela, *T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı*'nca *"Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri"*, *Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü* ve *Türk Tarih Kurumu* tarafından Erzurum Kongresi, Sivas Kongresi ve Hey'et-i Temsiliye ile ilgili belgeleri ihtiva eden eserler yayımlanmıştır.

Türk İstiklâl Savaşı'yla ilgili pek çok belge de *Harb Tarihi Vesikaları Dergisi, Tarih Vesikaları Dergisi, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Belleten ve Türk Kültürü dergisi* gibi diğer ilmî süreli yayınlarda da yayımlanmıştır.

Pontosçu faaliyetlerin Avrupa'ya yansıtılması ve genel Yunan politikası içindeki yeri bakımından ise, Dimitri Kitsikis'in dilimize "Yunan Propagandası" adıyla çevrilen ilmî eseri de kayda değerdir.

Bu araştırmada, Canik Sancağı'ndaki Pontosçu faaliyetlerin 1918-1922 yılları arasındaki dönemi incelenmiştir. Çalışmalarımda bana büyük yardımı olan ve bu tezin hazırlanması imkânını sağlayan doktora hocam Sayın Prof. Dr. Enver KONUKÇU'ya her vesileyle başvurduğumda büyük ilgisini ve yardımını gördüğüm Sayın Hocam Prof. Dr. Mustafa KAFALI'ya en derin saygı ve teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca her türlü yardımlarından ötürü Prof. Dr. Haşim KARPUZ'a, titiz çalışmalarıyla eserin ikinci baskısını gerçekleştiren Çizgi Kitabevi çalışanlarına teşekkür ederim.

Dr. Nuri YAZICI

GİRİŞ

I. CANİK

Karadeniz ve Anadolu'nun kuzey sahilleri tarihte değişik adlarla anılmakla beraber, Türklerin Anadolu'ya girişleriyle "Karadeniz" tâbiri yaygınlaşırken[1], Anadolu'nun Doğu Karadeniz kıyılarına da Canik, Canit, Canet denmiştir. Bazen Trabzon Devleti'ne (1204-1461) "Canik Krallığı"[2], Kızılırmağın döküldüğü yere "Canik Denizi" dendiği de olmuştur.[3]

Canik adının ise, bugünkü Samsun ve Ordu havalisinde oturduğu ifade edilen Tzan/Çan/Can kavminin adından ileri geldiği belirtilmektedir.[4] Bu adın tarif ettiği coğrafi alan zaman zaman daralıp genişlemekle beraber umumiyetle Samsun yöresi tanımlanmış, bölgeye bazen bugünkü Amasya ve Tokat vilâyetleri de dahil edilmiştir.[5] Yerli halk tarafından "Cenik" şeklinde söylenen bu ad alçak yer, sürülerin kışın barındıkları çukur yer anlamında kullanılmaktaydı.[6]

XI. yüzyıl sonlarından itibaren Türk'lerin Canik bölgesine girişleriyle başlayan mücadelelerle bölgede, Selçuklu Bey'lerinin daha sonra Osmanlı Devleti'nin idarî birliği kurulmuştu. Osmanlı fethi sırasında (1417-1419) şehri terkeden Hristiyanların çıkardıkları yangın sonunda tahrib olup,

---

(1) *Aurel Decei, Karadeniz, İA, c. VI, s: 238*
(2) *Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul 1971, s: 513*
(3) *P. Minas Bıjışkyan, Karadeniz Kıyıları Tarihi ve Coğrafyası 1817-1819, (Tercüme ve Notlar: Hrand D. Andreasyan), İstanbul 1969, s: 1*
(4) *Osman Turan, a.g.e., s: 513*
(5) *Kazım Dikmen, Canik Beyleri, Samsun 1940, s: 8*
(6) *Besim Darkot, Canik, İA, c. III, s: 25*

uzun süre küçük kasaba iskelesi hüviyetinde kalan Samsun, Cihan-nümâ'da Canik livasının kazalarından olarak sayılmıştır.(7)

XIX. yüzyıl ortalarında merkezi Sinop olan Canik Sancağı(8) önceleri Sivas vilâyetine bağlıydı. Daha sonra Trabzon vilâyetine bağlanan Canik Sancağı, XX. yüzyıl başlarında merkez Samsun (nahiyesi Kavak), Bafra (nahiyesi Alaçam), Ünye (nahiyesi Karakuş), Terme, Çarşamba, Fatsa kazalarından ve 965 köyden ibaretti.(9)

II. Meşrutiyet ilânından sonra müstakil sancak olan Canik, yine aynı idarî bölümlerini korumuştu.(10) Daha sonra ise, 4 Aralık 1920 tarih ve 69 sayılı kanunla Ünye ve Fatsa kazaları Ordu livasına ilhak olunmuşlardır.(11)

II. ŞARK POLİTİKASI VE OSMANLI DEVLETİ

İktisadî zenginlik ve ticaret yolları üzerinde bulunan Osmanlı Devleti, XVII. yüzyıldan itibaren giderek zayıflamaya başlamıştı. Devletin yapısını iyileştirme ve geliştirme için bir dizi islahat hareketlerine girişilmişse de bunlardan umulan netice alınamamış, her biri başka bir buhranla sona ermişti. Dışta ise, Avrupa devletlerinin denizaşırı hakimiyet ve sömürge siyaseti XIX. yüzyılda Osmanlı topraklarına yönelmiştir. Bu devletlerce, Osmanlı memleketleri siyasî ve ekonomik faaliyetlerine müsait bir saha olarak addedilmek-

---

(7) *Kâtip Çelebi, Cihan-nümâ, İstanbul 1145 (H), s: 623*
(8) *Besim Darkat, Samsun, İA, c. X, s: 178*
(9) *Trabzon Vilâyeti Salnamesi H. 1322, s: 150-171, 430-433*
(10) *Dahiliye Nezareti, Memalik-i Osmaniyye Dahilinde Vaki-Vilâyet ve Elviye ve Kazaların Cihet-i Merbutiyetlerini Gösterir Teşkilat-ı Mülkiye Cedveli, Dersaadet 1328, s: 38-39*
(11) *TBMM Kavanin Mecmuası, I, s: 73*

teydi.(12) Viyana Kongresi (1815) sırasında Çar Alexandre tarafından ilk olarak kullanılan "Şark Politikası" tabiriyle büyük devletlerin Rum mes'elesine ilgileri çekilmek istenmişti. Daha sonra bu politika tâbiriyle Avrupa devletlerinin, Türkiye politikaları anlaşılır oldu.

Yüzyıllara göre değişik hedefler gösteren bu politika XIX. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması, ikinci yarısında Türklerin Avrupa'daki topraklarının paylaşılması, XX. yüzyılda ise bütün Osmanlı topraklarının bölüşülmesi manasında kullanılmıştır.(13)

Avrupa büyük devletleri kendi aralarındaki siyasî buhranlarda bile, Osmanlı Devleti üzerinden tavizlerle tatmin oluyorlardı. XIX. yüzyıl sonlarında Prusya Başbakanı Bismarck, 1877-1878 Balkanlar ve Osmanlı buhranı karşısında, Türk topraklarının taksimini tasavvur ederek "Hakikatte her hükümetin endişesi Osmanlı İmparatorluğunu teşkil eden memleketler ve buralarda yaşayan, ayrı ayrı oturan muhtelif cinsten insanların mukadderatı değil, şimdiki vaziyet yerine muhtemel olarak kaim olacak vaziyetler ve bu yeni vaziyetlerin, komşusu büyük devletlerin emniyetleri üzerinde yapacağı tesirlerdir." diyordu.(14) Bu politikalar ve milliyet akımları Balkanlar'da etkisini çabuk göstermiştir. Edebiyat ve fikir akımlarıyla başlayan Avrupa kamuoyunun da ilgisi, Osmanlı topraklarında çıkarları olan devletler tarafından siyasî neticeler temini için kullanılmıştır.(15)

---

(12) Yusuf Akçura, Osmanlı Devletinin Dağılma Devri, İstanbul 1940, s: 6-9
(13) Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi V, Ankara 1970, s: 204
(14) Bekir Sıtkı Baykal, Bismarck'ın Osmanlı İmparatorluğunu Taksim Fikri, AÜDTCF Dergisi I (1943) 5, s: 9
(15) Enver Ziya Karal, a.g.e., s: 101

Kilise adamları da, bu münasebetler ve mücadeleler içinde yerlerini almış, siyasî yayılma emelleri Hıristiyanlık telâkkisiyle desteklemiştir.

1. Etniki Eterya ve Megalo-idea

XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren Avrupa'da yapılan araştırmalardan da ilham alan bazı Yunan şair ve yazarlarının eski Bizans'ı ihya etme ve büyük Yunanistan'ı kurma yolunda edebî faaliyetleri, Patrikhane'nin de bu duyguları uyanık tutma yolunda çalışmaları olmuştu. Bu faaliyetin öncülerinden olan şair *Rhigas*, Viyana'da bir cemiyet kurmuş ve büyük Yunanistan'ın sınırlarını resimleyerek bastırıp, dağıtmıştı. Buna göre Yunanistan'ın sınırları doğuda Anadolu ortalarından kuzeyde Karadeniz'in Kırım'ı da içine alan kuzey alanlarından ve Karpat dağlarıyla Tuna nehrinden, batı ve güney sınırları ise Adriyatik ve Akdeniz'den geçiyordu.(16)

Etniki Eterya (Ethniki Hetairia) adlı gizli ihtilâl cemiyeti de önceleri Rhigas tarafından kurulmuş, onun ölümünden sonra, 1814'de Odessa'da yeniden kurularak canlandırılmıştı.(17) Diğer cemiyet "Hetairia ton Philikon" ise ilmî ve edebî faaliyetlerde bulunuyordu.(18)

1830'da Megalo-İdea'yı Osmanlı Devletine karşı resmî bir politika olarak izleyen Yunanistan kurulmuştu. Bu hadise Osmanlı Devleti'nin dağılmasının başlangıcı olurken, Avrupa'da büyük bir dinî heyecan yaratmıştı.(19)

---

(16) Yusuf Akçura, a.g.e., s: 19

(17) Enver Ziya Karal, a.g.e., s: 109-110 İ.Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi IV, İstanbul 1972, s: 104

(18) İ. Hami Danişmend, a.g.e., s: 104

(19) Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi VI, Ankara 1976, s: 76

Her siyasî buhrandan faydalanmasını bilen Yunanistan, nüfuz sahasını sürekli genişletmiştir. 24 Temmuz 1881'de Teselya'yı ilhaka muvaffak olduysa da, Doğu Rumeli buhranı sırasında Epir ve Güney Makedonya'ya Yunanistan'ın tecavüzü püskürtülmüştü.

1897 Osmanlı-Yunan savaşı, Osmanlı'ların galibiyetiyle sonuçlanmasına rağmen, yine Yunanlılar lehine bir statü oluşturulmuştu; artık Osmanlı Hükümeti Girit'i kaybolmaya namzet bir toprak parçası olarak kabul ediyordu.(20)

Trablusgarb ve Balkan savaşlarının yarattığı mes'eleler çözülemeden patlayan I. Dünya Savaşı bölgede daha önemli etkiler icra etmişti; Avrupa büyük devletleri Türk toprakları üzerinde tarihi nüfuz bölgesi saydıkları yerleri işgale girişirlerken, Yunanistan da Ege denizinde ve Anadolu üzerinde yeni yayılmacı politikalar peşindeydi.

Yunanistanın bu yayılmacı emelleri kendi iç politikasında da bazı karışıklıklara sebep olmuştu: Almanya taraftan Kral Konstantin ile İ'tilâf Devletleri ve savaşa girmek taraftar olan Başbakan E. Venizelos arasındaki çekişmeler bir dizi iç politika buhranları doğurmuştur.(21) Yunanistan'ı Bulgaristan'ın, özellikle Türkiye'nin durumu ilgilendirmektedir. Yunan iç ve dış politikasında Türkiye'deki Rum'ların durumundan, onlara baskı yapıldığından, göçe mecbur edildiğinden şikayetler edilir. Yunan Kral'ı Konstantin ise, savaşa katılma durumunda kalırlarsa, yalnız Türkiye'ye karşı hareket edeceğini belirtmiştir.(22)

---

(20) Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi VIII, Ankara 1962, s: 76-113

(21) Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılâbı Tarihi III/2, Ankara 1983, s: 191-194, 206-210

(22) Yusuf Hikmet Bayur, a.g.e., s: 418

İ'tilâf Devletleri ise 30 Eylül 1915'de Selânik'e, 1 Aralık 1916'da Atina'ya asker çıkararak başka bir buhran yaratırlar. Bu müdahalelerin neticesinde Kral Konstantin tahtdan çekilir. Yeni Kral Alexandre tarafından ise, Venizelos Başbakanlığa yeniden tayin edilir (26 Haziran 1917).

Venizelos Hükümeti de İttifak Devletleri'ne ve bu arada Osmanlı Devleti'ne de, 1 Temmuz 1917'de savaş ilân etmiştir. Böylece Yunanistan, diğer kuvvetlere nispeten dinlenmiş ordusuyla son yıllarında, savaşa dahil olmuştur. Bu sebeple savaş sonrasında doğacak durumun Türkler'e kabul ettirilmesi için akla gelen kuvvetler Yunan ordusu olacaktır. Mondros Mütarekesi ve ilk işgallerle doğan siyasî ortam da, Yunan Hükümeti'nin Anadolu'da nüfuzunu genişletme politikasına uygun düşüyordu.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MONDROS MÜTAREKESİNDEN SONRA CANİK BÖLGESİ

1918 yılı Ekim ayı başlarında İttifak Devletleri cephesinde çözülmeler başlamış Almanya 4 Ekim 1918'de, Avusturya 7 Ekim 1918'de, Osmanlı Devleti ise İspanya aracılığıyla 5 Ekim 1918'de ABD Başkan'ı W. Wilson'a müracaatla mütareke isteğinde bulunmuşlardı.

Müttefiklerinin çekilmesiyle yalnız kalan, toprakları İ'tilâf Devletleri'nin işgaline açılan Osmanlı Devleti için mütareke mecburî görünüyordu. Bu sebeple A.B.D Başkanı'nın cevabı beklenmeden diğer teşebbüslerde de bulunulmuştur.(23) Osmanlı Devleti'nin, müttefiklerinden ayrı olarak mütareke imzalamak düşüncesi üzerine Irak'ta, Kût'ül Amara'da esir alınmış olan General Sir Charles V. Ferres Townshend aracılığıyla İngiltere nezdinde bir teşebbüste daha bulunulmuştur.(24)

Aynı günlerde Osmanlı Devleti iç politikada hükûmet buhranlar yaşamaktadır; Talât Paşa Hükümeti'nin 8 Ekim 1918'de istifasıyla Tevfik Paşa ve Ayan üyelerinden Müşir Ahmed İzzed Paşa'ların Sadrazamlıkları söz konusu olur. Bu göreve önce tayin olunan Tevfik Paşa'nın hükümeti kurma teşebbüsleri başarılı olamayınca, Ahmed İzzed Paşa görevlendirilir ve yeni hükûmet 14 Ekim 1918'de göreve başlar.

---

(23) Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılâbı Tarihi III/4, Ankara 1983, s: 702
(24) a.g.e., s: 721-726

Bir taraftan da askerî ve siyasî durumun belli olmasıyla azınlıkların, bilhassa Rumların Osmanlı Devleti'ni küçük düşürücü faaliyetleri, Devlet'ten ayrılma gayretleri görülmektedir. Azınlıklar kendi evlerine, dükkânlarına yabancı bayraklar çekmeye başlamışlar, kiliselerde âyinler düzenlenmiş, büyük şehirlerde bile asayişi korumak önemli bir mes'ele olmaya başlamıştı. Öyle ki, Sadrazam, Adliye Nazırı yoluyla, azınlık cemaatları başkanlarına, bir ayaklanma denemesine girişilirse "süngü ve ateşle önleneceği" ihtarında bulunmak zorunda kalmıştır.(25)

Mondros Mütarekesi ise, İngiltere tarafından bir oldubitti şeklinde gündeme getirilmiş, görüşmeler tutanaksız ve Amiral Sir Somerset Arthur Gaugh-Calthorpe'un tebliği biçiminde sürmüştür. Muhtevasının çok tehlikeli gelişmelere sebep olacağından endişe edilen maddelerde ise, Calthorpe'un sözlü teminatlarına güvenilmişti.

Mütareke metninde Canik bölgesi açıkca zikredilmemekle beraber ülkenin limanlarını, demiryollarını tamamen İ'tilâf Devletleri'nin denetimine bırakan maddeler, bu bölgeyi de işgal tehdidine açık hale getiriyordu.

Karadeniz sahilinde Batum'un işgalinden açık olarak sözedilmekte ve "Müttefiklerin, kendi güvenliklerini tehdit edecek herhangi bir durum ortaya çıkarsa, herhangi bir stratejik noktayı işgal etme hakkı" bulunduğu kabul edilmekteydi.(26) Osmanlı mütareke heyetinin itirazına rağmen bu şekliyle kabul edilen Mütareke'nin 7. maddesi Anadolu işgallerinin sebebini teşkil edecektir.

---

(25) a.g.e., s: 717

(26) S. L. Meray-O. Olcay, Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri, Ankara 1977, s: 2 Ali Türkgeldi, Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi, Ankara 1948, s: 42, 49

Mütarekeden sonra Avrupa'da Türkler aleyhine geniş bir propaganda başlar; Hristiyanların katledildiği, onlara işkence edildiği, Batı Anadolu'da ve henüz müttefik gemilerinin gelmediği, bölgeye asker çıkarmadıkları için Anadolu'nun Doğu Karadeniz sahillerinde Rumlar'ın katledildiği söylentileri yayılarak mübalağalı istatistikler verilmiştir. Bütün bu propagandaların maksadı, Yunanistan'ın nüfuz alanını genişleterek ve büyük bir Yunanistan'ın "Güney Avrupa'nın ileri hatlarında Batı medeniyetinin kuvvetli bir bekçisi ve Avrupa barışının kesin bir garantisi" olacağı inancını yaygınlaştırmaktı.(27)

Osmanlı iç politikası ise, Sadrazam İzzed Paşa'nın mütarekenin imzalandığını duyuran belgede belirtildiği üzere "Muhtelif unsurlar arasında iyi bir ahenk, toprak kardeşliği şefkati yaratmak ve huzurun devamını sağlamak" noktası üzerinde toplanıyordu.(28) Halbuki Meclis-i Mebusan'da Rum milletvekilleri tarafından verilen önergelerde son beş yıllık hükûmetlerin icraatları hakkında soruşturma istenmekte, memleketin "Amil-i medenîsi" bulunan Rumlar'ın maruz kaldığı tehcir ve katliam olaylarının görüşülmesi için özel oturum talep edilmekteydi. Bu teklifler ve tartışmalar Türk milletine iftiralar haline dönüşerek, Meşrutiyet'ten itibaren yapılan işlerden azınlıkların hesap sorması şeklini almıştı. Bu politika ile azınlıklar, sürgüne uğradığı iddiasıyla büyük bir muhacir kitlesinin Anadolu'ya yerleştirilmesinden toprak talepleri bakımından siyasî faydalar umuyorlardı.

---

(27) *Yahya Akyüz, Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922, Ankara 1975, s: 3*

(28) *Tayyib Gökbilgin, Millî Mücadele Başlarken I, Ankara 1959, s: 3*

Bu siyasî faaliyetler ve propagandalar İ'tilâf Devletleri ve Batı kamuoyu üzerinde etkili olmuştu; Anadolu'ya gelen Rum ve Ermeni göçmenleri, her türlü yardıma layık mağdurlar olarak görülüyor, Rumlar'a Karadeniz kıyılarında bir Pontos Devleti kurulması için yardım vaad ediliyordu.(29)

Mütarekeyle beraber başlıyan İstanbul'daki Rumların taşkınlıklarından üzüntülerini beyan eden Patrikhane ise, aslında bu politikanın merkezini teşkil etmekteydi: İstanbul'a mütarekeden itibaren getirilerek, yerleştirilen Rumlar'ın sayısı gittikçe artarken Rum Patriği 9 Mayıs 1919'da İstanbul'daki Rumlar'ı Türk tâbiyetinin mükellefiyetlerinden muaf ilân etmişti. Ayrıca Patrik Vekili Dorotheos'un başkanlığında kurulan Mavri-Mira Cemiyeti, Etniki Eterya'nın programı dahilinde faaliyet gösteriyor, çete teşkilâtları kuruluyor, kiliseler silâh deposu haline getiriliyordu. Samsun ve Trabzon cephane dağıtım bölgeleri olmuşlardı.(30)

Yunanlıların, Karadeniz Boğazının Anadolu sahilinin üst kısmını işgale girişmeleri, Pontos Rum Devleti'nin dikkate alındığı kanaatini vermekteydi.(31) Batı Anadolu bölgesinde ise, bir İonia Devleti tasarlanmaktaydı.(32)

Yunanlılar'ın Anadolu'da bulunan Rumlar hakkındaki politikaları Türkiye'nin parçalanması gerçekleşirse milletlerarası anlaşmazlık yaratmayacak yerlerin Yunanistan'a ilhakı, aksi halde parçalanma gerçekleşmezse "Türkiye'deki

---

(29) Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya I, Ankara 1973, s: 99
(30) Kemal Atatürk, Nutuk III, (Vesikalar) İstanbul 1970, 11. B., s: 899 Vsk: 1
(31) Fethi Okyar, Üç Devirde Bir Adam, İstanbul 1980, s: 265
(32) A. J. Toynbee, Türkiye, Bir Devletin yeniden Doğuşu, (Türkçesi: Kasım Yargıcı), İstanbul 1971, s: 127

Rumlar'a bölge muhtariyeti, Yunanistan'a sığınanların Anadolu içerilerine sürülenlerin yurtlarına dönerek evlerine ve mallarına kavuşmaları ve bundan böyle hiçbir zarara uğramadan yaşayıp, gelişmeleri için güvenilir garantiler" teminiydi.(33)

Yunan politikası bilhassa asayişsizlik mes'elesini işleyerek, hatta asayişsizliği hazırlayarak müttefiklerin Canik bölgesindeki bir işgal hareketini kolaylaştırmaya çalışıyordu. Asayiş bakımından ise, Trabzon'dan İnebolu'ya kadar Karadeniz kıyıları İngilizler'in kontrolünde olup, 1918 yılı Kasım ayı sonlarında bir Fransız, üç İngiliz savaş gemisi Samsun'a gitmiş ve Mutasarrıftan bölgenin asayişi hakkında bilgi almışlardı.(34)

Halbuki Canik Sancağı'nda asayişsizliğin asıl sebebi Pontosçu Rum çeteleriydi. Müttefik donanmasının Samsun'a gelişi daha sonra şehrin işgali ancak çetelerin faaliyetlerini artırmalarına ve asayişin daha da bozulmasına sebep olmuştur. Bir yandan da bölgeye Rum göçmenler yerleştirilmeye çalışılmaktaydı. Canik'te bütün bu faaliyetlerin başı Samsun Rum Metropolid'i Germanos'du.(35)

Savaş yıllarında Rus işgaline uğrayan, büyük bir iç göç yaşayarak ezilen Canik bölgesi Müslüman ahalisi, bu sefer de Pontosçu Rum çetelerinin saldırısına maruz kalmıştı. Mütarekede bölgenin önemli bir mes'elesi de, bu yerli muhacirlerin barındırılması ve bakımıydı. Halkın çoğu dağlarda yol zahmeti, açlık ve salgın hastalıkla yokluk içinde son nefesini vermişti. Evlerini ve topraklarını terketmek zorun-

---

(33) *D. Kitsikis, Yunan Propagandası, Meydan Neşriyat, İstanbul (tarihsiz), s: 363*

(34) *Tayyib Gökbilgin, a.g.e., s: 24*

(35) *Kemal Atatürk, Nutuk, II (Vesikalar), İstanbul 1970, 10. Baskı, s: 626*

da kalan aileler ve çocukları perişan bir vaziyette kasabaları dolduruyorlardı. Cephede düşman, içte hain çeteler artık sadece millî haysiyeti kalmış bulunan Türk milletini korkunç bir uçurumda sıkıştırıyorlardı. Bu manzaraların yaşandığı yerlerden biri de Sancak merkezi Samsun'du; "Samsun'un Saathane Meydanı yüzlerce yarı çıplak ve iskelet halinde sürülerle insan, muhacir çocukları, yetim kalmış şehid yavruları birer deri ve kemik halinde, birer canlı mumya ve gölge gibi dolaşıyor, görenlere dehşet ve ızdırap veriyordu. Yine bu meydanda her gün açlıktan ölenler, ölüm derecesine gelip baygınlık geçirenler görülüyordu. Her gece sabaha yakın Belediye'nin çöpçü arabaları faaliyete geçiyor, gece kaldırımlar üzerinde, köşe başlarında boş arsalar içinde ölen bu zavallıları toplayıp, Fener burnunda hazırlanmış çukurlara atıyorlardı."(36)

Savaş sırasında ihanet ederek, içte Müslüman köylerine saldıran, yakıp yıkan, soyan Rum çeteleri, mütarekeyle beraber siyasî mahiyet alarak Pontosçuluk emeline hizmet etmeye başlamışlardı. Şehirlerde taşkınlıkları ve tecavüzleri yüzünden zabıta kuvvetleri Rumlar'la yerleşik olan mahallelere giremiyorlardı. Kendilerini artık savunma durumunda kalan Müslüman halk ise, çeteler kuruyorlar veya Trabzon, Giresun taraflarından çeteleri davet ediyorlardı.(37)

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali olayı ise, mütarekenin gerçek barışı getirmediği inancını bir anda bütün yurtta hissettirdi. Her bölge, bu arada Karadeniz sahilleri de bir işgal tehdidini görmeye başlamıştı. Mitinglerle, pro-

---

(36) *Muzaffer Lermioğlu, Akçaabat ve Akçaabat Tarihi-Birinci Genel Savaş Hicret Hatıraları, İstanbul 1949, s: 264*

(37) *Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, İstanbul 1969, s: 657, Bilal N. Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk 1919-1938, I, Ankara 1973, s: XXI, 4-5*

testolarla Canik halkı da İzmir işgaline karşı sessiz kalamıyacaklarını gösterdiler; işgal olayı Türk milletinin millî haysiyetine indirilmiş bir darbe olarak yorumlanıp, İ'tilâf Devletleri'nin bir taraftan hak, adalet sözcülüğü yaparken, bir taraftan da Anadolu'nun kapısı demek olan İzmir'in Yunanlılar'a terk edilmesinin mümkün olmadığı, Türk milletinin ne kadar ezilmiş, ne kadar hırpalanmış olursa olsun Yunan'la boy ölçüşmeye muktedir olduğu ilân edilmişti.(38)

Padişah'a ve Sadaret'e çekilen telgraflarda İzmir'in işgalinin kabul edilemiyeceği, sıranın daha sonra diğer topraklarımıza geleceği belirtiliyor, Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya çekilen telgrafta ise, "Hükümetimizi idamımızı tebliğe memur görmek istemiyoruz" denilerek, hareketlerinin asayişsizlik telâkki edilmemesi istenmekteydi.(39)

ABD ve İngiltere'nin İstanbul mümessilliklerine çekilen, birer suretleri de Fransa ve İtalya mümessillikleri'ne gönderilen protesto telgraflarında da, İzmir'in Yunan işgaline uğramasının Türk yurdunda sessiz karşılanamayacağı bildirilip, "Ümid ederiz ki, medeniyeti temsil eden sizler milyonlarca insan kanıyla istihsal edilen sükunet hazırayı bu haksızlıkla ihlâle müsaade etmezsiniz." denilmekteydi.(40)

Wilson ilkelerinin yarattığı siyasî ümit ve Mondros Mütarekesi'nin getirdiği barış beklentileri İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaliyle birdenbire sönmüştü. Anadolu'nun en önemli şehri ve limanı olan, işgal görmemiş, savaş olaylarının dışında kalmış bu şehire işgalin uzanması bütün Anadolu'da tehlikeyi ani ve şiddetle hissettirmişti. Aynca

(38) *Işık Gazetesi, 21 Mayıs 1335, S: 21, s: 1*
(39) *a.g.y., s: 2*
(40) *a.g.y., s: 2*

Yunan işgalinin İzmir'de yaptığı katliam, yenilginin gerçek yüzünü bir daha acı olarak ortaya çıkarmıştı. Mütareke'den sonra beliren barış ümitleri kaybolduğu gibi' 'bağımsızlık hedefinin gerekliliği" anlaşılmıştı.(41)

Anadolu'nun Karadeniz sahillerinde ise, bu bağımsızlık fikrinin galeyana getirdiği tepki, aynca benzer sebeplerin bu bölgede de yaşanmasından ileri geliyordu; sahildeki Rumlar ayrı devlet olma iddialarını ortaya attıkları gibi, Hristiyanların Müslüman halk tarafından ezildiği propagandasına da hız vermişlerdi. Avrupa büyük devletleri nezdinde politik teşebbüslerde bulunuyorlar, onların fiilî yardımlarını, müdahalelerini istiyorlardı.

Bir taraftan da, Anadolu'nun bu sahillerine Batum ve Güney Rusya'dan Rum göçmenler sevkederek yerleştiriyorlardı; 17 Nisan 1919'da Rusya'dan getirilen 500 Rum Samsun'a çıkarılmış, Trabzon'a mütarekenin ilk altı ayında çoğu silâhlı 8000'den fazla Rum göçmen ve 9 Ağustos 1919'da Giresun'a sokulmayan 71 Rum getirilmişti. Bu Rum göçmenleri Yunan Kızıl Haç'ındaki Yunan subayları yerleştiriyor ve teşkilâtlandırıyordu.(42)

Samsun ve Trabzon bölgesinde Rumlar tarafından silâhlı ve teçhizatlı çetelerin oluşturulması, bu çetelerin Rum muhacirleriyle takviye edilmesi, sözü edilen bölgede bir Pontos Hükûmetinin teşkili fikri Müslüman halkı endişelere sevketmekte idi.(43)

---

(41) *Sina Akşin, İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele, İstanbul 1976, s: 274-275; Bekir Sıtkı Baykal, "İzmir'in Yunanlılar Tamfından İşgali ve Bu Olayın Doğu Anadolu'daki Tepkileri", Belleten XXXIII/132 (1969), s: 517.575*

(42) *Bilal N. Şimşir, a.g.e., s: 4-5*

(43) *Kâzım Karabekir, a.g.e., s: 151-152*

1. Samsun ve Merzifon'un İşgali

Mondros Mütarekesi imzalandığında İ'tilâf Devletleri kuvvetleri Anadolu'yu her taraftan kuşatmış, işgal için hazır vaziyette bekliyordu. Mütareke'nin, Türk topraklarını işgale açık bırakan "Müttefiklerin, kendi güvenliklerini tehdit edecek herhangi bir durum ortaya çıkarsa, herhangi bir stratejik noktayı işgal etme hakkı bulunması" maddesi çerçevesinde ilk işgaller olurken 24 Aralık 1918'de Batum, 9 Mart 1919'da Samsun İngiliz kuvvetlerinin işgaline uğramıştı. Aralarında bir miktar Fransız askeri de bulunan işgal kuvvetleri İlyasköy'deki sekiz kışlaya yerleşmişti.(44)

İşgal kuvvetlerinin varlığı Pontosçu faaliyetlerin açıkça ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Samsun'da Rumlar'ca askerî nümayişler yapılmış(45), Rum çetelere binlerce silâh dağıtılmış(46), kiliselere Pontos armaları asılmış, ilkokul çocukları Pontos şarkılarıyla sokaklarda dolaştırılmıştı.(47)

1919 yılı Mart ayı içinde Merzifon'u da ele geçiren işgal kuvvetleri azınlıkların gösterileriyle karşılanmışlardı. Merzifon yakınındaki Rumcuk köyü civarında "âdil ordu, asayiş gelecek, Enver Paşa'nın, zalim Hükümetin, ordunun, İttihad ve Terakki'nin zulmünden kurtulduk" nümayişleriyle karşılanan İngiliz kuvvetlerinin bir kısmı Amerikan Koleji binalarına, bir kısmı da, daha sonra Kara Mustafa Paşa İlkokulu olarak kullanılacak olan binaya yerleştiler.(48)

I. Dünya Savaşı sırasında Müslüman olan Rumlar ve Ermeniler, İngiliz işgalciler gelince hükümete başvurarak eski

---

(44) E. Veysi Aksan, 19 Mayıs Dergisi V/55 (1941) s: 11
(45) H. Umur-A. Pasin, Samsunda Müdafaa-i Hukuk, İstanbul 1944, s: 6
(46) TBMM. Zabıt Ceridesi XV, s: 239
(47) a.g.y.
(48) Vehbi Cem Aşkın, Kurtulan Merzifon, Balıkesir 1956, s: 22 TİH, I, s: 174

isimlerini yeniden aldılar. Zaten teşkilâtlı da bulunduklarından Türk köylerine taarruzları artmaya başladı.

İngilizler'in hükûmet binası önündeki Türk bayrağını indirip, yerine İngiliz bayrağı çekmeleri ise halkın galeyana gelmesine sebep olmuştu. Halkın tepkisinden çekinen İngilizler göndere yeniden Türk bayrağını çekmek zorunda kalmışlardı.(49)

İngilizler, 5 Temmuz 1919'da da Batum'un boşaltılması bahanesiyle Samsun'a 150 Hind askeri daha çıkararak İlyasköy'deki üçü askerî hastane, üçü de Samsun'da Türk asker ve subaylarına mahsus altı kışlaya yerleştirmek istediler. Üstelik Batum'dan 1000 kadar daha asker getireceklerini bildirmişlerdi. Bu durum, bir askerî çıkarma harekâtını olup bittiye getireceği endişesiyle protesto edilmişti. Mustafa Kemal Paşa tarafından Harbiye Nezareti'ne çekilen 8 Temmuz 1919 tarihli telgrafla sahilden, iç kısımlara hiçbir kuvvetin hareketine izin verilmiyeceği, icab eden askerî tedbir ve tertibatın alındığı bildirilirken, durumu XV. Fırka Komutanlığı kanalıyla takip eden III. Kolordu Komutanlığı da, Harbiye Nezareti'ne telgraflarında, İngilizler'in Samsun'a yeniden asker çıkarmalarının asayişi ihlâl edeceğini, Rumların tecavüzlerinin artmasına sebep olacağını, Müslüman köylülerin nefs-i müdafaa halinde kalacaklarını, Samsun'u ikinci bir Aydın vilâyeti durumuna düşüreceğini belirtiyordu.(50)

Harbiye Nezareti ise, silâh kullanılmamasını, İngiliz Mümessili ile görüşülerek "işin münasip ve salim bir tarzda tesviyesinin teminini" istiyordu.(51)

---

(49) V. Cem Aşkun, a.g.e., s: 14
(50) HTVD II/5(1953), Vsk: 98 HTVD III/8 (1954), Vsk: 181, 182
(51) HTVD III/8 (1954), Vsk: 185

İngiliz işgal kuvvetleri de Samsun ve köylerinde geniş bir müdahale ve sindirme politikası uyguluyorlardı. Bir yandan Rumlar'ın endişe ve korku içinde bulunduklarından bahisle mülkî amirler nezdinde teşebbüslerde bulunurlarken, kendi askerlerine kasaba yakınlarında nişan alma talimleri yaptırıyorlardı.(52)

Millî Mücadele hareketinin, 1919 yılı sonlarına doğru güçlenmesi üzerine Samsun ve Merzifon bölgesinde Türk kuvvetleriyle bir çatışmaya girmek istemeyen İngiliz işgal kuvvetleri, bölgeyi tahliye etme kararı almışlardı.(53)

Merzifon'un 20 Eylül 1919, Samsun'un ise 4 Ekim 1919'da tahliyesi bütün doğu vilâyetlerinde kutlamalarla karşılanmıştı.(54) Mustafa Kemal Paşa tarafından da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Sivas Merkez Heyeti'ne gönderilen yazıda, İngiliz işgal kuvvetlerinin tahliyesinin "İ'tilaf Devletleri'nin, milletimizin hukuk-ı meşruasına riayetkar olacaklarının ilk müjdecisi" olduğunu bildiriyordu.(55)

Tahliyeden sonra, 7 Ekim 1919'da Iron Duke zırhlısıyla Samsun'a uğrayan İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Sir J. De Robeck, aynı zamanda Mutasarrıf Vekili olan XV. Fırka Komutanıyla görüşerek İngilizler'in gitmesinden ahalinin müteessir olup olmadığını öğrenmek istemişti. Kendisine, halkın müteessir olmadığı, asayişin de iyi olduğu söylenmiş ve zırhlıya dönerek Samsun'dan ayrılmıştır.(56)

---

(52) Tayyib Gökbilgin, Millî Mücadele Başlarken II, Ankara 1965, s: 312
(53) Bilal N. Şimşir, a.g.e., s: 105 Vsk: 39
(54) Kâzım Karabekir, a.g.e., s: 325
(55) Heyet-i Temsiliye Kararları (Hzl: Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1974, s: 13.
(56) HTVD IV/12 (1955), Vsk: 283

2. Pontos ve Rumluk

Pontus veya Pontos kelimesi Grekçe'de deniz anlamında olup, eski çağlarda Karadeniz'e ad olarak, "Pontos Euxinos" şeklinde kullanılmıştır.

Euxinos, anlamı karanlık, uğursuz demek olan İranî "ahşaena" kelimesinden geliyordu. Karadeniz'in fırtınalı, nispeten karanlık sularından ötürü verilen bu isim X. yüzyıla kadar yaşamıştır. Grek'ler deniz ilâhlarını teskin etmek için bu kelimeyi misafirperver anlamına "Euxinos"a çevirerek kullanmışlardı. Türkçe "Karadeniz" tabiri ise, Türkler'in Anadolu'ya girişinden sonra, XIII. yüzyıldan itibaren ortaya çıkar.(57) Pontos adı, umumiyetle kuzey Anadolu'nun doğu sahilleri için kullanılmakla beraber, tarif ettiği alan zaman zaman değişiklik göstermiştir; Yeşilırmak (Irys), Kızılırmak (Halys) ve Kelkit havzası Pontos sayıldığı gibi, bu alan daha da genişleyerek doğuda Kafkasya'dan, bütün Karadeniz kıyıları boyunca Sinop ötesine kadar yayılmıştır. Yakın devirlerde ise bu bölge Samsun ve Trabzon sahiliyle hinterlandından ibaret sayılmıştır.(58)

Bölge yerli halkının ise, Anadolu'nun içlerinden geldiği belirtilmektedir; Orta Karadeniz bölgesi kıyılarında görülen yığma tepelerin, İç Anadolu'ya doğru takip edilmeleri, bu yerleşim istikametini göstermektedir.(59) Yine, bölgede yapılan araştırmalarda yerli bir kültürün varlığı anlaşılmıştır.(60)

---

(57) *Aurel Decei, a.g.y., s: 238 P. M. Bıjışkyan, a.g.e., s: 1*

(58) *Said Paşa, Mir'at-ül İber II, Dersaadet 1304, s: 199 Celâl Nuri, Coğrafya-yı Tarihiyye-i Mulk-i Rûm, Konstantin 1917, s: 22-23*

(59) *Besim Darkot, a.g.y., s: 173*

(60) *K. Kökten-N. Özgüç-T. Özgüç, "1940 ve 1941 yılında Türk Tarih Kurumu adına Yapılan Samsun Bölgesi kazıları hakkında ilk kısa rapor", Belleten IX/35 (1945), s: 397*

Netice itibarıyla, Kuzey Anadolu'nun eski çağlarında Pontos denilen bu bölgesinde "ırk bakımından mensubiyetlerinin tesbiti imkânsız olan, fakat şark'ta "Kafkasya'lı" ve garb'ta "gayr-i muayyen menşe'li "telâkki edilmesi mutad bulunan" kavimler yaşamıştı.(61) Bu kavimlerin yanı sıra kıyı bölgesinde, nisbeten medenî bir yaşayış hüküm sürüyordu. Evvela Fenikeliler'le, sonra Yunanlılar'la kurulan bu hayat yerli halkla kaynaşmamıştı. Yunanlılar ziraî ve ticarî amaçla kurduklan bu kolonilerde toprağı paylaşmışlar ve yerli halkı toprağa bağlı köleler haline getirmişlerdi.(62)

Koloniler çağından sonra Pers'ler ve İskender İmparatorluğu zamanında Pontos, bazen daralan bazen genişleyen bir idarî birim olarak görülmüştür. İskender İmparatorluğu'nun parçalanması sırasındaki mücadeleler sonrasında, bölgede İran kökenli Mithridates sülâlesi tarafından "Pont Devleti" kurulur. Pont Devleti yaşadığı çağda (M.Ö. 298-M.Ö. 63), doğuda Roma İmparatorluğu'nun rakibi olacak kudrete erişmişti. Bu devletin yıkılmasından sonra Anadolu hakimiyeti Romalılar'a geçerken, Hristiyanlık da yayılmaya başlamıştır. İmparatorluğun ikiye bölünmesiyle Pontos bölgesinin, Doğu Roma İmparatorluğu topraklarından sayıldığı görülür. Doğu Roma İmparatorluğu'nun hakim olduğu topraklara "Romania", halkına da "Romaio" denmekteydi. Araplar ise bu tâbiri "Rum" şeklinde kullanmışlar ve öylece yaygınlaştırmışlardır.(63) Böylece Rum tâbirinin etnik bir bütünlüğü anlatmaktan çok, bir tâbiyet ilişkisini anlattığı kanısına varılabilir.

(61) *Aurel Decei, a.g.y., s: 240*
(62) *A. Müfid Mansel, Ege ve Yunan Tarihi, Ankara 1963, s: 166*
(63) *Osman Turan, a.g.e., s: XXIV-XXV*

XI. yüzyıldan itibaren ise, Ön Asya tarihinde yeni bir devir başlamaktadır; Türkler'in Anadolu'yu yurt edinmeleriyle yepyeni bir siyasî ve kültürel çehre doğar.

Canik sahillerinde, Türkler'le mücadeleyi Bizans'ın Trabzon valileri yürütmektedir. Haçlılar'ın bölgeye saldırıları da, Türk fütuhatını durduramamıştır. Bu mücadelelerle Türkler'in, Karadeniz'in doğu ve batı uçlarında hâkim oldukları ve sahile doğru indikleri görülmektedir.

Moğol istilâsının (1243) önünden çekilen Türkmen muhacirleri Karadeniz dağları üzerinden, Harşit çayı gibi vadilerden Canik sahillerine iniyorlardı. Samsun'dan doğuya doğru gerçekleşen Türkleştirme faaliyeti ise, daha sağlam gelişiyordu: "XIII. asrın ikinci yarısında Selçuklular, Moğol istilâsı altında ezilirken bu sahillerin Rum'lara karşı müdafaası Çepni Türkmenlerine kalmıştı. Bu kuvvetli Oğuz boyu devamlı surette sahilden ve cenup dağlarından ilerliyerek bu bölgeyi Türkleştiriyorlardı. Samsun ve Ordu arasında Hristiyanlığı kabul eden asi Çan kavmi de, bu Türkmen fetihleriyle tedricen tarihe karıştı."(64)

Trabzon Devleti'nin yıkılışıyla (1461), Canik bölgesinde Hristiyan Bizans'ın son kalıntıları da ortadan kalkmış oldu. Pontos tâbirinin siyasî bir muhteva ile ortaya atılması ise, XX. yüzyılda olmuştur. Bu devrede Osmanlı Devleti artık eski kudretini kaybetmiş, Avrupa büyük devletlerinin yayılmacı politikalarına hedef olmuştur. Osmanlı yönetiminden ayrılıp, bağımsız olan devletler de aynı sebeplerle Türkiye aleyhine politikalar takip etmişlerdir; Ege havzasının denizci-tüccar şehir devletlerinin Anadolu'nun doğu Karadeniz sahillerindeki mahallî-ticarî varlıklarının, yüzlerce se-

(64) *n.g.e., s: 512*

ne sonra siyasî ayrılıkçı Pontosçuluk emellerini ortaya çıkarması, aslında Yunan nüfuzunun genişleme politikasından başka bir şey değildi.

A) Pontosçu Faaliyetlerin Önemli Simâları

Dış politikada Yunanistan, içte ise İstanbul'daki Fener Patrikhanesi Rum mes'elesinin genel destekçisi ve teşvikçileri olarak görülmektedirler. Bu iki unsur Mondros Mütarekesi'nin getirdiği siyasî şartlardan faydalanarak fiilen işbirliği yapmışlar, Anadolu'da Rum devletleri teşkiline, imkân olursa bunların Yunanistan'a ilhakına gayret etmişlerdir.

Bütün gayretler Anadolu'daki Rum azırılığın Yunanistanla fikrî ve millî vicdanlarını birleştirerek fiilî neticeler teminine yönelmişti; Patrikhane, Rumları Yunanca konuşmaya teşvik ediyor, Türkler'e düşmanlık telkini yapıyordu. Rum gençlere gizli cemiyetlerde şöyle yemin ettiriliyordu: "Fikr-i millîmizle alâkadar olan herhangi bir vazifenin tevdiinde sadakat, itaat, mahremiyet ve ketumiyetten zinhar ayrılmayacağıma ve hariçten duyduklarımı tamamen amirlerime tebliğ ve ihbar edeceğime ve hilâf-ı usûl hareketimde terettüb edecek cezayı bilâitiraz kabul edeceğime Ekanim-i Selâse-i Mukaddese ve kavm-i müşerrefimiz üzerine ahd ve kasem ederim."(65)

Pontosçu faaliyetlerin içteki en ünlü siması *Hrisantos* (Chrysanthos) idi. Aslen Gümülcineli olup, aile adı Filipides'dir. Heybeliada'daki ihtilâlci ruhban okulunda yetişmiş, dört yıl kadar da Almanya ve İsviçre'de tahsilde bulunmuştur. Trabzon Metropolidliği sırasında Pontosçuluk için büyük faaliyetler göstererek, I. Dünya Savaşı sırasında

(65) *Pontos Mes'elesi, Ankara 1338, s: 14*

Rus'ların Trabzon'u işgallerinde İlçe Belediye Meclisi seçimlerini Rum üyelerin kazanmasını sağlamıştır. Daha sonra bu neticeyi, Paris Barış Konferansı'na sunduğu muhtırada, Rum çoğunluğun bir delili gibi kullanmıştır.

Paris Barış Konferansı'na Patrik Kaymakamı Dorotheos başkanlığında giden heyette Hrisantos da vardı. Kendisine "Mağdur Rumlar'ın Temsilcisi" sıfatıyla Pontosluları savunma yetkisi verilmişti.

Hrisantos, Konferans'a hareketinden önce Karadeniz sahilindeki metropolitlerden istatistikî bilgiler ister. Bu faaliyetiyle Türk ve Rumların münasebet derecelerini, Rum çetelerin silâh durumlarını, Rum köylerine zarar verip vermediklerini, bölgede ne kadar Türk askerinin bulunduğunu ve büyük mülkiye memurlarının isimlerini öğrenmek istemişti.(66)

Canik bölgesi hakkındaki Rum iddialarını, istatistiki bilgileri ve isteklerini ihtiva eden bu muhtıra, 2 Mayıs 1919'da Konferans'a sunulmuştu. 23 Temmuz 1919'da İngiltere'ye geçen Metropolid Hrisantos, Londra'da İngiliz Hükümeti Dışişleri Bakan Yardımcısı Sir Ronald Graham'la görüşerek Trabzon'a asker gönderilmesini, İngilizler'in yönetimi altında yerli jandarma birlikleri kurulmasını teklif etmişti. Hrisantos, Türkiye'den Pontos için mümkün olduğu kadar büyük bir toprak parçası koparmak, Yunanistan'daki gönüllüleri oraya taşıyarak bir Pontos ordusu kurmak fikrindeydi. Bu ordu İngilizler'ce tasvib edilmeyen bir harekette bulunmayacaktı.(67)

---

(66) a.g.e., s: 41
(67) S. Tansel, a.g.e., I, s:102 D. Kitsikis, a.g.e., s: 337

9 Kasım 1919'da Trabzon'a dönen Hrisantos, Türk ve Rum halkının Anadolu medeniyetini ihya edecekleri yolunda da beyanatta bulunuyordu; Trabzon Valisi Haydar Bey'le aynı vapurda Trabzon'a gelen Hrisantos limanda tezahüratla karşılanmış, daha sonra valiyi ziyaretinde Trabzon ve havalisi sakinlerinin birarada yaşamaları mecburiyetinden bahsetmiştir.(68)

10 Kasım 1919'da ise Trabzon Mevki Komutanı'nı ziyaret eden Metropolid, buradaki konuşmasında da, "Biz çalışmaz isek Avrupalılar bizi çiftlik edinmek istiyorlar. Elele vererek müttehiden çalışırsak memleket olur, Avrupa efkârı entrika ve fesat ve münafıkla meşbûdur. Anadolumuz gibi saf ve temiz değildir." demiştir.(69)

Metropolid Hrisantos'daki bu tavır değişikliğini Harbiye Nezareti, büyük ihtimalle Avrupa devletlerinden "yüz bulamadığı" şeklinde değerlendirmiştir.(70)

Gerçekten de Pontos davasının en kuvvetli takipçilerinden biri olarak görülen Metropolid'in, bu iddialarını savunmak için gittiği ve bir de muhtıra verdiği Paris Barış Konferansı dönüşünde böyle beyanlarda bulunmasının bir sebebi olmalıdır.

Bu tavrı, ayrı bir devlet olmak iddiasından vazgeçmek ve Türk halkıyla beraber yaşamak arzusunun samimî ifadeleri olarak kabul etmek de mümkün görünmemektedir. Çünkü aynı Kasım ayı sonlarında, güya Rum halkı Pontos fikrinden vazgeçirmek ve Müslüman vatandaşlarla birleşmeyi sağlamak için Batum'a giden Hrisantos(71), burada 18

---

(68) T. Gökbilgin, a.g.e., II, s: 201
(69) HTVD IV/12 (1955) Vsk: 276
(70) HTVD IV /12 (1955) Vsk: 277
(71) T. Gökbilgin, a.g.e., II, s: 201

Aralık 1919'da bir Pontos Hükümeti kurar[72] ve Rum-Ermeni konfederasyonu için teşebbüslerde bulunur.[73]

Nitekim, Harbiye Nezareti'nin XV. Kolordu Komutanlığı'na şifrelerinden anlaşıldığı üzere, Metropolid'in beyanları ve teşebbüsleri güven uyandırmamıştır. Aynca hareketlerinin takibiyle, peyderpey bilgi verilmesi de istenmekteydi.[74]

Hrisantos, bu faaliyetleriyle Batı Anadolu'daki Yunan ordusunun bir zaferini bekliyor olabilirdi. Çünkü Avrupa devletlerinin politik desteği sağlanmış olsa bile, Anadolu'daki Yunanlılık emellerinin kesin teminatı ancak böyle bir zaferdi. Bu arada Trabzon ve sahil kesimine Rum halkın hicretini çoğaltmak, Rumlar arasında teşkilât yapmak için zamana ihtiyaç vardı. Ayrıca böyle beyanlarla bölge Müslüman halkı arasındaki tepkileri ve mukavemeti gevşetmek, maneviyatı zayıflatmak amacının güdüldüğü daha büyük ihtimaldir.

Batı Anadolu'da Yunan işgali sürüp, Rum çeteleri tarafından katliam yapılırken, aynı amaçlarla yola çıkan Metropolid Hrisantos'un bu barışçı politikası güven vermemekteydi. 1920 yılında yine aynı Pontosçu maksadlarla Paris, Londra ve San Remo'ya giden Hrisantos, o sıralarda Doğu Anadolu seyahatına hazırlanan General Harbord Heyeti'nden Coster Briton'la görüşmüştü. Bu görüşmeyi anlatan 20 Ağustos 1920 tarihli mektubunda Metropolid, adı geçen kişiyle dört saat görüştüğünü, Pontos'un Ermenistan'a ilhakına karşı olduğunu belirterek Trabzon, Batum, Giresun ve

---

(72) Nutuk II, s: 627 Gotthard Jaeschke, Kurtuluş Savaşıyla İlgili İngiliz Belgeleri, (Çev. C. Köprülü), Ankara 1971, s: 58

(73) D. Kitsikis, a.g.e., s: 336

(74) HTVD IV/12 (1955) Vsk: 277

Samsun Pontos derneklerinin Amerika heyetiyle temas kurmalarını istemekteydi.(75)

İzmir'in işgalinden sonra askerî harekâtını Anadolu'nun içlerine doğru genişleten Yunan ordusuna, Osmanlı teb'ası olan Rumlar, askerî ve maddî yardımlarda bulunuyorlardı. Karadeniz bölgesinde de Trabzon, Samsun ve Amasya Metropolidlikleri'nin teşvikiyle Rum halkın Yunan ordusuna katılmak üzere gönüllü taburları teşkil ettikleri görülüyordu.(76)

Büyük Zafer'den sonra idama mahkum edildiği için Yunanistan'a kaçan Hrisantos, burada Atina Başpiskoposu ve Yunanistan kilisesinin önde gelen din adamlarından olarak görülür.(77)

Pontosçu faaliyetlerin diğer önemli ismi de, *Konstantinidis* (C.G. Constantinides) adlı, Marsilya'da yerleşmiş bir Rum iş adamıydı. Pontosçu faaliyetler için büyük masraflarda bulunmuş, 4 Şubat 1918'de Marsilya'da düzenlediği ve başkanlığını yaptığı *"Hariçteki Pontoslular Kongresi"* ile Avrupa ve Amerika'daki Pontosluları biraraya getirmişti.

Bu kongredeki nutkuyla Pontoslular için Türk idaresinden kurtulmak ve intikam almak zamanının geldiğini ilân eden Fransa, İngiltere ve Atina'daki faaliyetleriyle mücadelede birlik sağlamak gayretinde olduğunu belirten Konstantinidis, Trabzon'un Osmanlı'lar tarafından fethini esarete düşüş olarak niteleyip, daima Yunanlılığın dirileceği ümidiyle bölgedeki Rum halkın milliyetini koruduğunu iddia etmişti.(78)

---

(75) HT VD XXV/74 (1976) Vsk: 1614 Yakın Tarihimiz II, s: 225
(76) Pontos Mes'elesi, s: 57,62
(77) D. Kitsikis, a.g.e., s: 335
(78) Pontos Mes'elesi, s: 39

Ayrıca, Atina'da yayımlanan Neologos Gazetesi'nden naklederek Pontos'da üç buçuk milyon nüfus bulunduğunu, bunun birbuçuk milyonunu Ortodoks-Rum, beş yüz binini Rumca konuşan Müslüman Rumlar, iki yüz elli binini zahiren İslâm, batınen Ortodoks kalanını da çeşitli unsurlardan yani Türk, Gürcü, Türkmen, Çerkes ve bir miktar Avrupa'lı olarak göstermişti.

Kongre'de Batum'daki Pontosçu faaliyetlerden de bahsederek 17 000 gönüllünün bulunduğu, bunun kısa zamanda 50 000'e ulaşacağını kuvvetle tahmin ettiğini belirten Konstantinidis'in teklifi üzerine Rus Hariciye Komiseri Troçki'ye (Trotsky) aşağıdaki telgrafın çekilerek yardımlarının istenmesi kararlaştırılmıştı: "Pont Ökzen ve havalisi ahalisinden mürekkeb olup Cemahir-i Müttehide'de, İsviçre'de, İngiltere'de, Yunanistan'da, Mısır'da ve diğer aksamı memalikte mütemekkin ve tanzim-i umura selahiyaddâr mümessillerin iştirakiyle Marsilya'da birleşen Kongre, bu havalinin Ruslar tarafından tahliye edildikten sonra tekrar Türk hakimiyeti altına giremiyeceğinden dolayı Rus hududundan Sinob'a kadar bir cumhuriyet te'sisini arzu ve bunun için de şediden müdahalenizi rica ve peşinen takdimi teşekkürat ederler. Kongre namına Reis: Konstantinidis"(79)

Konstantinidis'in Batum ve Kafkasya'da Rum gönüllü taburları'nın teşkil edildiğini bildirmesi Kongre'de büyük bir coşkunlukla karşılanmıştı. Bunun üzerine Konstantinidis'in "Umum Pontoslular Birliği" adına, Batum'daki gönüllüler komutanı Miralay Anonya'ya (Anonias) ve Batum yoluyla Trabzon Metropolidi Hrisantos'a şu telgrafın çekilmesi kararlaştırılır; "Her taraftan Pontoslular kemal-i me-

(79) *a.g.e., s: 31*

serret ve gururla Kafkas'daki Yunan fırkalarının teşkil ve içtimaını selamlar ve bu suretle hukuk-ı milliyenin bilfiil himaye ve muhafazasından dolayı arz minnetdarı ederler. Hariçteki Pontoslular Meclisi Reisi Konstantin"(80)

Pontosçuluğun diğer ünlü simalarından *Anonya* ise, aslen Rum olup, Rus ordusunda yükselmiş bir askerdi. Batum ve Kafkasya'da bulunan Rum halk Anonya'nın komutasında bir fırka teşkil etmişlerdi. Bu fırka, Kafkasya'nın Bolşevikler tarafından işgaliyle dağılmamış olsaydı, Trabzon taraflarına girmek üzere hazırlanmıştı.

Batum'daki Rum fırkasının dağılmasına rağmen, Anonya 25 Şubat 1919'da Hrisantos'a yazdığı mektubunda "Yalnız Karadeniz sahilinde mütemekkin Rumlar indinde haiz olduğunuz şöhret ve hürmeti müteaddit defalar duydum. Karadeniz Rumlarının menafii uğrunda çalıştığınızı takdir ediyorum.

İsmimin sizce yabancı olmadığını ümid ediyorum. Kafkas'da teşkil eden ve her nasılsa lağvedilen Rum fırkası kumandanı ve erkân-ı harbiye-i umumiye müntesibinden General Anonya Kafkas Rum Fırkası'nın lağvından beri açıkta bulunuyorum. Kuvvetim ve sıhhatim berkemâldir. Harbe olan vukûf ve tecrübelerimle milletimin menafiin temine çalışanlar arasında bulunmak arzu ediyorum. Binaenaleyh milletime hizmet hakkındaki teklifimi arz ediyorum. Mülga fırkadan bir çok zabitan ifayı hizmet için her gün müracaat etmektedir. Fırka'nın efradı da mevcuttur. Zabitandan en muktedirlerini mesuliyetim tahtında intihab ve tefrik edebilirim. Hidematıma lüzum hasıl olduğu takdirde emin bir şahıs vasıtasıyla mufassalları malumat vermenizi rica ede-

---

(80) a.g.e., s: 31

rim. İcab ederse şahsen de görüşebiliriz. Pontos Metropolidhanesi'ne gelmeye hazırım." demekteydi.(81)

Bu mektuptan, Pontosçu faaliyetlerin askerî cephesi hakkında bilgi edinmek mümkündür. Batum'da ve Kafkasya'da hazırlanabilen ve kuzeydoğu Karadeniz sahillerine, Trabzon yörelerine girmek teşebbüsü gösteren ciddî bir askerî faaliyet mevcuttur. Bu durum sahildeki Rum çetelerinin askerî mahiyeti hakkında da fikir vericidir.

Pontosçu faaliyetlerde adı geçenler görülmekle beraber, asıl yöneticiliği Trabzon Metropolidi Hrisantos'un yaptığı bu mektupla bir kere daha anlaşılmaktadır. Anonya, yukardaki mektubunda Metropolid'i muhatap alarak, onun şahsında "Pontos Metropolidhanesi"ne hizmetlerini sunmaktadır.

Pontosçuluk faaliyetlerinde adı geçen diğer askerî şahsiyet de, Yunan ordusu subaylarından *Albay D. Kathenyotis* (Kathoniotis) idi. Ocak 1920'de Pontos'daki Rumları askerî birlikler halinde teşkilâtlandırmak üzere Venizelos tarafından Tiflis ve Batum'a gönderilmişti. Tiflis'te 16 Ocak 1920'de Anonya, Kathenyotis ve Ermenistan'ı temsilen General Termenesian arasında imzalanan anlaşmayla Millî Mücadele'ye karşı birleşik cephe oluşturacaklarına inanıyorlardı. Böylece doğuda bir Rum-Ermeni işbirliği gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.(82)

Albay Kathenyotis'in, İngiltere nezdinde Trabzon'a ve Batum'a, İngiliz veya Yunan birliklerinin gönderilmesiyle bir Pontos Devleti kurulması yolunda teşebbüsleri olmuşsa da, bir netice temin edememişti.(83)

---

(81) a.g.e., s: 118
(82) S. R. Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I, Ankara 1973, s: 172
(83) D. Kitsikis, a.g.e., s: 337

Pontosçuluğun yoğun olarak görüldüğü yerlerden biri olan Batum'da ise tüccar *M. Bünyadoğlu*'nun önderliğinde siyasî ve malî faaliyetlerde bulunulmuştur. Pontosçu gayretler, İngilizler'in Batum'u işgalleriyle artmış, Türk ordusunun terhisiyle el konan silâhlar tamamen Rum ve Ermeniler'e dağıtılmıştı.(84) İngiliz ve Fransız subaylar, İslâm ve Gürcü'lerin Bolşevikler'le anlaşabilecekleri endişesiyle, Ermeni ve Rumlar'ı destekliyorlardı.(85)

Mondros Mütarekesi'nden sonra, Bünyadoğlu'nun gayretleriyle canlanan *"Pontos Cemiyeti"*nin ilk üyeleri Trabzon, Amasya, Samsun ve Kayseri Metropolidleri idi. Sonradan bu üyeler arttığı gibi cemiyetin Atina, Paris, Londra şubeleri de açılmış ve 1 Eylül 1920'de Atina'ya ilk resmî seyahat yapılmıştır.(86)

Pontos'daki Rum halkı temsil iddiasında olan bu cemiyet, 23 Şubat 1919'da Başkan Bünyadoğlu, Başkan Yardımcısı E.L. Kolossi ve Genel Sekreter D. Theodidis tarafından imzalanan ve İstanbul'da İngiliz Yüksek Komiserliği'ne de gönderilen bir önergeyle, *"Rum Karadeniz Cumhuriyeti"* kurulmasını istemişti.(87)

Batum'da yine Bünyadoğlu'nun 100 000 rublelik hissesiyle önderliğini yaptığı bir "Pontos Bankası" kurulmuştu.(88) Banka'nın amacı Rum tüccar ve sanatkârlarını korumaktı. Bu faaliyete Samsun ve Trabzon Rum halkının da katılmasını sağlamak için görevlendirilenler yine Bünyadoğlu ve E. Yuvanidis idi.

---

(84) Kâzım Karabekir, a.g.e., s: 293
(85) a.g.e., s: 382
(86) Pontos Mes'elesi, s: 49, 124
(87) S.R. Soysel, a.g.e., s: 39
(88) Pontos Mes'elesi, s: 112

Pontos Cemiyeti, bir taraftan da Karadeniz sahillerine muhacereti organize ediyordu. Bu maksatla Batum'da toplanan Rum sayısı 11 000 olmuştu. Bunların bir kısmı vapurlarla İstanbul, Kırkkilise ve İstanbul üzerinden Selanik'e sevkedilmişlerdi.(89)

Bu faaliyetlere paralel olarak yürütülen Canik Sancağındaki Pontosçu gayretlerin yönlendiricileri de Amasya, Samsun ve Havalisi Metropolidi Germanos ile Samsun'da Reji Fabrikası Direktörü Tokamanidis idi.(90)

B) Avrupa'da Pontosçu Faaliyetler ve Paris Barış Konferansı'ndaki Teşebbüsler

Yunan politika ve kilise adamlarının yalnız Pontos mes'elesiyle alâkadar olanları bulunduğu gibi, genel Yunan politikası içinde faaliyetlerde bulunulduğu da görülmektedir. Basın-yayın yoluyla ve cemiyet faaliyetleriyle Batı kamuoyu kazanılmak ve politik desteği sağlanmak istenmiştir. Türkiye üzerinde toprak talebi bulunan Ermeni ve Rumların ortak faaliyetleri de dikkati çekmektedir; Cenevre'de, 1918'de kurulmuş bulunan *"Türkler'in Zulmüne Uğramış Milletler Birliği"* (Ligue des Nationalites Opprimees des Turquie) ile Türkiye aleyhine faaliyetlerini birleştirmişlerdi. Fakat bu işbirliği sırasında sınır çizmemeye, özellikle Trabzon konusunda çatışmamaya itina gösteriyorlardı.(91)

Büyük devletlerin parlamentolarında genel Yunan politikasını destekleyen milletvekilleri kazanmaya çalışılırken, bilhassa basında büyük harcamalardan kaçınılmıyordu; Batı'da Yunan propagandasının maddî ve manevî büyük des-

---

(89) a.g.e., s: 49
(90) Kemal Atatürk, Nutuk II, s: 626
(91) D. Kitsikis, a.g.e., s: 268-269, 273; S. Tansel, a.g.e., I, s:104

tekçisi olan *Sir Basil Zaharof*, Rum asıllı bir silâh tüccarıydı. Muğla'da doğmuştu. Avrupa'da sahibi olduğu bir çok gazete vardı. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinde, Fransa ve İngiltere Başbakanlarını ikna etmekte büyük rolü olduğu ifade edilmektedir. Sahip olduğu basın imkânları, serveti ve siyasî nüfuzuyla Yunan politikasını desteklemiştir.(92) Aynı ölçüde destek sağlayan diğer kişi de, Lloyd George ile münasebetleri iyi olan, bankacı *Sir Yorgi Stavridi*'ydi.(93)

1919'da Londra'ya gelen Trabzon Metropolidi Hrisantos'la görüşerek, bu mülakatı Sunday Times'de yayımlayan *Mr. S. B. Chester*, Yunan Elçiliği'yle kuvvetli bağları olan bir gazeteciydi.(94) İngiliz gazeteci *Mr. William Hill* yılda 1000 İngiliz lirası karşılığı, *Saxon Mills* ise üç ayda bir 65 İngiliz lirası karşılığı Yunan politikası ve propagandası istikametinde yazan gazetecilerdi.(95) Ayrıca İngiltere'de *Dr. R.M. Burrows* tarafından "*İngiliz-Hellen Birliği*" (The Anglo-Hellenic Alliance) ve "*Kurtarılmamışlar Teşkilâtı*" kurulmuştu. Bu teşkilât 1919'da "*Vatansız Kalmış Yunanlılar Delagasyonu*" adını almıştı. Bu cemiyetlerin faaliyetlerinden olarak mitingler yapılıyordu. İngiltere'de bu maksatla yapılan bağışlar 40 000 sterlin'i bulmuştu.(96)

Mustafa Kemal Paşa tarafından, XV. Kolordu Komutanlığına gönderilen 28 Mart 1920 tarihli istihbarat raporundan anlaşıldığına göre, Times gazetesi Pontos istiklâlinin kabul edildiğini yazıyordu.(97)

---

(92) *D. Kitsikis, a.g.e., s: 292; Y. Akyüz, a.g.e., s: 19-23*
(93) *D. Kitsikis, a.g.e., s: 297*
(94) *a.g.e., s: 170*
(95) *a.g.e., s: 136, 146*
(96) *a.g.e., s: 270, 323, G. Jaeschke, a.g.e., s: 48*
(97) *Kâzım Karabekir, a.g.e., s: 553*

Fransa'da da, Yunan politikası yönünde yayın yapması için bazı dergi ve gazeteler satın alınmıştı; Paris'te yayınlanan "*Monde Nouveau*" dergisi Yunan politikasına hizmeti karşılığında aylık 2000 frank almak üzere Yunan hükümetiyle anlaşmıştı.(98) Bunlardan başka, yine Fransa'da "Elen Haklarını Savunma Fransız Birliği", İsviçre'de "İsviçre-Yunan Birliği", Amerika'da "American-Hellenic Society" faaliyette idiler. ABD Başkanı W. Wilson'un müstakbel barış görüşmelerine esas teşkil edecek 14 maddelik programı, milletlerin kendi kaderlerine kendilerinin hâkim olmaları prensibini getiriyordu. On ikinci maddede ise, açık olarak "Halihazırdaki Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olan aksamına bilaitiraz bir hakimiyet temini"ni öngörüyordu.(99)

Savaşın sonlarına doğru ortaya atılan, milliyetler esasına dayalı barış programları üzerine Osmanlı Hükümeti de "Adilâne bir sulha nail olmak emeliyle" mütareke imzalanmıştı.(100) Halbuki savaş sonrasında ortaya çıkan yeni şartlar müttefiklerde yeni ümitler uyandırıyordu; Rum Çarlığı yıkılmış, Anadolu üzerinde Yunan istekleri ve işgalleri vuku bulmuştu. Paris Barış Konferansı, bu siyasî ve askerî şartlarda 18 Ocak 1919'da, otuz iki devletin katılmasıyla toplandı. Konferansı asıl yönlendirenler "Beşler Konseyi" denilen ABD, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya temsilcileriydi. Bunlardan Japonya Avrupa mes'elelerine alâkasız, İtalya ise etkisizdi. Şubat ayında "Başkan W. Wilson'un Amerika'ya dönmesiyle asıl kudret Lloyd George ve Clemenceau'ya geçmişti.(101)

---

(98) D. Kitsikis, a.g.e., s: 196
(99) A. Türkgeldi, a.g.e., s: 14 Y. Hikmet Bayır, a.g.e., s: 623-627
(100) Nutuk III, s: 926 Vsk: 38
(101) Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasî Tarihi, Ankara 1983, s: 146

Yunanistan ise, bu Konferans'ta büyük devletler arasına karışarak, çeşitli yakınlıklarla etkili bir politika sürdürmeye çalışmıştır: Lloyd George'un sekreterleri Şövalye Yorgi Nişanı sahibi *Joseph T. Davies* ve *Philip Kerr* Yunan dostlarıydılar ve Yunan propagandası yapıyorlardı.(102) Konferans sekreteri *M. Dutasta* ile de yakınlık kurularak Clemenceau'ya ulaşılmıştı.(103) Türkiye aleyhindeki sürekli propaganda sebebiyle de "Amerikan Hükümeti Osmanlı İmparatorluğu'nun yok edilmesini önlemek üzere harekete geçmek için bir şeyler yapmaya, bir teşebbüste bulunmaya istek duymuyordu."(104)

Yunanistan Başbakanı Venizelos, 3-4 Şubat 1919 tarihlerinde Konferans'a sunduğu muhtırada Kuzey Epir, Ege Adaları, Trakya, Batı Anadolu üzerindeki taleplerini dile getirmişti.(105) Venizelos, Pontos adını zikretmeyip 350 000 Rum nüfusa sahip Trabzon vilâyetinin kendi sınırları içinde Ermeni vilâyetleriyle Rus Ermenistanı'nın birleşmesinden meydana gelecek bir Ermeni Devletine bağlı olabileceğini söylemişse de(106), 5 Ekim 1920'de Atina'dan İngiliz Başbakanı'na çektiği gizli telgrafta, Anadolu'daki millî hareketin bastırılması gereğinden bahsederek, Boğazlar bölgesinde ve Pontos'da ayrı birer devlet kurulmasını teklif ediyordu.(107)

Konferansa, Pontosçu faaliyetlerle ilgili asıl müracaat Trabzon Metropolidi Hrisantos tarafından yapılmıştı. Metropolid'in "Gayri Müstahlis Rumlar'ın Murahhası" sıfatıyla 2 Mayıs 1919'da sunduğu muhtırada Trabzon ve Sivas

---

(102) D. Kitsikis, a.g.e., s: 300-301
(103) a.g.e., s: 296
(104) L. Evans, Türkiye'nin Paylaşılması 1914-1924, İstanbul 1972, s: 27
(105) M. Cemil Bilsel, Lozan I, İstanbul 1933, s: 238-250
(106) D. Kitsikis, a.g.e., s: 31,32.
(107) Bilal N. Şimşir, a.g.e., II: 339

vilâyetlerinin bir kısmı, Amasya, Karahisar sancakları, Kastamonu vilâyetinin bir kısmı ve Sinop sancağı Pontos mıntıkası olarak tarif ediliyordu.(108)

Muhtıra'da bölge nüfusuna ait bilgiler de veriliyordu. Rum milletvekilleri sayısına ve Patrikhane'nin talebe mevcuduna göre yapılan tahminî rakamlarla 600 000 Rum'un varlığı iddia edilmiştir. Buna Güney Rusya ve Kafkasya'ya göç eden 250 000 Rum da eklenerek, Pontos'daki Rum halkın 850 000 civarında olacağı kaydedilmiştir. Aynı mıntıka için gösterilen 836 000 Müslüman nüfus ise Sürmeneli, Oflu, Tonyalı, Kafkasyalı gibi milletlerden ibaret sayılarak hakiki Türk nüfus olarak 340 000 rakamı verilmiştir. Ayrıca Metropolid, işgal sırasında Trabzon'da Rus generalleriyle muhatap olarak Belediye seçimleri yaptırdığını ve Rum çoğunluğun bulunduğunun anlaşıldığını da iddia etmekteydi.

Paris Banş Konferansı'na, 15 Kasım 1919'da "Pontos Yerlileri Kongresi Reisi" sıfatıyla Konstantinidis ve "Paris'te İttihad-ı Millî Reisi" sıfatıyla S. Oeconomos'un ortak bir muhtıra verdikleri de görülmektedir.(109) Bu ortak muhtırada, "Pontos yerlilerinin delegesi sıfatıyla Sulh Konferansı'na hemşehrilerimizin arzularını ihtiva eden bazı hususatı arz ile kesb-i şeref eyleriz" dendikten sonra, özetle Mondros Mütarekesi'nden beri Türk zulmünün devam ettiği iddia edilerek, Osmanlı Devleti'nin asayiş ve intizamı sağlayamamasından şikayet edilmekteydi.

Yine muhtırada Osmanlı Hükümeti'nin İslâm halkı silâhlandırdığından bahisle, Rum halkın tehlikede olduğu iddia edilerek "Türkler hakikî şekilde mağlub olduklarını

---

(108) Pontos Mes'elesi, s: 50-54 Ek: I
(109) a.g.e., s: 49-50 TİH VI, s: 140

bildikleri halde katillerinin bu güne kadar cezasız kaldığını gördüklerinden ve Hükûmet-i İ'tilâfiye'nin cezadan çekinmesi ve müsamahası yüzünden eskisi gibi şekavet ve kıt'allere başladılar. Böylece dahil-i memlekette bir zaman hüküm süren adem emniyet şimdi sahil şehirlere de sirayet etmiştir." denmekteydi.

Muhtıra, delegelerin dinî ve insanî hislerine hitap eden, daha doğrusu bunları tahrik edip, istismar eden bir dille yazılmıştı. Hristiyanların, Müslümanlarca katledildikleri iddiası ısrarla tekrarlanırken, asayiş mes'eleleri konu edilerek, Osmanlı Hükümeti'nin bunda başarısız olduğu iddiasıyla yabancı işgali tahrik edilmekteydi. Anadolu'daki millî hareketin, bir de İttihatçı suçlamasıyla anarşi unsuru olarak gösterilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bu hususta muhtırada "Az çok milliyetperver maskesi altında bugün bile Türkiye'de İttihat Terakki komitesi erkânı hüküm sürmektedir. Katletmiş oldukları Hristiyanların mallarıyla zenginleşerek memleketi yıldırmak için büyük mikyasta malî sarfiyatta bulunarak çeteler teşkil etmektedirler." deniyordu.

Muhtıra sonuç olarak, Pontos Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla asayişin geleceğini, Rum muhacirlerinin memleketlerinde güvenle oturabileceklerini belirtip, bu hususta büyük devletlerin yardımlarını istemekteydi. Bu gelişmelerde ve teşebbüslerde görülen, Pontos'da müstakil bir Rum devletinin kuruluşunu sağlamaktır. Yunanistan'a ilhaktan ise, şimdilik sözedilmemektedir. Bölgenin siyasî kaderi hakkında bazı ABD gazetelerinde çözüm yolu olarak "Hristiyan bir valinin yönetiminde bağımsız eyalet idareleri" teklif edildiği gibi[110], Konferansta "bütün Rumların kesafet iti-

---

(110) Osman Ulagay, Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı, İstanbul 1974, s: 34

barıyla kendilerine lâzım arazi ile birlikte Avrupa cihetindeki İslâm ahali ile mübadeleleri imkânı" da düşünülmüştü.(111)

C) Canik'te Nüfus Durumu

Wilson İlkeleri, toprak sınırlarının milliyetler esasına göre düzenlenmesine önem veriyordu. Bu sebepten, Türk toprakları üzerinde arazi talepleri olan azınlıklar kendilerine almak veya katmak istedikleri bölgelerde nüfus çoğunluğu iddialarını ileri sürerek siyasî imkân kazanmaya çalışıyorlardı. Osmanlı Devleti'nin nüfus yapısı hakkında ise, Devlet Salnameleri'nden ve yabancıların Türkiye üzerine yazdıkları kitaplardan fikir edinmek mümkündür. İmparatorluk'ta ilk yapılan 1831 nüfus sayımında Anadolu'nun toplam nüfusunun 1 995 215'i İslâm, 359 379'u Rum olarak gösterilmişti.(112) Canik Sancağı'nda ise, 40 935 Müslümana karşı 14 808 Ermeni ve Rum yaşamaktaydı.(113)

Yunanlılar ise, Batı Anadolu'daki işgalleri sırasında nüfus durumunu kendi lehlerine çevirmek için bazı teşebbüslerde bulunmuşlardı; bölge Müslüman halkı ağır baskı ve işkenceyle göçe zorlanırken yerlerine yakın Ege adalarından ve Makedonya'dan Rum göçmen getirilerek yerleştiriliyordu. İşgalden sonra bir yıl içinde bölgeye 120 000 Rum yerleştirilmiş, en az bu kadar Türk de (140 000 civarında) yerlerinden göçe mecbur edilmişlerdi.(114) Halbuki Venizelos, İzmir'i "milletlerin kendi mukadderatlarını, kendilerini tayin hakkına mâlik olmaları prensibine uyarak" işgal ettik-

---

(111) T. Gökbilgin II, s: 215
(112) E. Ziya Karal, Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831, Ankara 1943, s: 10
(113) a.g.e., s: 215
(114) G. Jaeschke, a.g.e., s: 48

lerini iddia ediyordu.(115) Tatbikatta ise, ya büyük meblağlar ödeyerek mülk satın alma veya muhacir yerleştirme yoluyla çoğunluğu temine gayret ediyorlardı.

İşgal altındaki yerlerde büyük muhacir iskânı, büyük ödemelerle Müslümanların mülklerinin satın alınması, Osmanlı Hükümetinin de dikkatini çekmiş ve bazı tedbirler alınmıştı; İstanbul'da Ayasofya civarındaki Müslüman evleri ve mülkleri Evkaf Nezareti'nce satın alınmaya karar verilmiş, sahil kesimlerinde ise inzibatî tedbirlere başvurulmuştu.(116)

İ'tilâf Devletleri'nin kuvvetleri de, bu muhacereti kolaylaştırıyordu; Kastamonu'daki İngiliz Mümessili, Vali Vekili'ne muhacir Rumların memlekete girmelerine müsaade olunmamasının iyi neticeler vermeyeceğini imâ ederken, Samsun'daki İngiliz işgal kuvvetleri de Kafkasya ve Karadeniz üzerinden gelen Rumların Karadeniz sahiline göç etmelerini teşvik etmekteydiler.(117)

Bolşevikler'in, Kafkasya'nın güneyine inmeleriyle buradaki Rumlar Karadeniz üzerinden Sinop-Samsun- Trabzon sahiline çıkmaya çalışıyorlardı. Yine Pontos Hükümeti kurma gayretlerinden olarak Sohum ve Kars civarından 200 000 Rum, Bolşevikler'in önünden çekilirken, bölgenin eski halkı olduğu iddiasıyla Canik sahillerine yerleştirilmek istenmişti.(118)

Muhacir görüntüsüyle yerleştirilenler, aslında Rum çetecileriydi ve bunlar Yunan Kızıl Haç'ındaki Yunan subay-

---

(115) Mithat Sertoğlu, Anadolu Hakkında Yunan Düşünce ve Emelleri-1919 Yılında Galip Kemali- Venizelos Mülakatı, BTTD IV / 1(1969) s: 19

(116) HTVD IV/III (1955) Vsk: 317,321 S. Tansel, a.g.e., I, s: 92 T. Gökbilgin, a.g.e., I, s: 128

(117) HTVD III/8 (1954) Vsk: 181 T. Gökbilgin, a.g.e., I, s: 187

(118) ASD, IV, Ankara 1964, s: 186

lar tarafından yönetiliyorlardı.(119) Anadolu'nun belirli yerlerine Rum nüfusunun yığılmasının, aslında siyasî bir programın parçası olduğu Osmanlı Hükümeti'nce de anlaşılmakla beraber, mütarekenin getirdiği şartlarda çözüm diplomatik temaslarda aranmaktaydı. Fakat bu müdahalelere maruz kalan bölge halkının tepkileri de görülmekteydi.

a) Rum İddiaları

Anadolu üzerindeki Rum emelleri için Fener Patrikhanesi'nin, dinî müesseselerine göre ortaya koyduğu istatistikler kaynak olmuştur. Bunlar propaganda yayını olarak Batı kamuoyuna yansıtıldığı gibi milletlerarası toplantılarda da delil olarak ileri sürülmüştür. Fakat aynı açıdan Türk nüfusu bu yayınlarda gösterilmemişti.

Venizelos, Fener Patrikhanesi'nin 1912 yılı istatistiklerine dayanarak Paris Barış Konferansı'nda, Pontos'daki Rumlar'ın miktarını 477 828 olarak gösterirken, "Anadolu nüfusu için yapılmış hiçbir resmî istatistik yoktur. Orada yaşayan her millet kendine bir nüfus yakıştırmakta ve bunlar bir araya getirilince ortaya astronomik rakamlar çıkmaktadır." demekteydi.(120)

Yine Fener Patrikhanesi'nin istatistiklerine dayanan *Léon Maccas* ise, Canik Sancağı'nın nüfus durumunu, kazalara göre şöyle vermektedir:(121)

Kaza	*Türk*	*Grek*	*Ermeni*	*Toplam*
Fatsa	29119	2670	887	32676
Ünye	50083	7552	4942	62577

(119) HTVD III/8 (1954) Vsk: 177
(120) D. Kitsikis, a.g.e., s: 31
(121) Leon Maccas, L'Hellenisme De L'Asie-Mineure, Paris 1919, s: 83

Çarşamba	73605	9727	14382	97714
Samsun	39599	78643	1264	119506
Bafra	41048	37495	1110	79653
Toplam	233454	136087	22585	392126

L. Maccas'ın bu listesine göre de, Sancak genel nüfusu içinde Türkler, büyük bir çoğunluk teşkil ediyorlardı. Sancak merkezi olan Samsun kazasında, Rum halk çoğunlukta görülmekle beraber bilhassa Fatsa, Ünye ve Çarşamba kazalarında Müslüman Türk nüfus büyük bir çoğunluk arzetmektedir. Sancak genelinde ise, Hristiyan unsurların toplamına karşı Müslüman Türk nüfus yine büyük bir çoğunluk göstermiştir.

L. Maccas, Canik'teki Rum halkın dinî ve eğitim müesseselerinin dökümünü yaparak erkek ilkokullarını 286, kız ilkokullarını 37 olmak üzere, ilkeğitim müesseselerini toplam 323 olarak göstermiştir.(122) Bu okullardaki öğrencilerin miktarı ise 12378'i erkek, 1875'i kız olmak üzere 14253 idi. Okullarda ise toplam 451 öğretmen bulunuyordu.(123) Canik Sancağı Rum halkına ait dinî müesseseler ve din adamları ise şöyle gösterilmişti:(124)

Fatsa	*Ünye*	*Çarşamba*	*Samsun*	*Bafra*	*Toplam*	
Kilise	8	10	33	207	91	349
Din adamı	9	11	36	220	108	384

Canik'in nüfus durumunu gösteren *N. Botzaris*'in eserinde de aynı rakamlar zikredilmektedir.(125)

(122) a.g.e., s: 99
(123) a.g.e., s: 99
(124) a.g.e., s: 108 Ek: II
(125) N. Botzaris, Les Hellenes et L'Asie-Mineure, (çev: Leon Maccas), Paris 1919, s: 58-59, 78-79

Konstantinidis de, Marsilya'da yapılan kongrede Pontos'da 1 500 000 Ortodoks-Rum, 500 000 Rumca konuşan Müslüman, Rum, 250 000 zahiren İslâm batınen Ortodoks halkın bulunduğunu iddia etmişti.(126)

Economides ise, I. Dünya Savaşından önce Pontos nüfusunun 700 000 olduğunu ileri sürüp gerçekte Müslümanların çok olduğunu, fakat onları Türk saymanın doğru olmadığını, tehdit ve zorlamayla İslâm olan Rumlar olduklarını iddia ediyordu.(127)

Canik'teki nüfus durumu ve Pontosçu talepleri en geniş şekilde ihtiva eden belge ise Hrisantos'un Paris Barış Konferansı'na sunduğu muhtıradır. Metropolid Hrisantos, bu muhtırada Pontos'u tarif ettikten sonra, burada yerleşik Rum halkını önce 100 000 olarak gösterirken, bu nüfusu Patrikhane'nin öğrenci miktarları üzerinden yaptığı tahminî rakamlarla 600 000'e yükseltir. Güney Rusya'da bulunan ve Pontoslu olduklarını iddia ettiği 250 000 Rum'u da bu miktara ilave ederek Rum nüfusun 850 000 olduğunu iddia etmiştir.(128)

Aynı muhtırada 836 000 olarak gösterilen Müslüman nüfus ise Oflu, Sürmeneli, Kafkasyalı diye ayrılarak, sanki ayrı ayrı milletlermiş gibi gösterilip, Türklerin azınlıkta (340 000 kadar) oldukları iddia edilmişti.

Görüldüğü gibi Rum nüfusu hakkında verilen istatistikler birbirini tutmamaktadır. Gerek Avrupa'da, gerekse Anadolu'da yapılan yayınlarda bu rakamlar çok farklı verilmiştir. Bu istatistiklerin kaynağı sayılan, Patrikhane'nin öğren-

---

(126) Pontos Mes'elesi, s: 31

(127) D. Economides, The Pontos And The Right Claims of Its Greek Population, Constantinople 1920, s: 33, 40

(128) Pontos Mes'elesi, s: 50-51

ci miktarları üzerinden verdiği rakamlar da mübalağalı görülmektedir. Nitekim Venizelos, Osmanlı ülkesinde çeşitli iddialarla verilen rakamları astronomik olarak nitelerken, Konstantinidis'in Pontos nüfusu için verdiği istatistikler de, 2 Aralık 1918'de İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na ulaştığında Arnold J. Toynbee tarafından "hayal mahsulü" olarak nitelendirilmişti.(129)

Patrikhane'nin Anadolu'daki Rum iddialarının siyasî ve dinî merkezi olduğu düşünülürse, istatistiklerin gerçek olmaktan çok, propaganda amacına yönelik olduğu anlaşılır. Gerek L. Maccas'da gerekse N. Botzaris'de verilen istatistiklerde ise, bölgede Müslüman halkın dini ve eğitim müesseseleri dikkate alınmamıştır. Buna rağmen yine de Müslüman unsurun çoğunlukta olduğu görülmektedir.

b) Müslüman Nüfus

XX. yüzyıl başlarında Canik Sancağı, Trabzon vilâyeti içinde bulunuyordu. Vilâyet nüfusu ise şöyleydi:(130)

İslam	963157
Rum	183658
Ermeni	49535
Katolik	1497
Protestan	1139

Bu nüfus durumuna göre Trabzon vilâyetinde İslâm unsurun, Hristiyan unsurların toplamına karşı bile büyük bir çoğunluk oluşturduğunu göstermektedir. Katolik ve Protestan diye belirtilen nüfus ise, daha çok ticaretle meşgul olan

(129) G. Jaeschke, a.g.e., s: 57
(130) Trabzon Vilâyetine Mahsus Salname (H. 1318), s: 244

Avrupalı unsurlardı. Aynı yıllarda Canik Sancağı'ndaki nüfus durumu da, Müslüman unsurun çoğunlukta olduğunu göstermektedir. Hicri 1318-1322 (miladî 1900-1904) yılları arasındaki Trabzon Vilâyet Salnameleri'ne göre, ortalama rakamlarla Sancak merkez ve Kazalardaki İslâm ve Rum nüfusları ise şöyleydi:(131)

	İslâm	*Rum*
Samsun	36271	39650
Bafra	40703	24058
Çarşamba	49893	2946
Ünye	51188	4569
Fatsa	29214	2002
Terme	19195	524
TOPLAM	226464	73749

I. Dünya Savaşı öncesinde de, nüfus durumunda yine Müslümanlar lehine bir artış kaydedilmektedir. Canik Sancağı'nın 1914 yılı genel nüfus durumu şöyle görülmektedir:(132)

İslâm	265950
Grek	98739
Ermeni	28576
Diğerleri	37
TOPLAM	393302

Osmanlı vilâyet salnameleri ve Maarif Nezareti Salnameleri'nden her iki nüfus unsurunun müesseseleri hakkında karşılaştırmalı olarak bilgi edinmek de mümkündür. Bu

(131) Bkz: Ek III
(132) Cartes Graphiques Constantinople 1919

açıdan da değerlendirildiğinde İslâm nüfusun, sadece Rum nüfusa değil, bütün Hristiyan unsurlara karşı çoğunlukta olduğu görülmektedir. Dinî ve eğitim müesseseleri olarak, Çanik Sancağı'nın kaza merkezlerinde 38 cami ve 14 mescid'e karşılık 16 kilise bulunmaktaydı. Kazalara bağlı nahiye ve köylerde ise 459 cami, 43 mescid, 15 tekke'ye karşılık 254 kilise vardı.(133)

Trabzon Vilâyet Salnamesi'nden (H. 1319) ve Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye'den (H. 1318-1319) anlaşıldığına göre, XX. yüzyıl başlarında Canik Sancağı merkez kazasında ve diğer kaza merkezlerinde birer Rüşdiye bulunuyordu. Samsun ve Bafra'da ise ayrıca birer Kız Rüşdiye'si vardı. Köylerin çoğunda ise medreseler ve ibtidaîyeler bulunuyordu. Sancak dahilinde 726 Mekteb-i İbtidaîye, 8 Mekteb-i Rüşdiye, İdadî olmak üzere 735 İslâm okulu bulunmaktaydı. Bu okullardaki erkek ve kız öğrenci miktarı ise 22 744'e ulaşmaktadır. Salnamelerdeki bu rakamlar bile, Léon Maccas'ın verdiği, Rum okullarını ve öğrencilerini gösteren rakamlardan çok fazladır.

Bu rakamların değerlendirilmesinde, bir azınlık şuuruyla Hristiyanların okumaya önem verdiklerini, en küçük cemaatlarının bile bulunduğu yerlere kilise ve okul yapmaktaki gayretlerini dikkate almak lazımdır. İslâm halkın ise, uzun süren savaşlar ve bunların sonundaki eğitim ve ekonomik mahrumiyetlerle okuma imkânlarından, eğitim hizmetlerinden yoksun kaldığı unutulmamalıdır.

Sancak'taki gayrimüslim okulları ise, rüşdiye derecesinde 8, ibtidaiye derecesinde 205 olmak üzere toplam 213 adet idi. Bu okullardaki kız ve erkek öğrenci miktarları da 10

---

(133) Bkz: Ek IV

325'e ulaşıyordu.(134) Fakat salnamelerde soy ve mezhep ayırtedilmediği için bu neticelerin hepsini Rum unsura maletmek de hatalı olur. Aynca yukarıdaki tabloya katılmayan medreseler ve bu müesseselerdeki öğrenci miktarı da büyük bir yekün tutmaktadır. Sancak merkezi Samsun'da 3, Ünye'de 1, Bafra'da 4, Çarşamba'da ise 6'sı merkezde, 7'si köylerde olmak üzere 13, Fatsa'da 1 tane olmak üzere toplam 22 medrese bulunmaktaydı. Bu müesseselerde ise, toplam 1520 öğrenci vardı.(135)

Diğer kültür müesseselerinden olarak, yine XX. yüzyılın başlarında Sancak merkez ve kazalarında toplam 6 kütüphane, 2 121 adet de kitap bulunuyordu.

Pontosçu çete faaliyetlerinin en yoğun olduğu bölgelerden Havza, Köprü ve Lâdik kazalarını içine alan Amasya Sancağı'nda da Rum nüfusu azınlıktaydı; 1914 yılı nüfus cetvellerine göre Amasya Sancağı'nda 23 560 Rum'a mukabil, 202 246 İslâm nüfus bulunuyordu.(136)

Avrupa kamuoyu ve siyaset çevrelerindeki iddialarının aksine, bir nüfus çoğunluğuna da dayanmayan Pontosçu faaliyetlerin amacının, dağılmakta olan Türk toprakları üzerinde bazı siyasî hayalleri gerçekleştirmek olduğu anlaşılmaktadır. Rumlar, Misak-ı Millî sınırları içinde tespit edilen 1 167 976 Rum nüfusun(137) neredeyse tamamını Pontos iddiasına mesned olarak Karadeniz sahillerinde göstermektedirler. Konstantinidis ise, ileri sürdüğü istatistiklerde, bütün Anadolu'daki Rum halkın iki mislini Pontos halkı diye

---

(134) Bkz: Ek V
(135) Bkz: Ek VI
(136) H. Hüsmeddin, Amasya Tarihi II (I. tab), İstanbul 1332, s: 107-109
(137) Tevfik Çavdar, Millî Mücadele Başlarken Sayılarla "...Vaziyet ve Manzara-i Umumiye", İstanbul 1971, s: 16

iddia etmişti. Üstelik Rumlar Batı Anadolu'da, Doğu Trakya'da da çoğunlukta olduklarını iddia ediyorlardı...

Netice olarak, sadece Canik Sancağında değil, Pontos diye adlandırılmış bulunan Trabzon-Sinop sahili ve İç Karadeniz bölgesinde de Müslüman unsur, nüfusça ve sosyal müesseseleriyle yalnız Rum halka değil, bütün Hristiyan unsurlara karşı büyük bir çoğunluğa sahiptir. Bu bölgede soy ve mezhep ayırımı yapılmaksızın 250 000 Hristiyan nüfusa karşı, 2 350 000 Müslüman Türk nüfus yaşamaktaydı.(138)

D) Canik'te Pontosçu Faaliyetlerin Ortaya Çıkışı

1840'lardan itibaren Karadeniz sahilinde Yunanlılığın canlandırılması için çalışan Rum zümresi, Mondros Mütarekesi'nin getirdiği şartlarda, Yunanistan'ın ve Fener Patrikhanesi'nin ortak faaliyetleriyle aleniyete çıkmıştı.(139) Tasarlanan Pontos Devleti'nin Yunanistan'ın ikiz kardeşi olacağından bahsediliyor, Yunanlı subaylar Pontos jandarma teşkilâtını kurmakla görevlendiriliyordu.(140)

Mütareke'den sonra adeta Osmanlı Hükümeti'yle alâkasını kesmeye çalışan Patrikhane de, İstanbul Rum Mebusları adını verdiği kırk kişiden oluşan bir heyetle, büyük devletler nezdinde propaganda faaliyetlerinde bulunuyordu.(141)

Yunan Hükümeti'nden milyonlarca drahmi malî destek sağlandığı gibi, Amerika'da yerleşmiş Rumların bağışları da büyük meblağlara varıyordu.(142) Patrikhane'nin, İstan-

---

(138) Pontos Mes'elesi, s: 8, 67 TİH VI, s: 141
(139) Nutuk II, s: 626 Nutuk III, s: 900, Vsk: 2
(140) HTVD IV/11 (1955), Vsk: 256 Nutuk II, s: 627
(141) HTVD IV/11 (1955), Vsk: 256
(142) Pontos Mes'elesi, s: 31, 35

bul'daki birtakım politik imkânlarının yanında, Yunan Mümessilliği'nin de destekleriyle, 1918 yılı Aralık ayından itibaren şu cemiyetler de faaliyete geçmişti:(143)

1. Rum Matbuat Cemiyeti
(L'Association de la Presse Grecque)

Yunan Konsolosu'nun başkanlığında beş'i İstanbul'lu, üç'ü Yunanlı sekiz üyeden ibaret olarak kurulmuş olup, Konsoloshane'de toplanıyorlardı. İstanbul'daki mümessillik'erle temasta bulunup Ermeni ve Rum suçluların tahliyesini sağlamaya çalışıyorlardı.

2. İzci Teşkilâtı (Les Organisations de Boys-Scouts)

Yunan Mümessilliğin'ce Rum gençlerini askerliğe alıştırmak için Haziran 1919'da kurulmuştu. Bir yıl içinde Kadıköy, İstanbul, Beyoğlu adlarında üç bölük teşkil ettiler. Kumanda mevkiinde Yunan subayları bulunuyordu.

3. Müdafaa-i Milliye Teşkilâtı
(L'Association de la Defense Nationale)

Yunanlı General Yuvan tarafından İstanbul'da, Rum cemiyetleri arasındaki ortak faaliyeti sağlamak için kurulmuştu. "Gayri müstahlis" Rumların, Türklerin eline düşmemesi için propaganda faaliyetlerinde bulunuyorlardı.

4. Rum Trakya Cemiyeti (L'Association de la Thrace)

1921 yılının Mayıs ayında Patrikhane'de toplanan Kırkkilise, Enez, Gelibolu, Çanakkale, Çatalca Metropolid'leri

---

(143) a.g.e., s: 30, 41-44 La Question du Pont-Euxin, s: 20-32 HTVD II/5 (1953), Vsk: 99 HTVD XIV/53 (1965), Vsk: 1213 HTVD XXIII/70 (1974), Vsk: 1533

tarafından kurulmuştu. Düzenledikleri nüfus istatistiklerini propaganda malzemesi olarak kullanmışlar ve Trakya Rum halkını silâhlandırmışlardır.

5. Rum Muhacirîn Cemiyeti
(L'Association des Emigrants-Grecs)

Patrikhane önderliğinde kurulan bu cemiyet muhacirlerin geri dönmeleri, yerleştirilmeleri ve mülk edinmeleri işleriyle uğraşmıştır. Yunanlılar tarafından paraca desteklendiği gibi Atina ve Selânik bankalarının da desteğini sağlamıştı. Bu cemiyetin faaliyetleri neticesinde İstanbul'a 200 000 Rum yerleştirilmişti. 1919 yılı mayısında Cemiyetin emri üzerine her Metropolidlik, bölgesindeki Rum nüfusunu tespit cihetine gitti. Böylece meydana getirilen istatistikler ve haritalarla propaganda faaliyetlerinde bulunmuşlardır.

6- Rum Cemiyet-i Ticariyesi
(L'Association de Commerciale Grecque)

Eylül 1919'da İstanbul'da Yunan Konsolosu'nun davetiyle kurulmuştu. İslâm tüccarlarına zarar vermek, iflasa sürüklemek, Yunan mallarını yüksek fiyatlarla İstanbul'a ithal etmek amacındaydılar.

7. Asya-i Suğra (L'Association de L'Asie-Mineure)

Mart 1919'da Yunan Mümessilliği'nce kurulmuştu. Anadolu'da Yunanlılık propagandasıyla Rumları harekete geçirmek ve sahil kesimlerinin Yunanistan'ın eline geçmesini sağlamaya çalışıyordu. Daha sonra faaliyetlerini Rum Müdafaa-i Milliye Cemiyeti ile birleştirmiştir.

8. Rum Cemiyet-i Edebiyesi
(L'Association Litteraire Grecque)

Meşrutiyetten sonra Rum idadîleri öğretmenleri tarafından kurulmuştu. Tiyatro, gazete, sinema gibi gösterileri vasıtasıyla propaganda faaliyetlerinde bulunmuşlardır.

9. İttihad-ı Millî Cemiyeti
(D'Association d'Union Hellene d'Asie Mineure)

30 Kasım 1920'de İstanbul Rumlarının seçtiği altmış üyeden meydana gelen Saint-Synod Meclisi'yle beraber bir millî meclis kurulmuş ve buna "İttihad-ı Millî Cemiyeti" denmişti. Bu cemiyet Aralık 1920'de Venizelos'a bir itimatname ve teşekkürname göndermişti.

10. Kordus Komitesi (144)

Patrikhane ve Yunanistan'ın ortak çalışmasının bir neticesi olarak, 1919'da İstanbul'da kurulan bu cemiyet Etniki Eterya'nın bir kolu olarak faaliyette bulunuyordu. Cemiyet'in esas ünitesi, Patrikhane Merkez Komitesi'ydi. Rum Muhacirleri Merkez Komisyonu açık adıyla, İstanbul Galata Minerva Hanı'nda teşkilâtlanan bu cemiyetin başkanı *Manul Jozukos* olup, haberleşmelerinde Sandragos takma adını kullanıyordu.

Merkez İstanbul olmak üzere Trakya, Canik, Marmara sahillerinde ve İzmir bölgesinde faaliyet gösteren bu cemiyet, Türkiye'de isyanlar çıkarmak, Rum ihtilâlcilerini göçmen gibi göstererek Trabzon ve Karadeniz sahillerine göndermek, Rum nüfusun çoğunlukta olduğunu gelecek heyet-

(144) *Ertuğrul Zekai Ökte, Yunanistan'ın İstanbul'da Kurduğu Gizli İhtilâl Cemiyeti Kordus, BTTD VII/40 (1970), s: 22-23*

lere göstermek için gerekli nüfus kaydırmalarında bulunmak, silâh ve cephane temin ederek Millî Mücadele'ye karşı yapılan hareketleri desteklemek, Rum halkı kendilerince ilân edilmiş olan seferberlik gereklerine göre eğitmek ve sevketmek işlerini yürütmekteydi.

İstanbul Polis Müdüri Umûmiliği, Kordus Komitesi'nin faaliyetleri hakkında İstanbul Hükümeti'ne rapor verdiği gibi, 8 Haziran 1919'da Mustafa Kemal Paşa'ya çekilen şifrede Samsun'da Andavallıoğlu biraderlerin, Kordus Komitesi'yle irtibatta olduklarını, aynı komitenin, o günlerde asayişi ihlâl için 350 erkek ve 70 kadından müteşekkil fedaî grubunu Samsun'a gönderdiğini bildirmişti.(145)

a) Merzifon Amerikan Koleji

Amasya Sancağı'na bağlı olan bu kaza merkezi, Canik Sancağı'nı İç Anadolu'ya bağlayan yol üzerinde bulunuyordu. Yerinin öneminin yanında, burada açılmış bulunan Amerikan Koleji sebebiyle de Pontosçu faaliyetlerin, Karadeniz bölgesinde fikrî ve fiilî merkezlerinden biri olmuştur.

1884 tarihinde Amerikan misyonerlerinin teşebbüsüyle şehrin kuzeyinde bir kısım arazi ve tarlalar satın alınmıştı. Buralarda inşaata başlanarak kısa zamanda ev, okul, aşhane, kütüphane, marangozhane, eczane, hastane gibi birçok müesseseler meydana getirilmişti. Öksüzler ve dilsizler mektebi de bulunduğu gibi, o zamanlara göre ilk, orta, lise derecesinde tahsil gösterilen Kolej'de lisan olarak İngilizce, Fransızca, Rumca ve Ermenice konuşuluyordu. Kısmen Arapça, Farsça, Türkçe dersleri de vardı.(146)

---

(145) HTVD II/4 (1953), Vsk: 99

(146) İ. Haki Engin, Merzifon Tarihine Genel Bir Bakış, Taşan Dergisi, 11 Aralık 1936, s: 7(31), s: 4

Kolej'in eğitim, öğretime hizmetten çok orada okuyan Ermeni ve Rumların fikrine ve onların yetiştirilmesine yönelik olduğunun anlaşılması, kaza merkezinde Türk okullarının açılmasını, çoğalmasını sağlamıştı; Mekteb-i İbtidaiye'ler çoğaltılmış, Mekteb-i Rüşdiye ve Mekteb-i İdadî'ler açılmıştı.

Rum nüfus ise, burada da genel nüfusa göre küçük bir azınlık teşkil etmekteydi. Merzifon'un Hicrî 1330 (1914) nüfus durumu şöyleydi:(147)

	İslâm	*Ermeni*	*Rum*	*Kıbti*
Erkek	12017	4373	389	310
Kız	11850	4221	365	347
Toplam	23867	8594	754	657

1904'de Merzifon Amerikan Koleji'nde, gizli olarak Rumlar tarafından "Rum İrfanperver Cemiyeti" ve "Orpheus" adında bir musikî kulübü kurulmuştu. Bu cemiyetler daha sonra birleşerek ilk "*Pontos Cemiyeti*"ni teşkil etmişlerdir.

Pontos Cemiyeti'nin tüzüğünün birinci maddesinde "Merzifon Amerikan Kolejinde mevcut Rum talebesini, Maarif Kulübü talebesiyle birleştirmek maksadıyla Pontos ünvanı altında, Orpheus ismindeki musıki klübünü de şamil olmak üzere bir cemiyet" teşkil olduğu bildiriliyordu.(148)

Cemiyet'in yönetim kurulunu meydana getiren üyeler üç kısma ayrılmıştı; birinci sınıf üyeler cemiyetin kurulduğu yerde bulunanlarla, Kolej talebesi olan Rumlardı. İkinci sınıf üyeler, cemiyetin kurulduğu yerin haricindeki ahali-

(147) H. Hüsameddin, a.g.e., s: 107-109
(148) Pontos Mes'elesi, s: 92-93 Bkz: Ek VII

den teşekkül ediyordu. Üçüncü sınıf üyeler ise, hangi cins ve mezhepten olursa olsun, cemiyetin gayesine hizmet edecek bir seviye ve imkânı olan kişilerdi. Ayrıca, Rumca bilmeyen üyelerin seçim hakkı olmadığı da belirtilmişti.

Pontos Cemiyeti gittikçe genişliyerek, gelişerek 1910'da "*Pontos*" adlı bir risale çıkarmıştır. Bu faaliyetler sonunda Samsun'da Müdafaa-i Meşrute ve Mukaddes Anadolu Cemiyetleri kurulmuştu. Bu cemiyetler Asya-i Suğra Cemiyeti'yle temasta idiler.

Kolej'in aranması sırasında bu cemiyete ait evraklardan olarak, 1919-1920 yıllarına mahsus zabıtname parçaları ele geçirilmişti. Bunlar Türk düşmanlığını sürekli ve şiddetle telkin eden parçalardı. Yine bu zabıtlardan anlaşıldığına göre, Pontos tarihi ve askerî konularla ilgili konferanslar verilmiş, Rum asker kaçaklarına ve muhacirlere yardımcı olunmuştu. Patrikhane'nin de bu cemiyete üç bin lira gönderdiği, yine bu belgelerden anlaşılmaktaydı.(149)

Nitekim, Mustafa Kemal Paşa'nın Havza'dan Harbiye Nezareti'ne çektiği telgraftan anlaşıldığına göre, Kolej'e içinde silâh olması muhtemel sandıklar gelmekte, Merzifon'daki İngiliz subayları Kolej'de toplantılar yapmakta ve komitacılıkla uğraşmaktaydılar; 6 Haziran 1919 tarih ve 76 sayılı bu şifrede Merzifon ve Amasya'dan alınan istihbarattan "Merzifon Amerikan Mektebi'ne getirilen eşya sandıklarının üzerinde "Otoman Amerikan Markaları" olduğu, bunların silâh olduğundan şüphelenildiği, bu eşyaların şehre üç ayrı koldan sokulmasının bu şüpheyi artırdığı, "Merzifon'daki dört İngiliz zabitinin Amerika Koleji'nde içtimaî, bunların bu havalide komitacılık teşkilâtıyla uğraştıklarını

---

(149) a.g.e., s: 96-98

ve merkezi müzakerat ve teşebbüsat ittihaz ettikleri" şüphesi uyandığı bildirilmekteydi.(150)

Kolej'in, bölgedeki faaliyetleriyle bir okul olmaktan çok, siyasî bir kulüp olduğu ortaya çıkmıştı. Rum çetelerinin gittikçe artan tecavüzleri ve bunun yarattığı asayişsizlik, içte büyük bir anarşi unsuru olmaya başlamıştı. Bütün Canik sahilinde, içte ise Sivas ve Kayseri'ye kadar uzanan bu ihanet hareketi içinde dikkati çeken Merzifon Amerikan Koleji Yönetim Kurulu'nun karanyla, bu faaliyetlerini ihbar edeceği korkusuyla, 14 Şubat 1921'de Türkçe öğretmeni Mehmed Zeki Bey şehit edilmişti.(151)

Bu son olay ve evvelce Kolej Hastanesi'nde çalışmış, son zamanlarda Amasya Şefkat-i İslâmiye Yurdu'nda bulunan bir İslâm kadınının Kolej müştemilatında gizli yollar, depolar bulunduğu, buralara silâh ve cephane gizlendiği, gizli toplantılar yapıldığı, Hastane heyetinin Taşan Dağı'ndaki Hristiyan köylülerle gizli temaslarda bulunduğu yolundaki ihbarı üzerine, müessesenin, 16 Şubat 1921'de aranmasına karar verilmiştir.

Kolej'in aranması hakkındaki karar Bakanlar Kurulu'nda görüşüldükten sonra, durumun İstanbul ABD Mümessili Amiral Bristol'e bildirilmesi kararlaştırılmıştı. Bu hususta Hariciye Vekili Ahmed Muhtar imzasıyla Mümessil'e gönderilen notada(152), 16 Şubat tarihinde V. Fırka Komutanı'nın gözetiminde, Amerikan Koleji'nde yapılan aramalarda, adı geçen müesseseyi yönetenlerin Türkiye aleyhinde siyasî faaliyette bulunduklarını gösteren belgelerin ele geçtiği bildirilmiştir.

---

(150) HTVD II/5 (1953), Vsk: 101
(151) Pontus Mes'elesi, s: 2 TBMM Zabıt Ceridesi XV, s: 241
(152) Pontus Mes'elesi, s: 9 Bkz: Ek VIII

Ayrıca notada, Kolej dahilinde olan Pontosçuluk faaliyetlerinden bahsedilerek, "Pontos Cemiyeti"ne ait bayrak, mühür, armalar bulunduğu, Türkçe öğretmeni Zeki Bey'in bu faaliyetlerin bir sonucu olarak katledildiği, tarafsız addedilen bir müessesenin Türkiye Hükümeti'nin samimiyetini suistimal ederek zararlı faaliyetlerde bulunmuş olduğu belirtiliyordu.

Kolej'in aranması sırasında ele geçirilen belgelerden(153), Rum ve Ermeni gençlerinin Avrupa'ya kaçırılması hususunda Kolej Müdürlüğü ile Samsun ABD Mümessili arasında yazışmaların olduğu anlaşılmıştı. Kolej Müdürü'ne ait bir belgede de, Hristiyanlığın en büyük rakibinin İslâmiyet, en kuvvetli İslâm devletinin de Türkiye olması sebebiyle, buradaki çalışmalarının 500 sene bile sürse neticesini temin edecekleri ve muvaffak olacakları yazılmıştı.

Böylece, Kolej bünyesinde bulunan, devlet ve hükûmet için zararlı faaliyetleri tamamen ortaya çıkan Pontos Cemiyeti'nin Yönetim Kurulu üyesi altı kişi ve Kolej talebelerinden olan, öğretmen Zeki Bey'in katilleri tevkif edilmişlerdir. Bir taraftan eğitim, öğretime ara verilip sınıflar mühürlenirken Dahiliye Vekâleti'nin emriyle de, okulun muhafazası ve yetimhanede bulunan 290 Ermeni ve Rum çocuğun bakımı için biri karı-koca, biri bekâr olmak üzere üç Amerikalı alıkonularak, diğer 29 Amerikalı Samsun yoluyla memleketten çıkarılmışlardı.

b) Samsun'da Pontosçu Faaliyetler

Başlangıçta, Batum'dan Sinop'un doğusuna kadar bütün sahili ve İç Anadolu'da Sivas ve Kayseri'ye kadar geniş

---

(153) a.g.e., s: 1-8

bir alanı kaplayan Pontos emeli, bazı politik gelişmelerden sonra Samsun'u merkez seçerek faaliyetlerini burada yoğunlaştırılmıştı.

Samsun, coğrafî ve ticarî önemi sebebiyle Pontos'a başkent olarak seçilince, nüfusça da desteklenerek Rum göçmen iskânı yoluna gidilmiştir. XIX. yüzyıl sonlarında Samsun'un Hançerli, Pazar, Kaleiçi, Çayıriçi (Cedid) ve Meğde mahalleleri gibi büyük Müslüman mahalleleri yanında, yerleştirilen Rumlarla yeni mahalleler teşekkül etmişti.(154)

Mütareke'den sonraki günlerde ise, muhacir akını artarken yabancı işgaliyle ve müfettiş ünvanıyla gelen Yunan siyasî memurlarının tahriki ve organizesiyle Rum çetelerinin tecavüzleri de şiddetleniyordu; Samsun'un çıkış yolları Rum eşkıyası tarafından kesiliyor, şehirde silâhla dolaşılıyor, şehir yakınlarında yaylım ateşi açılarak dehşet havası estiriliyordu.(155)

Rum halkın Osmanlı Hükümeti'yle münasebeti kesilmiş gibiydi; özel ve resmî işler için Metropolidhane'ye müracaat ediliyordu. Nisan 1921'de Metropolidhane'de yapılan aramalarda, Rum köylülerin kendi aralarındaki mes'elelerin çözümü için Metropolidhane'ye başvurduğunu gösteren belgeler ele geçmişti. Hatta bunlar arasında, Metropolid'e yazılan 18 Haziran 1920 tarihli bir mektupta Karagöl, Kurugökçe, Taflan köylerinde 120 tüfek bulunduğu ve mücadele edileceği bildiriliyordu.(156)

Yunanistan'ın bağımsızlık günü olan 7 Nisan'da da, Samsun'da büyük nümayişler yapılmıştı.(157) Rum kulüple-

---

(154) Lütfi Tekin, 60 Sene Evvelki Samsun, 19 Mayıs Dergisi, Eylül 1936, S: 11, s: 12
(155) HTVD III/7 (1954), Vsk: 158
(156) Pontos Mes'elesi, s: 16
(157) Nutuk II, s: 627

rinde konferanslar verilmiş, Yunan gemilerinin büyük maketleri, içlerinde mumlar yakılı olduğu halde omuzlarda gezdirilerek gösterilerde bulunulmuştu. Yunanlılar tarafından Samsun'a bilhassa önem verildiği anlaşılmaktadır. Kordus Komitesi bölgede faal haldedir. Samsun'a Yunanlı öğretmenler ve para gönderilmektedir. Ayrıca, İstanbul'da Yunanlılar tarafından yapdan izci teşkilâtından artan silâh ve malzemeler sevk edilerek bölgedeki ayaklanma desteklenmektedir.(158)

Samsun'da Rumlar tarafından kurulan cemiyetler ise şunlardı:

1. Samsun Rum Muhacirîn Cemiyeti
(Le Comite des Emigrants de Samsoun)

1918'de Samsun'da kurulmuş olup, başkanı Metropolit Vekili Eftimos Zilon'du. Cemiyetin gayesi, Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki Rum nüfusu Samsun bölgesine iskân ederek çoğunluk teminiydi.

Metropolidhane'nin aranması sırasında Eftimos Zilon'un odasında tasarlanan Pontos Cumhuriyeti haritası, çeşitli kazalardan düzenlenmiş, Osmanlı Hükümeti aleyhine propaganda malzemesi olabilecek mektuplar ve para makbuzları ele geçmişti.

Metropolidhane kâtibi Andonaki'nin evrakı arasında bulunan, cemiyetin 1918-1919 yıllarına ait kasa defteri hesabına göre toplam gelirleri 20 657 Osmanlı lirasıydı. Bunun 20 635 lirası muhtelif tarihlerde İstanbul Muhacirin Merkez Heyeti'nden gönderilmişti. Bu paranın bir kısmı Canik'teki Rum yetimhanelerine harcanırken, büyük bir kısmı da Sam-

(158) HTVD II/5 (1953), Vsk: 99, 109 ASD IV, s: 43, 44

sun Rum köylülerine dağıtılmıştı. Fakat, bu paranın ne karşılığı dağıtılmış olduğu belirtilmemiştir.

1919-1920 yılı kasa durumu da, 61 325 Osmanlı lirasına bağlanmıştı. Bu paranın da bir kısmı İstanbul Pontos Merkez-i Umumiyesi'nden, Osmanlı Bankası yoluyla geliyordu.(159)

2. Pontos İdman Klübü
(Le Club Sportif du Pont)(160)

Canik Mutasarrıflığı'nın 31 Mart 1921 tarih ve 287 sayılı gizli yazısında, Dahiliye Vekâleti'ne bu adla bir cemiyetin kurulduğu, aslında bu cemiyetin Asya-i Suğra Cemiyeti'nin bir şubesi olduğu, Metropolidhane'nin tavassutu ve himayesi altında faaliyet göstererek Rum gençlerini fikirleri etrafında toplayıp, maksatlarını gerçekleştirmeye çalıştıkları, para topladıkları, beyanname dağıttıkları, kendilerine katılmayanları ölümle tehdit ettikleri bildiriliyordu.(161)

Bu cemiyet Kadıköy ve İlyasköy'de bir onbaşı ve on Rum gencinden müteşekkil, silâhlı çeteler de kurmuştu.

3. İrfanperverler Kulübü
(Le Club des Philomates)

İdman Kulübü ile ortak faaliyette bulunan bir Rum cemiyetiydi. Kendi ifadeleriyle "hemcinslerini Yunanlılığa has bir surette terbiye etmek" amacındaydılar.(162)

---

(159) Pontos Mes'elesi, s: 79-82
(160) La Question du Pont-Euxin, s: 116
(161) Pontos Mes'elesi, s: 10
(162) a.g.e., s: 67

4. Müdafaa-i Meşrute Cemiyeti
(La Défénse Constitutionelle)

Cemiyet bir başkan ve biri veznedar, biri sekreter olmak üzere iki üyeden oluşan heyet tarafından yönetiliyordu. Samsun Metropolidhanesi'ndeki aramalarda elde edilen nizamnamesine göre(163) Ünye, Fatsa, Kavak, Havza, Çarşamba, Bafra, Sinop, İnebolu, Tokat, Kırşehir, Kayseri, Ürgüp'te şubeleri bulunuyordu. Yine kendi ifadelerine göre, uğrayabilecekleri tecavüzlere karşı silâhlı bir şekilde teşkilâtlanmışlardı. Bulundukları bölgeleri kısımlara ayırarak, bir amir ve on Rum gencinden meydana gelen çeteler kurmuşlardı. Samsun kazası da böyle bir takım bölgelere, bölgeler de kısımlara ayrılmıştı. Aynı teşkilâtlanma programı köylerde de uygulanıyor, cemiyete girenlere İncil, Hz. İsa, millet ve vatan namına yemin ettiriliyordu. Bunu takip için de, cemiyet içinde mahkemeler kurulmuştu. Teşkilât tamamlanınca yirmi yaşından yukarı bütün Rumlar silâhlandırılmış olacaktı.

5. Mukaddes Rum Anadolu Cemiyeti
(La Sainte Société Grecque d'Anatolie)

Bu cemiyet de kuruluşunu duyuran beyannamesinde, hadiselerin Müdafaa-i Meşrute Cemiyeti'ni kurmayı gerektirdiğini, yine aynı maksadla "Mukaddes Rum Anadolu Cemiyeti"nin teşekkül ettiğini bildiriyordu.(164)

Gece ve gündüz Rumluğun hizmetinde ve İstanbul, İzmir, Selânik, Trabzon gibi yerlerdeki Mukaddes Rum cemiyetleriyle temasta olduklarını bildirdikleri bu beyannamede, amaçlarına ulaşmak için Rum halkının yardımı isten-

(163) Bkz: Ek IX
(164) Pontos Mes'elesi, s: 70-71

mekteydi; zenginlerden altın, fakirlerden para talep edilirken, vatanın feryadına kulak asmayan, itaat göstermeyenlerin ölümle cezalandırılacağı belirtiliyordu.

6. Rum Teceddüt ve İhya Cemiyeti
(La Société de Renaissance Grecque)

Samsun'da kurulan bu cemiyet de, Müdafaa-i Meşrute Cemiyeti'nin bir şubesi gibi, onunla işbirliği halinde çalışmıştır.

Bu cemiyetler doğrudan İstanbul'daki Rum cemiyetleri ve Patrikhane'nin programı doğrultusunda faaliyet gösteriyorlardı. Malî bakımdan da, bu merkezlerden desteklendikleri gibi, Rum halktan yardım da toplanıyordu. Bu harcamalar özellikle Aralık 1918 ile Ocak 1921 arasına yığılmıştır. Bu yıllar arasında Samsun Metropolidhane kasasından toplam 3 256 431 kuruş harcama yapılmıştır.(165) Bu paranın büyük bir kısmı, 1 908 085 kuruş'u Samsun ve Canik Sancağı'nın diğer kasaba heyetlerine, muhacir iskânı ve iaşesi için verilmişti.

Köyler ve kasabalarda şahıslara ödenen para miktarı da 993 085 kuruşu buluyordu.

Metropolidhane katibi Andonaki'nin evrakı arasında bulunan cep defterinden anlaşıldığına göre Tokat ve Kayseri yetimhaneleri ile Yunan Kızıl Haç Heyeti'ne ise toplam 670 000 kuruş verilmişti.(166) Bu para ve silâh desteğiyle sürdürülen faaliyetlerin yanında, işgalcilere casusluk yapıldığı gibi, Türk halkının mukavemetini kıracak propaganda beyannameleri de dağıtılıyordu. Bütün bunlardan maksat ma-

---

(165) a.g.e., s: 73-77
(166) a.g.e., s: 78

hallî asayişi bozuk gösterip bir yabancı müdahalesini temin ve doğacak buhrandan istifadeyle bu topraklarda bir "Pontos Devleti" ilân etmekti.

E) Pontosçu Rum Çeteleri

Bafra, Samsun, Alaçam, Kavak mıntıkalarına hakim bir mevkide bulunan Nebiyan Dağı, Pontosçu çetelerin hareket merkezi olmuştur. Şekavet hadiselerinden sonra buraya sığınan çeteler Müslüman köylerine büyük zararlar verdikleri gibi, takip müfrezeleriyle de çarpışarak zayiatlara sebep olmaktaydılar.

Pontosçu çete faaliyetlerinin yoğunlaştığı diğer bölge de Çarşamba, Terme mıntıkasındaki İlimdağı ve Çangeriş ormanlarıydı.

Çete faaliyetleri yol kesmek, köy basmak, dağa adam kaldırmak, fidye almak, postaları soymak şeklindeydi. Müfrezelerin takip hareketleri sırasında anlaşıldığına göre, Rum çeteleri ağır işkenceler ve katliamlar yapıyorlardı; köylerde şahit olunan işkence ve katliam sahneleri arasında kazığa oturtulan kadınlar, karınları kasatura ile yarılmış küçük bebekler de vardı.(167)

a) Samsun Olayları

Mütareke ile beraber Samsun'daki Rumların tavırları birden değişmişti. Akşamları dışarı çıkmak Müslümanlar için tehlikeli bir hale gelmişti. Rumlar açıkça silâhlı dolaşıyorlar, yine öylece Saathane Meydanı'nda düzenledikleri at yarışlarında, atlarını Hükûmet binasının önüne kadar sürerek gösteri yapıyorlardı. Samsun'daki Rum halkın bu taş-

---

(167) Emrullah Nutku, Korkunç Bir Misilleme, Yakın Tarihimiz IV, s: 156

kınlıkları ve tecavüzleri Türkler arasında *"Gavur azması"* diye adlandırılmıştı; birinci gavur azması büyük savaşta olmuştu, ikinci gavur azması ise mütarekede oluyordu.(168)

Samsun'da şekâvette olan Güllüce Köy'ünden Hristo, Koruluk Köyü'nden Hoşri, Sinemetaş Köyü'nden İstaposioğlu İstatyos çeteleriydi. Ayrıca adlarıyla tanınan Anastasoğlu Yakuf, Dimitoğlu Yago, Panayotoğlu Lefter, Deli Hambuoğlu Fidol, Trandefiloğlu Arigo, Kocaboğaoğlu Anastas, Makaryos ve Nikola, Çullu Lefter, Nikolaoğlu İstil, Kostioğlu Bırama ve [illegible]don Paşa çeteleri de vardı.(169)

Bu çeteler yanlarında 100'e yakın silâhlı adamlarıyla dolaşırlar, köyleri basıp yağma ederlerdi. Bu olaylardan olarak Güneyköy baskınında 13 kişiyi, Beylerce Köyü baskınında da 11 kişiyi çocuk, kadın, erkek demeden öldürmüşlerdi. Katledilenler arasında bir yaşında bebekler, seksen yaşında ihtiyar kadın ve erkekler de vardı.(170)

Samsun-Duayeri mevkiinde Hoşri çetesinin kurduğu tuzağa düşen Koruluk köylülerinden 20 kişi de, yine aynı şekilde, 7 Ekim 1921'de öldürülmüşlerdi. Gebi köyünden olup, yolları kesilerek öldürülenlerin cesetleri de, dehşet yaratmak için kağnı arabalarıyla Samsun'a gönderilmişti.(171)

Dağlarda şekavette bulunan Rum çeteleri bazen ihtiyaçları için Samsun'daki Rum evlerine inerek barınırlardı. Samsun Polis Müdüriyeti'ne intikal eden bir ihbardan Eski Mezarlık Mahallesi'nde Yorgi eşi Evgenya'ya ait eve böyle kişilerin geldiği anlaşılmıştı. Ev sarılıp eşkıyalar ölü olarak

---

(168) Murat Sertoğlu, Çırpınırdı Karadeniz, Tercüman gazetesi, 12 Aralık 1974, s: 4
(169) Pontos Mes'elesi, s: 58
(170) a.g.e., s: 59-61
(171) a.g.e., s: 51,62-63

ele geçirildiği gibi, yapılan aramada şu propaganda kağıdı bulunmuştu: "Bizim çocuklar silâhlarınızı kuşanınız. Hepinizin gözlerinizde sevinç parladığını görüyorum. Yaşınız ilerledikçe gökteki kesif renge bürünmüş bulutlar, bir süratli akışla etrafa dağılıyor. Durmayıp silâhlanınız. Sevgili ecdadımızın kıymetli bir yadigârı olarak bıraktığı bu mukaddes toprağın pek geniş ve hür bir sema altında bulunduğunu görmek ne vakit nasib olacaktır? Hemen sürat ve şevkle silâha sarılınız. Sarılınız ki, ölmüş rüyalarımıza hayat ve hakikat nuru yağsın."(172)

Samsun'un Kavak nahiyesinde ise, Kara İlya adlı bir Rum eşkıyasının ve çetesinin, Yürmenli Köyü'nden Hurşid adlı bir Türk'ü şehit etmeleri yörede büyük etki yapmış, onun adına söylenen ağıtlar zamanımıza kadar gelmiştir.(173)

1920 yılı sonuna kadar Rum şekaveti sebebiyle Samsun içinde 7 katl, 1 yaralama kaza dahilinde ise 51 katl olayı

---

(172) *Silahlı Rum Şakileri-Pontosçular, Yakın Tarihimiz II, s: 156*

(173) *Murat Sertoğlu, a.g.y., Terciiman gazetesi 11 Ocak 1975, s: 4*

"Hurşit dedikleri bir cahil uşak
Beline kuşanmış beş deste fişek
Hurşit'i vuran eşşoğlueşşek
Arslanım Hurşid'im yerde yatıyor
Taze bıyıkları kana batıyor

Hurşid'in martini yağ ile yağlı
İlya'nın kellesine aylıklar bağlı
Hurşid'in heybesi sicimle bağlı
Arslanım Hurşid'im yerde yatıyor
Taze bıyıkları kana batıyor

Türnük harmanında otlar bitmesin
Söylen nazlı geline evden gitmesin
Körpe kuzuların mahzun etmesin
ArslanımHurşid'im yerde yatıyor
Taze bıyıkları kana batıyor."

meydana gelmiştir. Muhtelif köylerde de 500 hane yakılmıştı.(174)

Haziran 1922'ye kadar ise, Samsun ve havalisinde halktan 3'ü çocuk olmak üzere 14 kişi, 1'i başçavuş yardımcısı olmak üzere 6 asker Rumlar tarafından şehit edilmişlerdir. Halktan 4 kişi askerden 13 kişi olmak üzere 17 kişi de yaralanmıştı.(175) Ayrıca 13 merkep, 15 sığır ve yük hayvan, 2 yolcu arabası, miktarı belirlenemeyen hayvanat, Havza'ya un almak üzere gönderilen 400 boş çuval yine bu çeteler tarafından gasbedilmiştir.

Haziran 1922'ye kadar Kavak ve köylerinde ise Rum çeteler tarafından 830 baş hayvan, 307 koyun gasbedilmiş, halktan 8, askerden 1 kişi olmak üzere 9 katı, yine askerden 2, halktan 1 kişi olmak üzere 3 yaralama olayı meydana gelmiş, 1 samanlık da yakılmıştır.(176)

Köylere yapılan baskınlar ve değirmenlere yapılan tecavüzlerde ise tespit edilemeyen miktarda zahire gasbedilmiştir.

Canik Sancağı ve Amasya Sancağı'nın sınırında bulunan, Merzifon'un kuzeyindeki Tavşan Dağı da Rum eşkıyalarının yatağıydı. Buradan zaman zaman Kavak, Bafra, Alaçam ve Lâdik, Vezirköprü, Havza, Merzifon taraflarına tecavüz ediyorlardı.

Bu mıntıkadaki Rum çeteleri de şunlardı:(177)

Merzifon'un Osmanoğlu Köyü'nden Lazar, Beyan Köyü'nden Yarküloğlu Nikola, Hacıbeli Mahallesi'nden Aris, Gelinsesi Köyü'nden Taşoğlu Mihail çeteleri...

---

(174) Pontos Mes'elesi, s: 57-63
(175) a.g.e., s: 145, 146-158
(176) a.g.e., s: 150-158
(177) a.g.e., s: 69, 79, 81-86, 89-90, 92-93

Köprü'nün Armudlu Köyü'nden Kısabacak ve Hambu çeteleri, Karlık Köyü'nden Rum eşkıyaları, Düzyol Köyü'nden Patlakoğlu İlya, Göçmenoğlu Istavri, Konstantinoğlu Anastas, İncirli Köyü'nden Taşoğlu Kiryaki, Çinici Köyü'nden Savaoğlu Lazari çeteleri, Karaköy Rum eşkıyalarından Çamu, Ustabaşıoğlu Vangelos, Mahmudlu Köyü'nden Papas Yorgi, Konstantinoğlu Dimit, İstiloğlu İstil, Tanayıloğlu Elis, Anastasoğlu İlya ve Baraş, Anesti çeteleri Kapaklı Eşme Köyü'nden Filoci, San Pavlos, Kara Vasil çeteleri...

Havza'nın Aydoğdu Köyü'nden Karapınarlı Yakuf ve Kapısızoğlu Anastas, Yağıbasan Köyü'nden Anesti Çavuş, Hınka, Vasil, İlya, Panayot ve Dombak çeteleri, Karlık Köyü'nden Yortuloğullarından Limatos, yine Aydoğdu Köyü'nden Piç İstil, Tatarkale Köyü'nden Milasyesoğlu Tanas, Kesrüf Köyü'nden Virandefiloğlu Hristaki, Karacaviran Köyü'nden Koçuroğullarından Dimitoğlu Yoriga, Papasoğullarından Yanioğlu Haralambos, Atnasoğullarından Lazaroğlu Foti, Kaba Boroğullarından Hristo, Kırbaçoğullarından Mihail, Anastas, Istatyos, İyidere Köyü'nden Karayamalıoğlu Hambi, Sava ve Anesti çeteleri..

Lâdik'te ise kalabalık çetesiyle tanınan Rum eşkıyası Sokrat'tı. Aynca adlarıyla bilinen ve şekavet icra eden yüzlerce Rum çetecisi de vardı. Bu çetelerin sebep oldukları hadiselerden olarak şunlar zikredilebilir:

Pekmezci Köyü baskını (Merzifon): 13 Kasım 1918 günü çetebaşı Kosti, Vangil, Büyük Hampular ve Küçük Hampular idaresindeki 20 kişilik Rum çetesi Pekmezci Köyü'nü kuşatarak soyguna başlamışlardı. Köyün zenginleri olarak bilinen Molla Halil oğlu Osman Ağa'nın dövülerek ve bıçakla işkence edilmek suretiyle bütün varlığı gasbedilmiştir;

baskını haber alan Topaloğlu Ömer Ağa kaçmışsa da, oğlu Mahmut eşkıyanın eline düşmüş ve bütün zenginlikleri gasbedilmiştir.(178)

Çakal Mezrası baskını (Merzifon): 23 Kasım 1918'de çetebaşı İstil ve 20 kişilik çetesi adı geçen köyü basıp, dayak ve işkenceyle gasbda bulunmuştur. Köyü soyup 13 adet kırmızı altın ve 1 702 liralık ev eşyası, mal ve hayvanat ele geçirerek uzaklaşmışlardı.

Ortaklar Köyü katliamı (Vezirköprü): 2 Ekim 1921'de 900 kişilik büyük bir Rum eşkıya grubu Ortaklar Köyü'nü kuşatarak yakaladıkları kadın, çocuk ve erkekleri kurşun ve süngüden geçirmiştir. Bu katliamda 14 kadın, 12 erkek şehit olup 5 erkek, 3 kadın ağır yaralanmıştı.

Soygundan sonra 150 hanelik köy yakılmış, anbarlardaki 3 550 ölçeklik zahire yanarak yok edilmiştir. Bu baskında 59 baş çiftlik hayvanatı da gasbedilmişti. Ortaklar baskınının maddî zayiatı 1 515 000 kuruş olarak hesaplanmıştı.(179)

Esenbey Köyü baskını (Vezirköprü): 2 Ekim 1921 tarihinde aynı eşkıya grubu, bu 40 hanelik köyü de basarak ele geçirdiği 11 kişinin 8'ini öldürmüş, 3'ünü de ağır yaralamıştı.

Esenbey Köyü küçük olmakla beraber zengin bir yerleşim yeriydi. Yakılan binalar, zahire, gasbedilen mal ve hayvanatın maddî kıymeti 1 670 000 kuruş olarak hesaplanmıştır.(180)

Küpecik Köyü baskını (Lâdik): 31 Ağustos 1921 günü 80 kadar silâhlı, 100 kadar da kadın ve erkek silâhsız Rum eşkıyasından oluşan çete, Küpecik Köyü'nü basmıştır. Silâh-

---

(178) a.g.e., s: 76
(179) a.g.e., s: 88 TİH VI, s: 143
(180) Pontos Mes'elesi, s: 88-89

sız olan Rumlar evleri ve samanlıkları ateşe verirken, yangından dışarı çıkanlar da kurşunlanmıştı; 5'i erkek, 1'i kadın olmak üzere 6 kişi yanarak can verirken 7 erkek, 3 kadın da kurşunlanarak öldürülmüştü. Ayrıca 2 erkek ağır yaralanmış, 2 kadın da dağa kaldırılmıştır.

150 hanelik Küpecik Köyü'nden ancak 5 hane ve 10 samanlık kurtulabilmiştir. Toplam 213 bina ve 21 920 ölçek zahire yanmış, 159 baş çiftlik hayvanatı gasbedilmiştir. Bu maddî zayiat da, 4 730 000 kuruş olarak hesaplanmıştır.(181)

Ayrıca, hava değişimi için memleketlerine gitmekte olan 7 nefer de, Mahmudlu Köyü civarında 29 Mayıs 1919'da yine bu çeteler tarafından pusuya düşürülmüşlerdir. "Sığır çobanı" lâkabıyla tanınan Rum çetebaşı Konstantin oğlu Dimit ve 30 kadar eşkıyanın saldırısına uğrayan bu askerler orada katledilmişlerdir.(182)

b) Bafra Nebiyan Dağı Olayları

Mütareke sonrasında Bafra ve çevresinde de Rum azınlık arasında kaynaşmalar başlamıştı. Ormanlık ve dağlık olan bu bölgenin, denizden irtibatının da kolay sağlanması önemini artırmıştır.

Samsun-Bafra yolu da, Engiz mevkiindeki Rum çeteler tarafından kontrolde tutuluyordu. Yol kesme ve soygun olayları sebebiyle ulaşım, ancak posta muhafızlığı yapan jandarmaların nezaretinde, peşlerinden gitmek suretiyle sağlanabiliyordu.

Bafra'daki Rum çetelerinin faaliyetlerini, Nebiyan'da Alan Köyü'nden Nikol'un Anastas yönetiyordu. Anastas

---

(181) a.g.e., s: 100
(182) a.g.e., s: 70 HTVD II/5 (1953), Vsk: 103

ise, Nebiyan'ın çetebaşısı Ağcaalan Köyü'nden Anastas ile Kapıkaya Köyü'nden Taşçıoğlu Sava'ya bağlıydı.(183)

Nebiyan Dağı, çetelerin barınağı olduğundan burada yüzlerce Rum eşkıyası vardı.(184) Bunlar umumiyetle Müslüman köylere tecavüz etmekle beraber, zaman zaman Rum köylerine de saldırarak ölüm ve gasba sebebiyet verirlerdi.

Bu yörede bulunan 11 Rum köyünde 1012 hane ve 6228 nüfus vardı. Yaklaşık 1500 silâhlı çıkarabiliyorlardı. Seferberlik çağrısına uymayıp kendilerine katılan Rumlarla miktarları daha da artmıştı. Bafra'da askerlik çağrısına uymayan Bağcunun Çamuşun oğlu Yordan, Sinasın Yordan, Cicioğlu Yuvanın kardeşi Lefter, Yüksek Gazino müsteciri Alekonun kardeşi Sokrat, Garibin Aleko, Mumcu Vasiloğullarından Pandeloğlu Dimit, Pasalıoğlu Yuvani, İshaklı Mahallesi'nden Eyaneş, Karadağoğullarından Gavriloğlu Dimitri ve Pandemlioğlu Pladon Nebiyan eşkıyasına katılmışlardı.(185)

Herbirinin mevcudu 180-200 kişi civarında olan bu çeteler Takip Müfrezeleri'yle ve jandarma ile yaptıkları çarpışmalarda büyük zayiat verdiriyorlardı. Düzenli asker gibi emir komuta içinde hareket ediyorlar, Yunan subaylarınca yönetiliyorlardı.(186) Tenkil edilen eşkıyanın üzerinden Yuman üniforması ve teçhizatı çıkmaktaydı.

Nebiyan Dağı'nda faaliyetleri bilinen belli başlı Rum çeteleri ise şunlardı:(187)

---

(183) Tayyar Anakök, Alaçam Tarihi, İstanbul 1953, s: 26
(184) Pontos Mes'elesi, s: 10-26
(185) a.g.e., s: 55
(186) TBMM Zabıt Ceridesi XV, s: 241
(187) Pontos Mes'elesi, s: 6

Samsun'un Taflan Köyü'nden Lefter çetesi, Kurugökçe Köyü'nden Andon çetesi, Eğribel Köyü'nden Anastas ve dayısı Anastas, Benlik Köyü'nde Sarı İstil, Kirazlı Köyü'nden Taşçıoğlu Kara Sava çeteleri...

Bafra'nın Kültük Köyü'nden İstavri çetesi, Yayla Köyü'nden Kel Sava çetesi..

Havza'nın Koçidağı Köyü'nden Piç Vasil çetesi, Elmalıca Köyü'nden Eleni Çavuş Çetesi..

Alaçam nahiyesinin Kapıkaya Köyü'nden Kavaklıoğlu Yuvan ve yeğeni Todoroğlu Agabiyos çetesi, Kürdünoğlu Simyon çetesi..

Ayrıca adlarıyla anılan pekçok Rum çeteci de vardı. Bu çetelerin bölgedeki ilk olayı Kasnakçımermer Köyü'nden yakaladıkları 2 Türk'ü sırt sırta bağlayıp, diri diri yakarak öldürmek olmuştur. Daha sonra bir jandarma, bir er ve tarlada çalışmakta olan bir çiftci öldürülmüştür.(188)

Kapıkaya ve Asar köyleri çarpışmalarında ise, Rum çeteler, Türk kuvvetlerine oldukça kayıp verdirebilmişlerdir; Asar Köyü mağaralarına sıkıştırılan çeteler imha edilememiş, geceden istifade ederek kaçmışlardır. Bu çatışmada 15 yaralı, 20 şehit verilmişti.(189)

Nebiyan çetelerinden ençok zarar gören köylerden Ayazma köylüleri, Rum eşkıya ile mütareke yapmayı denemişse de bir sonuç alamamıştı. Düzköy'lüler ise, topluca köylerini terkederek Bafra'ya gelmişlerdi. Kaymakam ve Jandarma'mn tenbihi üzerine tekrar köylerine dönmüşlerse de, Rum çetelerinin tecavüzüne uğramaları ve köylerinin yakılması üzerine, Kızılırmak'ın öbür yakasındaki Kolay

---

(188) a.g.e., s: 3
(189) Tayyar Anakök, a.g.e., s: 17-18

Köyü'ne sığınmak zorunda kalmışlardı. Eşkıya takibine, Alaçam ve Bafra bölüğünden gelen jandarmalara halktan katılanlar olduysa da, bir netice elde edilememiştir.(190)

Nebiyan Rum eşkıyasının en büyük katliamı Çağşur ve Kuşça Köyü baskınlarıdır. 5 Kasım 1916' da meydana gelen bu olaylar kalabalık Rum çetelerinin ilk toplu katliamıdır.(191)

Çağşur Köyü, Nebiyan'daki Rum köyleri arasında kalmış, 150 haneli bir Türk köyü idi. Rum çeteleri aynı gün bu köyü ve Kuşça Köyü'nü basarak tamamen yaktılar ve halkını katlettiler. Toplam ölü miktarı 367 olup, ancak o anda köyde bulunmayanlar kurtulabilmişlerdi. Nebiyan dağının güneyinde bulunan 13 Türk köyüne ise çeteler fazla zarar verememişlerdi. Bu köylerde 998 hane ve 6000'e yakın nüfus bulunuyordu. Fakat çetelerin tecavüzünden kurtulamayan Çağşur, Kuşça, Kocahüseyinderesi, Melikalan, Türkmenler, Konakçımermer, Konukyaş, Karacayörük, Alaylı, Üçpınar, Kıran köyleri tamamen Düzköy, Ağıalan, Güzalan, Gökalan, Yeğinalan, Kırvanlık, Eğdir, Ledros, Lengerli, Boyalı, Çinili, Terzili, Köseli köyleri de kısmen yakılarak tahrib olmuşlardır.(192)

Temmuz 1914-Aralık 1920 tarihleri arasında Nebiyan Rum eşkıyası 110 hadisenin fâili olmuşlardır. Bafra Adliye kayıtlarına intikal eden olayların tasnifinden 37 şekavet, 21 şakiye yataklık, 6 yol kesme, 13 yaralama, 7 hırsızlık, 25 gasb, 1 para için adam kaçırma olayları görülmektedir; tamamen tespit edilememekle beraber Nebiyan eşkıyasının yaptığı katl sayısı Çağşur ve Kuşça cinayetleri, Bafra civarı

---

(190) a.g.e., s: 17
(191) Pontos Mes'elesi, s: 16-18
(192) a.g.e., s: 7, 50 TİH VI, s: 141

çetelerinin vukuatı dikkate alınarak 534'ü bulmaktadır.(193) Jandarma takibinde kalıp, Adliye kayıtlarına geçmeyen 97 olayda ise, 33 cinayet, 8 yaralama, 4 yangın ve yağma, 48 gasb, 2 yol kesme, 1 asarak idam ve 1 ırza geçme görülmektedir.(194)

Haziran 1922'ye kadar çetelerin yaptıkları toplu baskın, yangın ve cinayetlerde halktan 50 kişi öldürülmüş, 13 kişi yaralanmış, tespit edilebilen 450 sığır, koyun, yük hayvanı, miktarı belirlenemeyen zahire gasbedilmişti. Ayrıca 52 ev, 4 samanlık, 6 ambar, 36 muhtelif bina yakılarak tahrib edilmiş, 2 ırza geçme olayı vukubulmuştur.(195)

c) Alaçam Olayları

Alaçam nahiyesinde Hacı Yakuf'un oğlu Perikles, Kuyucakoğlu ve Hacı Todor Pontos Kulübü'nün kurucularıydılar.(196) Rum çeteler ise katlettikleri Türklerin cesetlerini ağaçlara asmak suretiyle dehşet saçmakta, gasbettikleri mal ve hayvanlarla hem ihtiyaçlarını gidermekte, hem de satarak gelir temin etmekteydiler.

Alaçam yöresinde bilinen Rum çetecileri şunlardı: Pergelli Papazı Baba Mihail'in kardeşi Anastas, Koca Daban Yorgi, Kavaklıoğlu Yuvani, İnderesi Köyü'nden Balcıoğlu Yorgi, Deli Yani, Karahüseyinli Köyü'nden Çuvalcıoğulları ve Koca Daban Lefter, Çulha Köyünden Çapulcu Lefter. Bölgede bulunan bu çetelerin faaliyetleriyle 47 cinayet işlenmiş, 54 hayvan ve 2 tabanca, 640 000 kuruşluk mal gasbedilmişti.(197)

---

(193) Pontos Mes'elesi, s: 5, 10-26
(194) a.g.e., s: 28-47
(195) a.g.e., s, 146-159
(196) Tayyar Anakök, a.g.e., s: 25
(197) Pontos Mes'elesi, s: 8

Rum eşkıyalara karşı Türk köyleri de kendilerini savunma durumunda kalmışlardı. Bu amaçla Karlu'dan Bayram çetesi, Kazköy'den Lâz Murad, Doyran'dan Mehmed Çavuş, Rauf Bey ve Mahmut Bey çeteleri teşekkül etmişti.(198)

d) Çarşamba Olayları

Birbirine yakın mesafelerde bulunan Çarşamba, Terme, Ünye dahilindeki Rum çeteleri daima hareket halinde, bu kazaların birinde veya diğerinde şekavette bulunmuşlardır.

Çarşamba mıntıkasında Tekfurlu Kara Artinoğlu Urusa, Yozgatlı Artin, Kabacevizli Sarı Ohannes, Topalın Kirkor, Çimpik Usta ve kardeşi, Eğridereli Tüylüoğlu Orut, Tönkelyanından Advat, Emilcli Apyam, Martel'li Şahin, Kapıkaya'dan Mıgır ve Karanın Haçik, Martelli, Kevork, Minasoğulları, Havancı Kirkor, Serup, Arfeşt, Mihail, Defavil, Kara Haçik, Sarı Haçik çeteleri bulunmaktaydı. Bu çetelerin tecavüzleriyle 14 köy tahrip olmuş, buralarda 335 ev, 2 cami, 2 okul, 24 samanlık olmak üzere 363 muhtelif bina ve üç çiftlik yakılmış ayrıca 2 cinayet, 1 ırza tecavüz, 100 gasb ve hırsızlık vuku bulmuştur.(199)

1922 yılı Haziran ayına kadar gerek köylere yapılan baskınlarda ve jandarmayla çatışmalarda ise Rum çeteler tarafından 23 ev, 8 samanlık yakılmış, 91 baş hayvan ile belirlenemeyen miktarda koyun, zahire, ev eşyası gasbedilmiş, halktan 56 kişi, askerden 13 er şehit edilmiş, yine halktan 23 kişi ile askerden 1 subay yaralanmıştır.(200) Aynca yol kesmek suretiyle 2 soygun yapılmış olup, çarpışmalar sırasında 4 er kaybolmuştur.

---

(198) Tayyar Anakök, a.g.e., s: 26
(199) Pontos Mes'elesi, s: 64-67
(200) a.g.e., s: 145-159

e) Terme ve Ünye Olayları

Terme ovasına hakim durumdaki İlimdağı ve Çangeriş ormanları Rum çetelerinin bölgede barınağı olmuştu. Buradan Terme kazasına, komşu köylere tecavüz edildiği gibi Ünye köylerine ve Terme-Ünye yoluna kadar etkilerini genişletmişlerdir. Bölgede Rum ve Ermeni çeteleri ortak faaliyet gösteriyorlardı; Ünye'nin Çakal Köyü'nden Mihail, Gazar, Serkis adlarında biri Rum, ikisi Ermeni üç çete reisi kalabalık adamlarıyla Terme'nin Koçan Köyü'ne yaptıkları baskında köyün bütün mal ve hayvanatını gasbetmişlerdi.(201)

Ayrıca, 10 Eylül 1920'de Terme'nin Çangeriş Köyü'nden çete reisi Sarı Yani ve adamları tarafından, Ünye'nin Samardana Köyü'nde 1 cinayet, 6 Eylül 1920'de yine Terme'nin İlimdağı Köyü'nden Papasoğlu İstefan ve çetesi tarafından aynı köyden 1 Türk'ün katliyle 2 cinayet vuku bulmuştur. Aynı yıl Terme'nin Doğanavcı, Kocaman, Bazlamaç köyleri Rum çeteler tarafından basılarak, miktarı tespit edilemeyen mal ve hayvanat gasbedilmiştir.(202)

Bu şekaveti yaparak gasbda bulunan Rum eşkıyası Çangeriş Köyü'nden Sarı Yani, Kara Banayıt, Anastas, İlimdağı Köyü'nden Madiloğlu Artin, Papasoğlu İstefan, Limandere Köyü'nden Trabzonluoğlu Hacı Sava, Kocaman Köyü'nden Artin, Ünye'nin Gürgen Köyü'nden Moris, Çakal Köyü'nden Mihail, Gazar, Serkis, Madiloğlu Rafael, Çarşambalı Tahmazoğlu Haçik, Baltacıoğlu Kiragus çeteleriydi.

1922 yılının Haziran ayına kadar olan dönemde ise, Terme kazasında meydana gelen iki olaydan biri, 25 Şubat 1922'de Terme merasındaki 49 hayvanın gasbıdır. Diğeri ise,

---

(201) a.g.e., s: 64
(202) a.g.e., s: 68

15 Mayıs 1922'de Rum eşkıya tarafından yapılan Şeyhli Köyü baskınıdır.(203) Bu baskında eşkıya püskürtülmüşse de, köyde 2 ev yanarak tahrip olmuştur.

Ünye yöresindeki Ermeni ve Rum çeteleri ise, Zil Ohannes, Kiraztepe Köyü'nden Yavaş Çakır, Hristo, Nikola, Derebaşı Köyü'nden Harigo, Murad, diğer Murad, Çakal Köyü'nden Gazar, Mihail ve Rafael idiler. Bu eşkıyanın önemli hadiseleri 27 Mayıs 1920'de Ünye yolunu, 31 Aralık 1921'de de Niksar yolunu keserek soygun yapmalarıdır.(204)

1922 yılında bu çeteler, Çavdar nahiyesinde 1, Ağudere Köyü'nde 1 olmak üzere 2 cinayet ve 1 yaralama olayının fâilleri olmuşlardır.(205)

II. CANİK'TE ASAYİŞ MES'ELESİ

Mondros Mütarekesi sonrasında siyasî amaçlı azınlık çetelerinin yanında, âdî şekavet çeteleri sebebiyle memleketin genel mes'eleleri arasında asayişin sağlanması önem kazanıyor, asayişsizlik görülen bölgeler işgal tehdidine maruz kalıyordu.

Hem Rumların taşkınlıklarına ve zulümlerine son vermek, hem de İ'tilâf Devletleri'nin bir müdahalesine meydan bırakmamak için Canik Sancağı'nda asayişin temini acil bir mes'ele idi. Daha 1918 Kasım'ının sonlarında A. Calthorpe ve Fransız Yüksek Komiseri Amiral Amet "Samsun'da mütareke hükümlerinin uygulanmamış olduğu ve Hristiyanları toptan öldürmek için Müslüman ahalinin silâhlandırıl-

---

(203) a.g.e., s: 148-154

(204) a.g.e., s: 68 Bölgedeki Ermeni faaliyetleri için bakınız: Nuri Yazıcı, "I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele Yıllarında Canik Sancağında Ermeni Faaliyetleri", Selçuk Üniversitesi Ata Dergisi, Konya 2002, S. 9, s: 135-142.

(205) a.g.e., s: 147 Ayrıca bkz: Ek X

dığı" iddiasıyla Hükûmet'e şikayette bulunmuşlardı.(206) Halbuki bölgede asayişsizliğin asıl sebebi "Çoğu Rum asıllı asker kaçakları"ndan teşekkül eden çetelerdi.(207)

Sivas Valiliği'ne 11 Haziran 1919'da başlayan Reşid Paşa'nın hazırladığı asayiş raporunda da, Canik Sancağı'na komşu olan Amasya Sancağı'nın asayişinin bozuk olduğu ve siyasî mahiyetli çetelerin varlığı belirtiliyordu.(208)

Kâzım Karabekir Paşa da Erzurum'a, görevi başına giderken uğradığı Samsun için (17 Nisan 1919), "Rumlar kırk, ellişer kişilik çeteler halinde kasabaya kadar tehdide başlamışlardı. Son günlerde birkaç İslâm çetesi de çıkmıştı." demektedir.(209)

Osmanlı Hükümeti ise asayişi sağlamakta güçlük çekiyordu. Genel asayiş mes'eleleri için elde ancak 9000 kişilik bir jandarma kuvveti kalmıştı.(210)

Canik bölgesinde bir yandan Pontosçu Rum çetelerinin faaliyetleri görülürken, Rum ahali de İ'tilâf Devletleri'nin müdahalesini davet eden müracaatlarda bulunuyorlardı; "Rumların hakimiyetini ve İslâm unsurunun esaretini istihdaf eden ve Atina ve Dersaadet komitaları tarafından idare olunan Pontos Hükümeti amali, Karadeniz sahilinde, kısmen Amasya ve Tokat'ın şimal kazalarında mukim Osmanlı Rumlarının hayalhanelerini çılgınca bürümüştü."(211)

İ'tilâf Devleti temsilcilerinin mes'eleye el koyabilecekleri tehdidi, İstanbul Hükûmeti'nin de dikkatlerini bu bölgeye yöneltmişti. Bir işgal tahrikinin ve propagandasının bu

---

(206) Gotthard Jaeschke, a.g.e., s: 102
(207) a.g.e., s: 103
(208) Cevdet R. Yularkıran (Hzl.), Reşid Paşanın Hatıraları, İstanbul 1939, s: 18
(209) Kâzım Karabekir, a.g.e., s: 19
(210) TİH I, s: 176
(211) ASD I, s: 13 TBMM Zabıt Ceridesi I, s: 9

derece ilerlemesi, İstanbul'da bir başlangıç noktası arayan Mustafa Kemal Paşa'ya görev verilmesine vesile olmuştur.(212)

1. Mustafa Kemal Paşa Samsun'da

Mustafa Kemal Paşa'yı Anadolu'ya sürerek uzaklaştırmak İstanbul Hükümetince düşünülmüş olabilir.(213) Fakat bu husus araştırıcılar tarafından incelenirken, Mustafa Kemal Paşa'nın yalnızca Pontos mes'elesi ve asayişle ilgili olarak mı gönderildiği de sorulmuştur.(214)

Harbiye Nâzırı Şakir Paşa tarafından Mustafa Kemal Paşa görüşme talebiyle davet edildiğinde, Canik havalisindeki asayiş durumuyla ilgili raporları ihtiva eden dosya, okuması için kendisine verilmişti. Yabancıların hazırladıkları bu raporlarda Türklerin, Rum köylerine tecavüz ettikleri iddia edilmekte, bunların önlenmesi, aksi halde emniyet ve asayişin kendileri tarafından sağlanmasının bir insanlık borcu telâkki edileceği yazıyordu.

Özellikle İngilizler'in siyasî baskıları Sadrazam ve dahiliye Nâzırı üzerinde etkilerini göstermiş, 12 Mayıs'ta Harbiye Nezareti'nden tedbir alması istenmişti.(215)

Bu gelişmelerden sonra, 30 Nisan 1919'da IX. Ordu Kıtaatı Müfettişliği'ne tayin edilen Mirliva Mustafa Kemal'e göre, İstanbul Hükümeti'nin kendisinden istediği, Samsun havalisi Türk'lerinin başlattığı direnişi bastırmaktı.(216)

---

(212) Sabahattin Selek, Anadolu İhtilali I, İstanbul 1966, s: 189
(213) Nutuk I, s: 9
(214) S. Tansel, a.g.e. I, s: 5 S.R. Sonyel, a.g.e., s: 71
(215) Mümtaz Aktepe, Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve Samsun, Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan, İstanbul 1973, s: 10
(216) Afet İnan, Gerilla Hakkında İki Hatıra, Belleten I/1 (1937), s: 13 Celal Bayar, Ben de Yazdım VIII, İstanbul 1972, s: 2568-2569

Ama hangi sebeple olursa olsun, Mustafa Kemal Paşa için birtakım yetkilerle Anadolu'ya geçmenin önemi vardı. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, bu yetkilerin mahiyeti ve sınırları itibarıyla Türk milletini kurtarma amacına yönelik olmasına gayret edecektir. Bu hazırlıklar sırasında Erkân-ı Harbiye Umumiye Reisi Kazım Paşa tarafından Karadeniz'in kontrolünde kullanılmak üzere iki ganbotla, üç motörbotun teminine çalışılmışsa da, Bahriye Nezareti Sinop ve Trabzon'da iki ganbot bulunduğu gerekçesiyle ayrıca tahsise imkân bulunmadığını bildirmişti.(217)

Diğer taraftan da Harbiye Nezareti ve Sadaret arasındaki yazışmalarda, Mustafa Kemal Paşa'nın görev bölgesindeki mülkî memurların da, yapılacak tebliğatı icra etmeleri gerektiği belirtilmiş, ayrıca keyfiyetin Yıldırım Kıtaatı Müfettişliği'ne XIII., III., ve XV. Kolordu Komutanlıklarına tebliği yapılmıştı.

Müfettişlik görevi ise, Mustafa Kemal Paşa'ya 6 Mayısta bildirilerek, acele hareket etmesi istenir.(218) Müfettişlik vazifesi hakkındaki talimatta ise görev ve yetkilerin yalnız askerî olmayıp, Müfettişliğin ihtiva ettiği alanda, aynı zamanda mülkî olduğu belirtildikten sonra, mıntıkadaki ortak vazifeler şöyle gösterilmişti:(219)

a. Dahilî asayişin sağlanarak, asayişsizliği ortaya çıkaran sebeplerin tespiti.

b. Dağınık halde bulunan silâh ve cephanenin toplatılarak münasib depolarda muhafazası.

---

(217) *Faik Reşid Unat, Mustafa Kemal Paşa'ya 9. Ordu Kıtaatı Müfettişi Sıfatıyla Verilen Vazife ve Selâhiyetlere Dair Bazı Vesikalar, TVD II/12 (1943), Vsk: 1, 8*

(218) *a.g.y., Vsk: 4*

(219) *a.g.y., Vsk: 7*

c. İddia olunduğu üzere şura'ların varlığı gerçekse bunların men'i ve lağvı.

Talimatname'nin ikinci maddesinde, III. ve XV. Kolorduların Müfettişlik emrine verildiği belirtilerek, görev bölgesinin Trabzon, Erzurum, Sivas, Van vilâyetleriyle Erzincan ve Canik müstakil sancaklarını ihtiva ettiği bildiriliyordu. Verilecek talimatları bu vilâyetlerle, mutasarrıflıkların doğrudan doğruya yerine getirecekleri de belirtilmişti. Mıntıkaya bitişik vilâyetler de, müracaatları dikkate alacaklardı. Daha sonra, yetki alanı içine Kayseri ve Maraş Mutasarrıflıkları da dahil edilerek, durum Mustafa Kemal Paşa'ya 22 Mayıs 1919'da, Samsun'da iken bildirilmiştir.(220)

Müfettişliğin asıl mercii Harbiye Nezareti olmakla beraber, işin aidiyetine göre ilgili makamla haberleşilebilinecek, ancak durumdan Harbiye Nezareti'ne de bilgi verilecekti.

Mustafa Kemal Paşa'nın da belirttiği gibi, müfettişlik yetkileri askerî ve mülkî olarak çok genişti. Hemen hemen bütün Anadolu'daki mülkî memurlarla haberleşmelerde ve münasebetlerde bulunabilecekti.(221)

Bu geniş yetkiler ve kalabalık bir kadro ile tanınmış bir Paşa'nın Anadolu'ya geçmek üzere oluşu İngilizleri şüphelendirmişse de, Sadrazam'ın güvenini görünce ısrarlı olmamışlardı. Harbiye Nezareti'nin İngiliz İrtibat Subayı Yzb. John Godolphin Bennett, bu heyeti bir savaş komitesine benzeterek şüphelendiğini belirtirse de, verdiği bilgilerdeki yanlışlar, naklettiği kanaatinde şüphe uyandırmaktadır; Bennett'in vize tarihi olarak gösterdiği 8 Haziran yanlış olmalıdır: Çünkü o tarihlerde artık Mustafa Kemal Paşa Havza'da bulunuyordu. Ayrıca yine onun ifade ettiği gibi He-

(220) HTVD I/1 (1952), Vsk: 12, 14
(221) Nutuk I, s: 9

yet'te Türk ordusunun otuz beş general'i ile kurmay albay'ları bulunmuyordu.(222)

Mustafa Kemal Paşa, hareketinden önceki günlerde görev bölgesiyle ilgili rapor ve haritaları inceler, veda ziyaretlerinde bulunur, 15 Mayıs 1919'da da Cevat Paşa'dan şifre anahtarlarını teslim alır. Ertesi gün, 16 Mayıs'ta Padişah'la görüşür ve aynı gün saat 16.00'da İstanbul'dan ayrılır.

Bandırma vapuru elverişsiz şartlarda Karadeniz'e açılmıştı. Tevkif, batırılma gibi tehlike haberlerine karşı tedbir olarak sahile çok yakın mesafeden yol alınıyordu. Bir tehlike belirtisinde, vapur karaya oturtulacak ve Mustafa Kemal Paşa ile heyeti Anadolu toprağına çıkmaya gayret edeceklerdi.(223)

17 Mayıs'ta İnebolu'ya gelinmişti. Burası Millî Mücadele'nin Istanbul'a açılan kapısı olduğu gibi, Pontosçuluğun da faal merkezlerinden biriydi. 18 Mayıs'ta ise Sinop'a gelinmiştir. Aynı vapurla gelen Mutasarrıfın da davetiyle sahile çıkan Mustafa Kemal Paşa, şehrin ileri gelenleriyle görüşerek müstakbel mukavemet için onları uyarmıştı. Bazı kaynaklara göre, vapurun fazla yalpa yapmasından rahatsız olan Mustafa Kemal Paşa, Mutasarrıfın davetine şu yazıyla teşekkürlerini bildirerek, şehre çıkmamıştı: (224)

"Muhterem Mutasarr:f Beyefendi;

Sinop'luların hakkımda gösterdikleri hissiyata teşekkür ederim: İcabet edemediğimden müteessirim. Kendile-

---

(222) G. Jneschke, a.g.e., s: 111, 112 Fethi Tevetoğlu, Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar, Ankara 1987, s: 16

(223) C. Bayar, Ben De Yazdım VIII, s: 2575

(224) Nurettin Peker, İnebolu Kastamonu Havalisi Deniz, Kara Harekatı ve Hatıralar, İstanbul 1955, s: 25-26; Sami Kalkavanoğlu, Millî Mücadele Hatıralarım, İstanbul 1957, s: 61

rine selâm ve muhabbetlerimi iblağına delâletinizi rica ederim.

18 Mayıs 1919

III. Ordu Müfettişi Mirliva Mustafa Kemal"

Fakat, görüldüğü gibi, imzanın üzerindeki görev ünvanı "III. Ordu Müfettişi" olarak yazılmıştır. Halbuki, henüz Mustafa Kemal Paşa'nın görev ünvanı "IX. Ordu Müfettişi"dir. IX. Ordu'nun yeni düzenlemeyle, III. Ordu'ya dönüşmesi daha sonra, 15 Haziran 1919'da olmuştur. Sinop'tan kara yoluyla Samsun'a ulaşmanın imkânsızlığı anlaşılınca, aynı gün saat 20.00'de vapurla yola devam edilmiştir.(225)

2. Samsun'da İlk Faaliyetler

Mustafa Kemal Paşa ve hey'etinin Samsun'a çıktıkları günlerde, burası bir Millî Mücadele hareketi için olumsuz şartlar taşıyordu. Pontosçu çeteler şehrin etrafındaki dağlarda hâkim durumda idiler ve şehre kalabalık gruplar halinde saldırıyorlardı. Henüz Müdafaa-ı Hukuk hareketleri de kuvvetlenmemişti.

9 Mart 1919'da Samsun'a çıkan 200 kişilik İngiliz kuvvetlerinin bir kısım 30 Mart'ta Merzifon'u işgal etmişti.(226) Böylece Samsun'un, İç Anadolu ile irtibatı da kesilmiş oluyordu. Bu işgal olayı Pontosçuları teşvikten ve bölgenin asayişini daha da bozmaktan başka bir işe yaramamıştı.

---

(225) M. Şakir Ülkütaşır, Atatürk Samsun ve Havza'da, TKD, V/49 (1966), s: 31.
(226) TİH I, s: 174

17 Mayıs'ta 100 kişilik bir İngiliz kuvveti daha Samsun'a çıkar.(227) Dağlarında Pontosçu çetelerin hakim olduğu, sokaklarında yabancı asker ve subayların dolaştığı bu şehrin iç kısımlarla olan münasebeti Merzifon'un işgaliyle kesildiği gibi, "Karadeniz'e açık olan bu şehir ve onun vatanperver halkı hasım donanmanın toplarıyla tehdit altında bulunuyordu.."(228)

Bu siyasî şartlarda, 19 Mayıs 1919 günü saat 8.00'de Samsun limanına gelen Mustafa Kemal Paşa'yı karşılayan heyetin içinde, Mutasarrıf ve XV. Fırka Komutanı yoklardı. Mutasarrıflık adına karşılama heyetinde Samsun Hususi Muhasebe Müdiri Yanyalı Osman (Atlı) Bey, XV. Fırka Yaveri Üsteğmen İsmail Hakkı, XV. Fırka Levâzım Memuru Yaşar (Okay) Bey ve Belediye Meclisi'nden Hacı Molla adlı bir kişi bulunuyordu.(229)

Mutasarrıf İbrahim Ethem Bey rahatsızlığı sebebiyle evinden çıkmamıştı. Muhasebe Müdiri Osman Bey'i evinde kabul ederek, Heyet'in karşılama ve ağırlama işiyle ilgilenmesini rica etmişti. Osman Bey de, metruk vaziyette olan Mıntıka Palas Oteli'nin sahibiyle anlaşarak anahtarları almış, evlerinden getirttikleri karyola, ayna, yorgan gibi eşyalarla odaları düzenlemişlerdi. Diğer bir oda da, dairelerden getirtilen masa, koltuk ve yazı takımlarıyla çalışma odası haline konmuştu.(230) Mustafa Kemal Paşa ve Heyet'i, 19 Mayıs günü kendilerine tahsis edilen Mıntıka Palas'ta bir

---

(227) G. Jaeschke, Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi I, s: 33 HTVD II/4 (1953), Vsk: 68

(228) ASD II, s: 192

(229) Yaşar Okay, "Millî Mücadele'de Samsun", 19 Mayıs Dergisi VIII/85 (1947), s: 8; Enver Behnan Şapolyo, Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi, İstanbul 1958, s: 313

(230) Orhan Çaplı, Samsun da Atatürk'e Ait Hatıralar, 19 Mayıs Dergisi IV/63 (1943), s: 18

müddet dinlendikten sonra, Belediye'yi ve askerî makamları ziyaret ettiler. Aynı gün, Mutasarrıf ve XV. Fırka Komutanı Kurmay Yarbay Mustafa Asım görevden uzaklaştırılırlar.

Fırka Komutanlığı Vekâleti'ne, Yaşar Okay'a göre aynı zamanda Mutasarrıf Vekâleti'ne de, 45. Alay Komutanı Yarbay Edirneli İsmail Hakkı tayin olunmuşlardır.(231) Canik Mutasarrıflığı'na, evvelce Mustafa Kemal Paşa'nın tanıdığı ve kendisinden büyük enerji ümit ettiğini belirttiği Hamit Bey'in tayinine kadar, III. Kolordu Komutanı Re'fet Bey geçici olarak tayin edilmişti.(232) Hamit Bey de, kısa bir süre sonra, 30 Mayıs'ta Mutasarrıflık görevine başlamıştır.

Canik Sancağı'nda ilk işlerden olarak, halka gerçek durumun anlatılmasına ve Sancak'ta bulunan yabancı askerlerden korkmaya gerek olmadığının açıklanmasına önem verilmiştir. Ayrıca komşu kazalardan gelen temsilcilerle o gece yapılan toplantılarda bazı kararlar alınmış ve millî teşkilâtın kurulmasına çalışılmıştır. Bu toplantıya Terme kazasını temsilen katılan Hacı Kuzu Fevzi (Demirtürk) Efendi'den hatıralarını dinleyip, derleyen M. Selim İmece'ye göre, sabaha kadar süren konuşmalardan sonra, Rum çetelerle savaşılması, bölgedeki İslâm çetelerinin kazanılması, sahillerin kontrol altında tutularak muhacir ihracına ve silâh çıkartılmasına engel olunması kararlaştırılmıştı. Bu kasaba temsilcileri, millî teşkilâtlanma tamamlanıncaya kadar, alınan bu kararları bir sır olarak saklayacaklarına dair "Allah ve namus üzerine" yemin etmişlerdi.(233)

---

(231) Yaşar Okay, a.g.y., s: 6

(232) Nutuk I, s: 17; Kamil Erdeha, Millî Mücadele'de Vilâyetler ve Valiler, İstanbul 1975, s: 190

(233) M. Selim İmece, Atatürk'ün Şapka Devriminde Kastamonu ve İnebolu Seyahatleri, Ankara 1959, s: 47

3. Canik Hakkında Müfettişlik Raporları

Mütareke ile birlikte başlayan işgal hareketleri Anadolu toprakları üzerinde emelleri olan devletlere tarihi fırsatın geldiği kanaatini vermiş, kendilerine ilhakı ümit ettikleri bölgelerde bir takım faaliyetlerde bulunmaya başlamışlardı. Bu sebeple Canik Sancağı'nda da, Mütareke ertesinde, muhaceret ve asayiş mes'eleleri ortaya atılarak bu ümit daima taze tutulmaya çalışılmıştır.

Terhis edilerek silâhları toplanan Türk ordusu, memleket içinde asayişi sağlayamaz hale, sanki bilhassa getirilmişti. İ'tilâf Devletleri'nce bir baskı, Osmanlı Hükûmeti'nce bir zaaf unsuru olan asayiş mes'elesinin gerçek sebebi ise, memlekete muhacir adıyla dönen Ermeni ve Rumların intikam hareketleri ve Türklerle yerleşik toprakların paylaşılmak istenmesiydi.

IX. Ordu Komutanı Yakup Şevki Paşa, 13 Aralık 1918 tarihiyle Harbiye Nezareti'ne gönderdiği şifre telgrafta, Canik havalisinde şekavetin arttığını, bunun da büyük bir kısmının Rumlar tarafından icra edildiğini bildirdikten sonra, bu hareketlerin *"bir mes'ele-i siyasîyye çıkarmak"* maksadıyla yapıldığına dikkati çekmişti.(234)

IX. Ordu Komutanlığı ile Dahiliye ve Hariciye Nezaretleri arasındaki yazışmalardan anlaşıldığına göre Samsun, Köprü, Bafra civarı Rum şekavetinin yoğunlaştığı bölge olmuştu. Rum çetelerinin saldırıları zaman zaman Amasya Sancağı dahiline de girdiğinden, bu tecavüzlere karşı yeterli miktarda askerî kuvvet sevki istenmekteydi.(235) Mustafa Kemal Paşa da, İstanbul'dan hareketinden önce hazırlık ba-

---

(234) HTVD XII/43 (1963), Vsk: 1011
(235) HTVD XII/43 (1963), Vsk: 1009, 1010, XII/45 (1963), Vsk: 1049

kımından Sivas Vilâyeti'ne, Canik Mutasarrıflığı'na, III. Kolordu komutanlığına çektiği 11 Mayıs 1919 tarihli telgrafıyla bölgenin asayişi hakkında önbilgi istemişti. Bu telgrafta şunlar soruluyordu:(236)

a) Vilâyet ve müstakil liva içinde bulunan çetelerin miktarları, nüfuz ve şekavet alanları, reislerinin kim olduğu.

b) Bu çetelerin ne gibi silâhlarla donanmış oldukları ve ne vakitten beri şekavette bulundukları.

c) Bu çetelerden hariçten gelen olup olmadığı.

d) Çetelerin siyasî maksatlarının bulunup bulunmadığı.

Hazırlanacak bilgileri Kolordu Komutanı Miralay Selahaddin Bey, Samsun'da Mustafa Kemal Paşa'ya verecekti. Samsun'a çıktığı gün, yine Mustafa Kemal Paşa tarafından Sivas, Van, Erzurum, Trabzon, Ankara, Kastamonu, Mamuretiaziz, Diyarıbekir vilâyetleriyle, Erzincan müstakil mutasarrıflığına, XV. Kolordu ve XX. Kolordu Komutanlıkları'na çekilen telgraflarda asayiş hakkındaki bilgi ve mütalaaları sorulmuş, mevcut ise, bölgelerindeki şekavetin ve alınan tedbirlerin acilen bildirilmesi istenmiştir.(237)

Ertesi gün, 20 Mayıs 1919 tarihiyle Sadaret'e çekilen telgrafta ise, İzmir'in işgalinden doğan üzüntü ve "sükûnetin muhafaza edilmekte" olduğu bildiriliyordu.(238) Aynı gün başka bir telgrafla Harbiye Nezareti'ne, İngiliz askerlerinin 17 Mayıs'ta Samsun'a çıktıkları bildiriliyor ve bunun Mütareke hükümlerine ve millî hukukumuza aykırı olduğu belirtiliyordu.(239)

---

(236) HTVD 11/4 (1953). Vsk: 61
(237) a.g.y., Vsk: 62
(238) AİAB, s: 26, Vsk: 25 Erzurum Kongresi İle İlgili Belgeler, s: 5, Vsk: IV
(239) HTVD II/4 (1953), Vsk: 68

21 Mayıs 1919 tarih ve 53 sayılı olup Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne çekilen telgraf ise bölge asayişi hakkında teferruatlı bilgi ve mütalaaları ihtiva etmektedir;(240) buna göre Sancak dahilinde, savaş sırasında İslâm, Rum ve Ermeni halk tarafından, hemen hemen asker kaçaklarından kurulan çeteler âdi şekavette bulunmuşlardı. Savaş sırasında Ruslardan yardım gören bu çeteler mütarekeye kadar önemli bir zarar verecek halde değillerdi. Mütarekeden sonra ise Rum çeteleri tamamen siyasî bir mahiyet alarak, Pontos Hükûmeti teşkili peşine düşmüşlerdi. Rum halkın, çetelerle beraber bu maksat istikametinde Samsun'daki Rum Komitası ve Rum Metropolidi Germanos tarafından yönetildiği kesindi. Sancak dahilindeki İslâm halk ise, Rum çetelerinin tecavüzlerine karşı mahallî hükûmetten yardım göremediğinden fevkalâde telâş ve endişe içinde bulunuyordu. Askerin terhisi sebebiyle takip kuvvetleri azalmış olduğundan, jandarma kuvvetlerinin yetersizliği karşısında Rum çeteleri serbestçe faaliyet gösterebiliyorlardı. Bu durumda İslâm halk kendini korumak için para karşılığında Trabzon'dan bazı çeteler tutmuşlar, böylece Rum tehdidine karşı savunma vaziyeti almışlardı. Rum çeteleriyle, İslâm halk arasında sanki bir köyler savaşı cereyan ediyordu.

Yine 21 Mayıs 1919 günü, Mustafa Kemal Paşa tarafından Kâzım Karabekir Paşa'ya çekilen telgrafta "...Samsun ve havalisinin vaziyeti, asayişsizlik yüzünden fena bir akıbete düçar olmak mahiyetindedir." denilmek suretiyle, durumun önemi anlatılıyor ve bölgeye yönelebilecek bir dış tehlikeye dikkat çekiliyordu.(241)

---

(240) HTVD XII/45 (1963), Vsk: 1051/a,b,c,d Mithad Sertoğlu, Mustafa Kemal'in Samsundan Gönderdiği İki Mühim Rapor, BTTD III/14 (1968), s: 5-7

(241) Nutuk III, s: 905, Vsk: 10

İşgal kuvvetlerinin, Hükûmeti yok sayan, "âdeta memleketimizi açık bir sahra" telâkki eden davranışları bu tehlikeyi daha da artırıyordu.(242)

Mustafa Kemal Paşa'nın yine asayişle ilgili olarak verdiği 24 Mayıs 1919 tarihli raporunda da Amasya Sancağı'nın, Canik Sancağı'yla hudut olan bölgelerindeki Rum çetelerinin faaliyetlerinden bahsedilerek, yeni neferlerin silâh altına alınması ve jandarmaya yardımcı bir kuvvetin oluşturulması teklif ediliyordu.(243)

Mustafa Kemal Paşa, 25 Mayıs 1919 günü, hadiselerin doğduğu yer olan Merzifon, Vezirköprü, Amasya, Lâdik, Havza gibi yerlerde incelemelerde bulunmak ve tedbirler alınak üzere karargâhını Havza'ya nakletmişti.(244) Aslında Samsun'da, işgal kuvvetlerinin gözü altında emniyette sayılamazdı.

Kavak nahiyesine varıldığında, Nahiye Müdürlüğü binasında halkla görüşmelerde bulunuldu. Bu görüşmelerde, Rum tecavüzlerine karşı konulacağı belirtilerek Mustafa Kemal Paşa'ya, Havza'da bilgi sunulmak üzere bir müdafaa cemiyeti kurulması kararlaştırılmıştır.(245)

Aynı gün öğleden sonra Havza'ya giren Mustafa Kemal Paşa ve Heyet'ini ileri gelen yöneticiler, halk ve bir kıt'a asker karşılamıştı. Kendilerine Mesudiye Oteli ve Ali Osman Ağa'nın konağı hazırlanmıştı. Havza'da, daha önceleri bir Redd-i İlhak Cemiyeti kurulmuştu. Mustafa Kemal Paşa'nın gelişiyle de kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve

---

(242) HTVD II/4 (1953), Vsk: 69
(243) a.g.y., Vsk: 64, 71
(244) a.g.y., Vsk: 72
(245) Enver Behnan Şapolyo, a.g.e., s: 314; Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam II, İstanbul 1977, s: 21

yapılan mitingle (13 Haziran 1919) Havza, bölgede millî hareketin ilk merkezi olmuştur.(246)

Havza'dan, Harbiye Nezaretine verilen 4 Haziran 1919 tarihli raporda, evvelce verilen 21 Mayıs 1919 tarih ve 53 sayılı raporla, 25 Mayıs 1919 tarih ve 140 sayılı rapordaki bilgiler zikredilerek, siyasî mahiyetli Rum çetelerinin şekavetinin *"asayişi yabancılara karşı bozuk göstermek, işgal ve müdahaleyi davet etmek"* maksadına yönelik olduğu bir kere daha belirtilmiştir. Bilhassa Canik Sancağı'na komşu Lâdik, Havza, Merzifon kasabalarında, Tokat Sancağı'nın Erbaa kazasında Rum çeteleri faaliyette idiler. Buralarda çok açık surette İngiliz ve Amerikalı subaylardan yardım görüyorlardı. Hatta müracaatlarını hükümete değil, doğrudan bu işgal temsilcilerine yapıyorlardı.

Amasya Sancağı içinde teşkilât ve silâhları mükemmel 21 Rum çetesi, Erbaa ilçesinde, kısmen Niksar'da 5 Rum çetesi görülmüştü. Yine aynı bölgede görülen 4 İslâm çetesi siyasî amaçlı olmayıp, adî eşkıyalık yapıyorlardı.(247)

Mustafa Kemal Paşa, Havza'da Topal Osman'la da görüşmüş ve onun Pontosçulara karşı mücadeleyi övmüştü.(248) Mondros Mütarekesi'nin şartlarından olarak Türk Ordusu'nun silâhları en yakın İ'tilâf Komutanlıkları'na teslim ediliyordu. Havza'da bu sevkıyatın bir kısmına tesadüf edilmişti; Diyarbakır bölgesinden toplanan muhtelif sürgü

---

(246) İbrahim Cebecioğlu, 'Millî Mücadelede Havza Belediye Reisi", Atatürk Havza'da neler yaptı?', 19 Mayıs Dergisi VII/66 (1944), s: 2-7; Münir Bulgurcuoğlu, "Millî Mücadele'nin İlk Günlerinde Havza", 19 Mayıs Dergisi VII/75 (1944), s: 20-23; M. Fuad Zübeyroğlu, Yurdumuz Havza, İstanbul 1341, s: 34-41 C. Bayar, a.g.e. VIII, s: 2591-2595.

(247) HTVD II/4 (1953), Vsk: 65

(248) Samih Nafiz Tansu (Anlatan: Hüsamettin Ertürk) İki Devrin Perde Arkası, İstanbul 1964, s: 340

kolu ile makinalı tüfek ve top kamaları Samsun üzerinden İstanbul'a gönderilecekti. Mustafa Kemal Paşa'nın müdahalesiyle bunlara el konulduğu gibi, askerî depodaki silâhlar da, Mehmet Gerizâde'nin evinde saklanmıştı.(249)

Mustafa Kemal Paşa, Havza'da bulunduğu sırada bölgede millî teşkilâtların kurulmasına çalışırken, bir askerî çıkarma tehlikesine ve bölge Rum halkının ihtilâlci bir ayaklanmasına karşı Müslüman halkın birliğini ve savunma gücünü artırıcı çalışmalarda da bulunmuştur. Maiyyette bulunan İbrahim Tali Bey bu amaçla Merzifon'a gelmiş ve şehrin ileri gelenleriyle görüşerek, güçlerinin ne durumda olduğunu öğrenmek istemişti; halkın elinde, İngilizler'in muhafazası altında bulunan kışladan kaçırılanlarla beraber 800 kadar tüfek ve bir mitralyöz bulunmaktaydı. Silâhlar şehirde Hacı Raif'in evinde saklanmıştı.(250)

Samsun'da kısa süre kalınmıştı. Esas olarak Havza'da yapılan faaliyetler, İzmir'in işgali üzerine "tamamen sine-i milletten feveran eden teessürlerin bir aksi" olan protestolar ve mitingler, yabancı temsilcilerce bir asayişsizlik unsuru telâkki ediliyor ve İstanbul'a da öylece intikal ettiriliyordu; Havza Piskoposu ve Samsun Metropolidi vasıtasıyla olayların kendilerine intikal ettiği İngiliz subayların, İstanbul'a gönderdikleri raporlarda "fitnenin ayaklanmış olduğu"nu haber verdiklerini görüyoruz. Hatta Yüzbaşı L.H. Hurst 12 Haziran 1919 tarihli raporunda, bu gergin durum karşısında ya Samsun'a asker çıkararak işgali, yahut "bura-

---

(249) HTVD II/5 (1953), Vsk: 93, 94; C. Bayar, a.g.e., s: 2591; M. Fuad Zübeyroğlu, a.g.e., s: 41

(250) Fevzi Şarman, "Merzifon'un Kurtuluşu", Taşan Dergisi, 1 Mayıs 1937, S: 12 (36), s: 3; Numan Özer, "Merzifon'un Kurtuluşu", Taşan Dergisi, 1 Temmuz 1937, S: 14 (38), s: 3-4; Rıza Siryeli, "Merzifon'un Kurtuluşu", Taşan Dergisi, 1 Eylül 1937, S: 16 (40), s: 3-4

da bulunan askerleri geri çekerek memleketi kendi kaderiyle başbaşa bırakma"yı teklif ediyordu.(251)

Mustafa Kemal Paşa daha sonra, Merzifon'daki İngiliz kuvvetlerinin, güvenliğini tehlikeye sokmasını da gözönüne alarak 13 Haziran'da Amasya'ya hareket etmiştir.(252) Bundan sonra "Amasya Tamimi" ile Millî Mücadele çizgisini takip ederiz. Artık Pontosçuluk mes'elesi de, vatanın bütünlüğüne ve milletin istiklâline yönelen bir tehlike olarak, Anadolu'nun kurtuluşu içinde değerlendirilecektir.

---

(251) Bilal N. Şimşir, a.g.e., I, s: XXV ve 15-23 G. Jaeschke, Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri, s: 127-128.

(252) Nutuk I, s: 33 T. Gökbilgin, a.g.e. I, s: 142

İKİNCİ BÖLÜM

I. KONGRELER VE SEÇİMLER SIRASINDA CANİK

Rusların I. Dünya Savaşı'ndan çekilmelerinden sonra Doğu Anadolu'yu boşaltmaları ve Ermeni işgal teşebbüsleri, bölge halkını teşkilâtlanmaya sevketmişti. Pontosçuluk faaliyetlerinin yanında Ermeni tehlikesini de hisseden Trabzon'da aynı tür faaliyetler görülmüş, 12 Şubat 1919'da Trabzon Muhafaza-ı Hukuk-ı Milliye Cemiyeti kurulmuştu.(253) Bu cemiyet, ertesi gün de Trabzon Müftüsü İmadeddin Efendi'nin başkanlığında bütün sancak ve kazalardan gelen temsilcilerle ilk kongresini yapmıştır. Fakat Cemiyet'in bu toplantılarında Canik Sancağı'ndan bir temsilci bulunmadığı gibi, tüzükte de Canik Sancağı'na yönelen tehlikelerden sözedilmeyip, Trabzon Vilâyeti'nin Osmanlı Devleti'ne bağlılığını ortaya koyan tarihî, sosyal ve ekonomik faaliyetlerde bulunulacağı belirtilmişti.(254)

10 Mart 1919'da ise Erzurum'da Vilâyet-i Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin şubesi açılır ve burada da teşkilatlanma başlar.(255) Fakat Erzurum'daki faaliyetlerin dikkati, Ermeni ve Kürtlük mes'eleleri üzerinedir. Daha sonra iki cemiyetin ortaklaşa teşebbüsleriyle Erzurum Kongresi hazırlanırken, Mustafa Kemal Paşa da Erzurum'a gelecektir. Kongre, bölgesel karakterli olarak toplanmışken, aldığı kararlarda vatanın bütünlüğünü konu etmiştir. Kongre'nin

---

(253) Mahmut Goloğlu, Erzurum Kongresi, Ankara 1968, s: 18
(254) a.g.e., s: 143
(255) Cevat Dursunoğlu, Millî Mücadele'de Erzurum, Ankara 1946, s: 28-29, 33-34

bu millî bütünlük arzeden durumunun doğuşunda Kongre Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın büyük rolü olmuştur. Açış konuşmasında Rum ve Ermenilerin bölücü emellerini ve tecavüzlerini ortaya koyan Mustafa Kemal Paşa, Karadeniz sahillerinde bir "Pontos Krallığı" tehlikesine işaret etmişti.(256)

Kongre delegeleri arasında Canik Sancağı temsilcisi bulunmadığından, Pontosçuluğun müzakerelerde konu edildiğini görmüyoruz.(257) Fakat Kongre'nin 7 Ağustos 1919 tarihli beyannâmesinde Mütareke'den sonra memleketin uğradığı tecavüz ve tehlikelerden bahsolunurken, "Karadeniz sahilinde Pontos hayalini tahakkuk ettirmek gayesiyle" hazırlıklar yapıldığına, bunun için Rusya sahillerinden muhacir adı altında yabancı Rum'ların ve silahlı eşkiyaların sevkedildiğine işaret edilmiştir.(258)

Beyanname kararlarının birinci maddesinde Şark Vilâyetleriyle beraber Trabzon Vilâyeti'nin ve Canik Sancağı'nın birbirlerinden ve Osmanlı birliğinden ayrılmıyacakları belirtilerek, Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine yönelik her hareket reddediliyordu.(259)

Erzurum Kongresi, 17 Ağustos 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın kısa bir kapanış konuşmasıyla faaliyetlerini sona erdirmiş ve bütün dünyaya Türk milletinin varlığını ve birliğini göstermiştir. Fakat bu faaliyetler İstanbul Hükumeti'nce asayişsizlik unsuru olarak telâkki edilmiş ve Anadolu'ya tahkik hey'etleri gönderilmişti.

---

(256) Nutuk III, s: 927, Vsk: 38
(257) M. Goloğlu, a.g.e, s: 78-80 Cevat Dursunoğlu, a.g.e, s: 110-112
(258) Erzurum Kongresi İle İlgili Belgeler, s:23 Vsk: XXXIV
(259) a.g.y.

Bu hey'etlere verilen talimatta(260) asayiş durumunun, çete ve kongre faaliyetlerinin incelenmesi isteniyordu. Hey'etlerden biri de, Rize eski mutasarrıfı Ziya Bey ve Fevzi Paşa'dan kurulu olarak Trabzon'a gelmişti. Bu hey'etin Sadaret Makamı'na, Harbiye ve Dahiliye Nezaretleri'ne gönderdiği 22 Ağustos 1919 ve 25 Ağustos 1919 tarihli şifrelerde Samsun ve Trabzon yörelerinde Pontos Hükumeti teşkili amacına yönelik siyasi faaliyetler ve çetecilik olduğu belirtilmiş, Pontos ve Ermeni hükümetlerinin teşkili halinde tamamen mahvolacaklarını muhakkak gören İslam halkın endişeleri dile getirilmişti.(261)

Doğu Anadolu 'ya ve Karadeniz sahillerine yönelen bu tehlikeler sebebiyle, bölgede resmî izin alınarak Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyetleri kurulduğu, İslâmlardan müteşekkil siyasî bir çete olmadığı halde, Rumlar tarafından mükemmelen teşkil edilmiş çetelerin mevcudiyeti yine aynı raporda belirtiliyordu.

Erzurum Kongresi'yle millî birlik ve beraberlik yolunda atılan adım, Sivas Kongresi'yle daha bütünleyici bir hale gelmiştir. Fakat Anadolu'nun büyük bir kısmının işgalde olduğu, diğer bir kısım yerlerde İstanbul Hükumetinin etkilerinin ve tereddütlerin bulunduğunu da düşünmek gerekir. O sebepten delegelerin hepsini ilgili yörelerden gelmiş delegeler olarak görmek mümkün değildir. Nitekim delege listelerinde Samsun temsilcisi olarak gösterilen Re'fet Bey'in kim tarafından, nasıl delege gösterildiği tespit edilememiştir.(262) Kongre'ye, 7 Eylül 1919'da, dördüncü gün katılan Re'fet Bey'i, Mustafa Kemal Paşa Hey'et-i Temsiliye

---

(260) Erzurum Kongresi İle İlgili Belgeler, s: 32-35 Vsk: XLII
(261) Kâzım Karabekir, a.g.e., s: 151-152
(262) M. Gologlu, Sivas Kongresi, Ankara 1969, s: 69

üyesi olarak takdim etmişti.(263) Sivas Kongresi'nde Canik Sancağı delegesi Boşnakzâde Süleyman Bey'di. Onun da Kongre'de, Canik bölgesiyle ilgili bir faaliyeti, Pontos mes'elesini ortaya seren bir teşebbüsü görülmemiştir. Ancak, Kongre'nin 7 Eylül 1919 günkü oturumunda bir kısım delegelerle beraber Süleyman Bey'in de imzasının bulunduğu önergede, İngilizler'in askerî ve siyasî faaliyetlerine dikkat çekilerek, alınacak tedbirlerin görüşülmesi teklif edilmişti.(264)

Aynı oturumda İstanbul delegesi İsmail Fazıl Bey tarafından verilen önergede ise, Pontos mes'elesine genel tehlikeler arasında değinilmiş, muhacir olarak Trabzon Vilâyeti'ne gelen Rum çetelerinin faaliyeti, "vaziyeti vahim kılan ahval"lerden biri olarak sayılmıştır.(265) Boşnakzâde Süleyman Bey'in imzası, bir de Heyet-i Temsiliye tespiti için verilen önergede görülmektedir.(266).

Sivas Kongresi'ni açış nutkunda(267) Mustafa Kemal Paşa, Karadeniz sahillerinde beliren Pontos tehlikesine değinmiş, Umumî Kongre Beyannamesi'nde de(268), memleketin herhangi bir parçasına yönelecek tehlikelere, bu arada Rum'luk teşkili gayesine yönelik hareketlere birlikte karşı koyma ilkesinin kabul edildiği belirtilmişti.

Daha önce Erzurum Kongresi Beyannamesi'nde de kabul edilen bu maddeyle, bölgede bir geçici yönetim kurulması düşünülmüştü; sonraları, Hey'et-i Temsiliye çalışma-

---

(263) Nutuk I, s: 85; Uluğ İğdemir (Hzl.), Sivas Kongresi Tutanakları, Ankara 1969, s: 29
(264) Sivas Kongresi Tutanakları, s: 31-32
(265) a.g.e., s: 33
(266) a.g.e., s: 101
(267) Nutuk III, s: 946, Vsk: 54
(268) Sivas Kongresi Tutanakları, s: 113

ları sırasında Mustafa Kemal Paşa'nın açıklamasına göre, doğu vilâyetlerinde, Trabzon, Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbekir ve Samsun'dan herhangi biri Rum'luk ve Ermeni'lik emeline terk olunursa "Şark'ta idare-i muvakkate esası" kabul edilmişti.(269)

Amasya Mülâkatı'yla (20-22 Ekim 1919) beraber millî hareketin gündemine Meclis-i Meb'usan'ın toplanması ve seçimlerin yapılması hususları gelmişti. Her sancaktan Hey'et-i Temsiliye üyesi olarak bir milletvekili seçtirilmesi kararlaştırılmış(270), seçimlerde "Meclis-i Meb'usan'a milliyetperver grubun te'min-i faikıyeti için Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti esasatına sadık ve iktidar-ı ilmîleri ma'lum ve seciye-i ahlâkiyeleri mazbut" kişilerin seçilmesine yardımcı olunması hususunda çeşitli makamlara tavsiyeler yazılmıştı(271); Canik Sancağı'ndan seçilmesi için ise Re'fet Bey tavsiye ediliyordu.

Meclis-i Meb'usan'a seçilen milletvekillerinin, Meclis'te "müttefik ve azimkâr bir grup vücûda getirmek" için önceden görüşmelerde bulunması da Hey'et-i Temsiliye'ce düşünülmüş ve Karadeniz sahillerinde Samsun ve Trabzon uygun yerler olarak seçilmişti.(272) Seçimlerin yapılışı hakkında bir takım söylentiler çıkmış ve neticelerden şüpheler doğmaya başlamıştı.(273)

İstanbul Hükûmeti de müslim, gayrımüslim teb'a arasında iyi geçinmeye aykırı bir hal olup olmadığını, seçimlerin mevcut kanunlara göre yapılıp yapılmadığını denet-

---

(269) Uluğ İğdemir, Hzl., Hey'et-i Temsiliye Tutanakları, Ankara 1975 s: 95
(270) a.g.e., s: 57
(271) Bekir Sıtkı Baykal Hzl., Hey'et-i Temsiliye Kararları, Ankara 1974, s: 19
(272) Hey'et-i Temsiliye Tutanakları, s: 162 (Daha sonra genel görüşme yeri olarak Ankara'nın seçildiği tamim edilmiştir. Nutuk III, s: 1167, Vsk: 214)
(273) T. Gökbilgin, a.g.e., II, s: 162

lemek üzere "*Teftiş Hey'etleri*" teşkil etmişti. Bu hey'etlerden Ferik Ahmed Fevzi Paşa başkanlığında Temyiz Mahkemesi üyelerinden Cafer İlhami Bey ve Fetva Emini Muavini Hasan Efendi'den kurulu olanı Ankara, Sivas, Erzurum vilâyetlerini denetleyecekti. Bu Hey'et, 10 Kasım 1919'da İstanbul'dan hareketle Samsun'a gelmiştir. Kasım ayı sonlarına doğru Havza'dan gönderdikleri raporlannda Merzifon ve Vezirköprü kazalannda millî teşkilât kurulmadığını, Havza'da ise millî teşkilâtın Hükûmet'e yardımcı olduğunu bildiriyorlardı.(274) Havza'da meydana gelen eşkıyalık olaylarına acele tedbir olarak da jandarmanın düzenlenmesini ve ıslâh edilmesini rapor etmişlerdi. Amasya'dan gönderilen raporda ise, asayişin iyi olduğu, seçimlere müdahale edilmediği bildiriliyordu.

25 Kasım 1919'da Sivas'a ulaşan Hey'et, buradan Erzincan, Erzurum ve Trabzon'a geçmiştir. Trabzondan gönderilen raporda ise, seçimlere müdahale olduğunu bildirmiş lerdi.(275)

Canik Sancağı'ndan ise, Cavit Paşa, Emin Bey, Hacı Ahmet Efendi, Mehmet Ali Bey milletvekili seçilerek, Meclis-i Meb'usan'a gönderilmişlerdi.(276)

Meclis uzun süren usûl tartışmaları ile meşgul olurken, İngilizler'in müdahaleci davranışları ve Yunanlılar'ın Batı Anadolu'daki ilerlemeleri devam ediyordu. Bu sırada Hey'et-i Temsiliye ile münasebetleri bozulan Sadrazam Ali Rıza Paşa 'nın istifasıyla bir de hükumet buhranı doğmuştu.(277) İstifanın duyulmasıyla (3 Mart 1920) Meclis Reis Ve-

---

(274) a.g.e., s: 150
(275) K. Karabekir, a.g.e., s: 371-372,
(276) M. Gologlu, Üçüncü Meşrutiyet, Ankara 1970, s: 47, 303
(277) Nutuk I, s: 394-395

kil'leri ve Felâh-ı Vatan Grubu Reisi, Ferid Paşa'nın veya Tevfik Paşa'nın tekrar Sadaret'e gelmelerini önlemek için Padişah'la görüşme talebinde bulunmuşlardı.(278) Ankara'dan Mustafa Kemal Paşa da, 4 Mart 1920'de Meclis-i Meb'usan Riyaset Vekâleti'ne ve Padişah'a çektiği telgraflarda İ'tilâf Devletleri'nin, millëtimizin istiklâline ve haysiyetine tecavüzleri, mütareke hükümlerine aykırı hareketleri üzerine Hükumet'in de istifasıyla doğan buhran karşısında milletin derin bir heyecana sürüklendiğini bildirmişti.(279)

Diğer taraftan yine Mustafa Kemal Paşa tarafından kumandanlara, valilere, mutasarrıflara ve Müdafaa-i Hukuk Hey'et-i Merkeziye'lerine yapılan tamimle, İ'tilâf Devletleri'nin baskılarının tahammül edilmez hale geldiği ve Hükûmet'in istifa ettiği bildirilirken, millî emellerimizi tatmin etmeyecek bir hükumete milletin tahammül edemiyeceğini bildiren telgrafların Padişah'a, Meclis-i Meb'usan Riyaseti'ne ve matbuata çekilmesi istenmişti.(280)

Mustafa Kemal Paşa'nın bu tamimi etkisini göstermiş ve belirtilen yerlere halkın hissiyatını dile getiren ve millî vicdanı temsil edecek bir hükûmetin kurulmasını temenni eden telgraflar çekilmiştir.(281) Kuzey Anadolu sahili kaza ve sancaklarından, bu arada Rize, Trabzon, Giresun, Ordu, Tokat, Niksar, Erbaa, Reşadiye, Zile, Amasya, Gümüşhacıköy, Sinop gibi merkezlerden ahali adına Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri Hey'etlerince veya Belediye Reisi ve Müfti tarafından yabancı müdahale ve baskıları protesto eden telgraf-

---

(278) a.g.e., s: 396 Ali Fuad Türkgeldi, Görüp İşittiklerim, Ankara 1984, s: 256-257; Nutuk III, s: 1213-1214, Vsk: 242 a, b, c.

(279) Nutuk I, s: 397-398

(280) a.g.e., s: 399

(281) Meclis-i Meb'usan Zabıtnamesi 1336, s: 253-291

lar çekilmişti. Canik Sancağı merkez kazası Samsun'dan çekilen "Samsun Müdafaa-i Hukuk Hey'eti namına Süleyman" imzalı ve 4 Mart 1920 tarihli telgrafta her türlü milletlerarası kurallara ve mütareke hükümlerine tamamen aykırı olarak süregelen baskılar neticesi Hükûmet'in istifa etmesinin büyük üzüntüyle öğrenildiği belirtilerek şöyle deniyordu: "Bütün âlem-i İslâm'ın kıblegâhı olan Makâm-ı Mualla Hilafet'in sahib-i meşru bulunan Halife-i Akdes Efendimiz Hazretleri'nin taht-ı âli-i mülûkâneleri etrafında müçtemi olarak, hukûk-ı mukaddese-i hükümdarilerinin müdafaası uğrunda fedâ-i hayata amade olan ve istiklâl-i milliyenin tamamı mahfuziyetini gaye bilen bilumum teb'a-i Şahane'lerinin amalini bîhakkın takdir ve te'min edebilecek zevatın intihabıyla buhran-ı vakı'in izalesine müntazır bulunduğumuzu ve vicdan-ı yegânesi olan Meclis-i Meb'usan ekseriyet-i azimesinin müzahir itimadı olamayacak bir kabine reisine asla tahammül olunamayacağı ve yeni bir facianın hudusuna imkân bırakılmamasını atabe-i felek mertebe-i mülûkânelerinden niyaz ve istirham eyleriz ferman."(282)

Meclis Riyaseti'ne ve Padişah'a Bafra'dan çekilen "Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Reisi Dursun imzalı telgrafta ise, İ'tilâf Devletleri'nin mütareke hükümlerine aykırı olarak sürdürdükleri baskı karşısında Hükumet'in istifasından duyulan endişe ve üzüntü belirtildikten sonra "ahd-ı millî'ye sadık olmayacak herhangi bir kabineye itimad edilemiyeceği" bildirilmekteydi.(283)

Fatsa kazasından çekilen "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi namına Hamdi" imzalı ve 7 Mart 1920 tarihli telgrafta da, "Vaziyet-i elimeden mütahaddis kabine buhranı efkar-ı

---

(282) a.g.y., s: 270
(283) a.g.y., s: 264

ammede derin bir yeis ve heyecan tevlid etti. Mevcudiyetini muhafaza uğrunda millet, her fedakârlığı iktihama amadedir. Sefilane ihtiraslara meydan vermeyerek, buhranın bir an evvel âmal-i millîye dairesinde izalesini Meclis'in hamiyet ve dûş-ı tahammülüne aldığı mes'uliyetten intizar eyleriz."deniyordu.(284)

Ayrıca Canik Sancağı'na komşu kazalardan Lâdik, Havza, Merzifon'dan çekilen telgraflarda da, millî bir itimada ulaşmış Ali Rıza Paşa Hükumeti'nin istifasının yarattığı heyecan belirtildikten sonra, yabancıların emellerine hizmet edebilecek bir kabinenin kurulmasına tahammül edilemiyeceği bildirilmişti; Lâdik kazasından, 5 Mart 1920 tarihli ve "Lâdik Müdafaa-ı Hukuk-ı Milliye Hey'eti namına Müfti Ahmed Hamdi" imzalı olup Padişah'a çekilen telgrafta milleti düşmanlara ezdirecek, milleti badirelere sürükleyecek bir hükûmete milletin tahammülü olmadığı belirtiliyor, "Ferid Paşa ve emsalinin siyaset-i sekimelerini hamilen tekrar mevki-i iktidara getirmek memleketimizin atisi için bir fal-i hayr olmasa gerektir." deniyordu.(285)

5 Mart 1920'de Merzifon'dan çekilen "Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti idaresi namına Vehbi" imzalı telgrafta da, "Arzu-ı millî hilâfına teşkil edilecek kabineyi kabule milletin tahammül edemiyeceği"(286) bildirilirken, Havza'dan 6 Mart 1920'de çekilen "Belediye Reisi İbrahim Recep, Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Reisi Vekili Hakkı" imzalı telgrafta şöyle deniyordu: "Meclis-i Millî'nin itimadını kazanan Kabine'nin, İ'tilâf Hükûmetleri'nin tazyikatı üzerine istifası, galeyan-ı millîyi mucib olduğundan milletin itimadını haiz

---

(284) a.g.y., s: 282
(285) a.g.y., s: 262
(286) a.g.y., s: 264

olmayan kabineye itimad edemiyeceğimizi imanımızla ma'ül kasem arzeyleriz."[287]

Ali Rıza Paşa Hükumeti'nin istifasından sonra kurulan Salih Paşa Hükûmeti[288], birtakım siyasî gelişmeleri önliyememiştir. İ'tilâf Devletlerinin işgal hazırlıkları seziliyordu. İstanbul'a yeniden asker çıkartılıyor, Karadeniz sahilinde özellikle Trabzon limanında çıkarma hazırlıkları gözleniyordu.

İstanbul'un işgali, Salih Paşa Hükumeti'nin istirasıyla Ferid Paşa Hükûmeti'nin yeniden kurulması ve Meclis-i Meb'usan'ın feshiyle artık Meclis'in Anadolu'da toplanmasının yolu açılmıştı. 16 Mart'ı takip eden günler ise tam bir telgraf mücadelesi biçiminde geçmiştir. Mustafa Kemal Paşa bir taraftan İstanbul'da çeşitli yerlere telgraflar çekip, protestolar gönderirken Anadolu'ya da işgalin gerçek yüzünü açıklamaktadır. Bir taraftan da Antalya telgrafhanesi aracılığıyla büyük devletlerin parlamentolarına protestolar gönderilmektedir: Mustafa Kemal Paşa tarafından 19 Mart 1920'de vilâyetlere, müstakil sancaklara ve Kolordu Komutanlıkları'na gönderilen tamimde[289], Ankara'da "selahiyet-i fevkalâdeye mâlik" bir Meclis'in toplanacağı, seçimlerde sancakların esas alınacağı ve her sancaktan beş milletvekili seçileceği bildiriliyordu. Seçimler on beş gün içinde tamamlanarak milletvekilleri Ankara'ya hareket edeceklerdi. Seçimler sırasında Trabzon ve Samsun'da bazı sıkıntlarla karşılaşıldıysa da, bunların biraz sonra çözümlendiği görülmektedir; III. Kolordu Komutanı Selahaddin Bey'in 29 Mart 1920 tarihli şifresinde, Samsun'daki XV. Fırka subayları ara-

---

(287) a.g.y., s: 271
(288) A. Fuad Türkgeldi, a.g.e., s: 257
(289) Nutuk I, s: 421-422

sında Padişah taraftarlarının olduğu, Padişah aleyhinde verilecek emirleri yapmaya zorlanırlarsa vazifelerini terketmek tehlikesi olduğundan bahsedilmekteydi.(290)

Samsun'da seçimleri asıl engelleyenler ise, Mutasarrıf Cevdet Bey ile Belediye Reisi Ali Rıza Bey idiler. Memleketin bazı ileri gelenleri, bu arada Kadı Nevzad Efendi de Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'nin aleyhinde bulunuyorlardı.(291) Belediye Reisi, memleketin ileri gelenlerini, aydınlarını ve Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti üyelerinden bazdarını Belediye'de toplıyarak Ankara için milletvekili mi, İstanbul için mümessil mi seçeceklerini sormuştu. Toplantıda bulunan şehir eşrafından birinin "Ulul emir"e itaattan bahsederek, Halife'ye itaat etmenin gereğini söylemesi üzerine Müdafaa-i Hukuk üyesinin cevabı şöyle olmuştur: "Buradaki ulul emir, milletin ve İslâmların haklarını düşmanlarina ezdirenler değil, bilakis onu silâha sarılıp her türlü maddî ve manevî fedakârlık yaparak kurtarmağa çalışan ve Ankara'da oturan Mustafa Kemal Paşa'dır. Binaenaleyh biz ancak onun emirlerine bağlı kalabiliriz."(292)

Bu gergin hava üzerine toplantı dağılırken ayrılan bir grup hala, halkın İstanbul'a taraf olan arzularını Mutasarrıf Cevdet Bey'e tebliğe gitmişlerdi. Samsun'da, Müdafaa-i Hukuk'un dayanağı Fırka Komutanı Miralay İsmail Hakkı Bey'di. Millî teşkilat mensupları her sıkıntılarında ondan yardım görüyorlardı. Mutasarrıf ise, seçimleri engellediği gibi, Ankara'dan gelen telgraflardan da haberdar etmiyordu. Nihayet Mutasarrıf Cevdet Bey, Ankara'nın ısrarlı telgraflarına ve Fırka Komutanı'nın baskısına dayanamayarak

---

(290) a.g.e., s: 428
(291) H. Umur-A. Pasin, Samsun'da Müdafaa-i Hukuk, İstanbul 1944, s: 9-10
(292) a.g.e., s: 12

bir gece, içine saklandığı kayıkla İngiliz muhribine sığınarak, İstanbul'a kaçmıştır. Mutasarrıfın kaçmasıyla Belediye Reisi yalnız kalmıştı.

Mutasarrıf vekâletini de Ankara'nın emri üzerine Miralay İsmail Hakkı Bey yürütmeye başlamıştı. Amasya'da bulunan ve olaylardan haberdar olan III. Kolordu Komutanı Selahaddin Bey de, seçimleri yapmak üzere Samsun'a gelince bir neticeye varmak mümkün olmuştur. Yapılan seçimleri ise şu adaylar kazanmışlardı:(293)

Boşnakzâde Süleyman Bey; daha önce Sivas Kongresi'ne Canik delegesi olarak katılmış, dönüşünde Samsun'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurmuştu. Milletvekili seçildiği sırada Müdafaa-i Hukuk Reisi idi. Şükrü Bey; Müdafaa-i Hukuk üyelerinden olup, Ticaret Odası Başkatibi'ydi. Hamdi Bey; Fatsa Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanıydı. O sıralarda Fatsa, Canik Sancağı kazalanndandı. Merkez Hey'eti'nin kazalarla yaptığı haberleşmelerde Hamdi Bey'le sürekli münasebet kuruluyordu. Kendisi Bursa Maarif Müdürlüğünden ayrılmıştı.

Nafiz Bey; Karahasanoğullarından Hacı Ahmet Efendi'nin oğlu olan Nafiz Bey Samsun Savcısı iken milletvekili seçilmişti. Hasan Fehmi Bey; Ünye'de Kadızade Ali Rıza Efendi'nin oğludur. Dava vekili iken milletvekili seçilmişti. Daha sonra savcılık mesleğini tercih etmesi üzerine 30 Ekim 1920'de müstafî sayılmıştır. Ayrıca Osmanlı Meb'uslar Meclisi üyesi Emin Bey de, 14 Ağustos'da Samsun Milletvekili olarak Meclis'e katılmıştır.(294)

---

(293) a.g.e., s: 14 M. Goloğlu, a.g.e., s: 340

(294) H. Umur-A. Pasin, a.g.e., s: 19 M. Goloğlu, a.g.e., s: 349 (I. TBMM'nin milletvekili listesinde adı olmamakla beraber, Samsunda Müdafaa-ı Hukuk adlı eserde (s: 14), Fatsa'dan İsmail Bey adında bir kişinin de Merkez Hey'et'ince aday gösterilerek milletvekili seçildiği belirtilmektedir.)

II. SAMSUN'A ASKER ÇIKARMA SÖYLENTİLERİ

Mondros Mütareke'sinin, Türk topraklarının tamamını işgale açık hale getiren şartları çerçevesinde, İzmir'in de işgalinden sonra, aynı sebeplerle Karadeniz sahilleri de bir düşman çıkarması tehdidini yaşıyordu. İngilizler'in önce Samsun'u, bir müddet sonra Merzifon 'u işgalleri Rum iddia ve propagandalarına cesaret vermiş, asayişsizlik tehlikeli bir hal almaya başlamıştı. Daha sonra çeşitli bahanelerle İngilizler'in Samsun'a tekrar asker çıkarmalan işgalin devamlı olacağı ve bölgeye yayılacağı endişelerini artırmıştı. Nitekim 29 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa tarafından, Havza'dan XV., III. ve XX. Kolordu Komutanlıkları'na çekilen telgraflarda bir çıkarma tehlikesine işaret edilerek, gerekli tedbirlerin alınması isteniyordu.(295) Mustafa Kemal Paşa bu emrinde, işgal kuvvetleri tarafından Karadeniz'in çıkış noktalan olan Samsun ve Trabzon'un da İzmir gibi aynı akıbete uğratılması hazırlıklan olduğu belirtildikten sonra muhtemel bir hareketin, Karadeniz Rum ahalisinin ayaklanması ve kuvvetli çete tecavüzleriyle vilâyetlerimizi basarak talan etmesi, buna paralel olarak da yabancı kuvvetlerin sahile çıkması şeklinde olabileceğine dikkat çekilerek;

a) Bölgedeki millî teşkilatlara yardımcı olunması,

b) Rum çetelerinin jandarma ile sıkı takibi,

c) İslâm köylerinde halkın silahlı savunmaya hazırlanması,

d) Miting ve gösterilerle muhtemel işgalin protestosu ve işgalin iç kısımlara sarkmaması için askerin halkla elbirliği halinde olması,

---

(295) Kâzım Karabekir, a.g.e, s: 35-36 Cilt III, s: 35-56

e) Yabancı kontrolünde olmayan, sahile yakın yerlerdeki silâh, cephane ve teçhizatın, sıhhî malzemenin dahile nakli isteniyordu. Bu tedbirlerden olarak, İngilizler'in Samsun içlerine doğru işgallerini genişletmek teşebbüslerine karşı Kavak mıntıkasında bazı tertibatlar da alınmıştı.(296)

12 Haziran 1919'da Amasya'da, Belediye binası balkonundan halka hitab eden Mustafa Kemal Paşa, yine bu tehlikeye işaret ederek, "Düşmanlarımızın Samsun'a yapacaklan herhangi bir çıkartma hareketine karşı ayaklarımıza çarıklarımızı çekecek, dağlara çekilerek vatanımızı en son kayasına kadar müdafaa edeceğiz." demişti.(297)

İngilizler'in Samsun'u tahliyelerinden sonra (24 Eylül-4 Ekim 1919), Yunanlılar'ın müstakilen veya diğer kuvvetlerle birlikte Samsun'a bir çıkarma yapmaları ihtimaline karşı da bazı tedbirlerin alınması düşünülmüştü.(298)

Yine aynı tarihlerde, İngilizler'in tertibiyle otuz kadar Nigehbâncı subayın bir ecnebî işgalini sağlamak maksadıyla, Hristiyanlara karşı cinayet olayları işlemek için Trabzon ve Samsun'a çıkacakları haber alınmıştı. Bunun üzerine Heyet-i Temsiliye'ce, 2 Kasım 1919 tarihli kararla durum XV. Kolordu Komutanlığı'na ve Canik Mutasarrıflığı'na bildirilmişti.(299) Osmanlı Meb'uslar Meclisi'nin toplandığı sıralarda da, İ'tilâf Devletleri'nin muhtemel askerî harekatlarına karşı bir "Millî Plân" hazırlanmıştı. Bu plân çerçevesinde yine aynı tehlike gözönünde tutularak III. Kolordu, Sam-

---

(296) Mehmed Arif, Anadolu İnkılâbı, Mücahedât-ı Millîye Hatırâtı (1225-1338), İstanbul 1340, s: 14

(297) Münir Aktepe, Atatürk'e Dair Bazı Belgeler, Belleten XXXII/128 (1963), s: 446

(298) HTVD XIII/50 (1964), Vsk: 1158 ve XIV/53 (1965), Vsk: 1213

(299) Hey'et-i Temsiliye Kararları, (Hzl. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1974, s: 42

sun, Sinop, Merzifon bölgesi Hristiyan unsurunun taşkınlığını ve askerî bir çıkarmayı önlemekle görevlendirilmişti.(300)

İstanbul'un işgalinden sonra ise, işgallerin yaygınlaşacağı, bu arada Samsun ve Trabzon'un da işgale uğrayacağı endişeleri tazelenmişti. Bu sebeple Karadeniz sahili boyunca milis bekçileri, gözetleme devriyeleri kurulmuştu. Trabzon ve Samsun bölgesinde sahilden içeriye doğru çeşitli mevziler halinde tahkimatlar yapılmaktaydı.(301)

Samsun'da milletvekili seçimleri yapıldığı sıralarda (Mayıs 1920) İ'tilâf Devletleri'ne mensup savaş gemileri limana gelmişler ve şehre silâhlı bahriye taburları çıkarmışlardı. Bunlar nümayişler yaparak, şehirde rastgele ateş edip, yaralanmalara sebep olmuşlardı.(302) Şehirde bulabildikleri birkaç topu ve cephaneliği tahrib eden bu askerler aynı gün akşam gemilerine dönmüşlerdi. İ'tilâf kuvvetlerinin zaman zaman yaptıkları bu tip tecavüzler hep bir çıkarma ihtimalini taze tutmuştur.

Bunlardan başka, Sevr Anlaşması'nı kabule zorlamak için, Karadeniz sahillerine bir Yunan çıkarması tehlikesinden de bahsediliyordu. Bu sebeple Yunan donanmasının ve asker yüklü gemilerinin Karadeniz'e açıldıklan haberleri zaman zaman yayılıyordu.(303)

---

(300) Kâzım Karabekir, a.g.e., s: 425
(301) Nazmi Malkoç, 920 (336) Yılının Kurtuluş Savaşları, İstanbul 1937, s: 14, 101
(302) H. Umur-A. Pasin, a.g.e., s: 12
(303) Kâzım Karabekir, a.g.e., s: 813-814

III. MERZİFON ASAYİŞ KONGRESİ

Canik Sancağı ve sahil gerisinde, bir taraftan Pontosçu çetelerin tecavüzleri sürerken, her an bir düşman çıkarması tehlikesini de yaşayan bölge Müslüman halkı, bir takım savunma ve asayiş tedbirlerini görüşmek üzere Merzifon'da bir kongre toplanmasını kararlaştırmıştı.(304)

27 Haziran ve 3 Temmuz tarihleri arasında toplanan bu kongreye Gümüşhacıköy, Köprü, Lâdik, Merzifon delegeleri katılarak şu kararları almışlardı:

a) Kongreye katılan kazalar, bölgelerinde atlı ve yaya olarak "*Kuvve-i Muhafaza*"lar kuracaklardı. Bunların vazifesi asayişi ilgilendiren mes'elelerde jandarmaya yardımcı olmak ve verilecek diğer vatanî görevleri yerine getirmekti. Merzifon kazası için 20 süvari, 40 piyade Lâdik, Havza, Gümüşhacıköy kazaları için 20'şer süvari ve 20'şer piyade, Köprü kazası için 20 süvari, 30 piyade mevcutlu kuvvetlerin kurulması kararlaştırılmıştı. Kuvve-i Muhafaza'ların sevk ve yönetimi bölgelerin takdirine bırakılmıştır.

b) Ayrıca her kaza büyüklüğüne ve bölgenin özelliğine göre kısımlara ayrılarak, her kısma Müdafaa-ı Milliye Cemiyeti'nce emir ve kumandaya yetenekli bir memur tayin edilecekti.

Yine her mıntıkanın sözü geçen kişilerinden meydana gelecek bir hey'et kontrol, yol gösterme ve yürütme işleriyle yükümlü olacaktı. Bu hey'etler bölgelerinde genel silâh ve cephaneyi, silâh kullanmaya muktedir kişileri tespit ederek, Kuvve-i Umûmiye'nin tâlim ve irşâdına çalışacaktı.

---

(304) M. Fuad Zübeyiroğlu, a.g.e., s: 49-51

IV. SAMSUN'DA SOVYET HEY'ETİ

Rusya, I. Dünya Savaşı'ndan çekilirken "Gizli Antlaşmalar"ı açıklamış, İ'tilâf Devletleri Anadolu'da işgalci politikalarını sürdürürlerken, kuzeydoğu Anadolu sahillerini ve Doğu Anadolu'yu boşaltmıştı. Türk vatanının istiklâline ve toprak bütünlüğüne yönelen tehlikeler ise şimdi, yüzyıllardır sürdürdüğü politikaya rağmen Rusya'dan değil de Avrupa büyük devletlerinden geliyordu. Türkiye ve Rusya ayrı ayrı fakat aynı düşmana karşı mücadele ettiklerinden, bu durum iki taraf arasında bir yakınlaşmaya vesile olmuştu.

İstanbul'un işgali ve Meclis-i Meb'usan'ın dağıtılmasından sonra Sovyet Hükûmeti'yle temas yolunda ilk ciddî adım atılmıştı; Mustafa Kemal Paşa'nın, 26 Nisan 1920'de Lenin'e yazdığı mektupta düzenli münasebetlerin kurulması arzusu belirtiliyordu.(305)

Mustafa Kemal Paşa'nın, daha önce Havza'da (Haziran 1919) Mareşal Budiyeni başkanlığındaki bir Sovyet hey'etiyle görüşmesinden bahsediliyorsa da(306), resmî münasebetler, karşılıklı hey'etlerin gönderilmesi, Büyükelçilerin tayini Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından sonra olmuştur.

Ankara'da Millî Hükûmet'i ziyaret eden Sovyet hey'etlerinden biri de, Kasım 1921 ve Ocak 1922 tarihleri arasında Türkiyede bulunan Sovyet Ukrayna'nın olağanüstü Ortaelçisi General M.V. Frunze Hey'et'iydi.

---

(305) Atatürk'ün Millî Dış Politikası I, Ankara 1981, s: 160-161 Vsk: 24

(306) Samih Nafiz Tansu (Hzl.), İki Devrin Perde Arkası, İstanbul 1964, s: 338-342

Frunze Hey'et'inin, Türkiye seyahatinin kapısı Samsun olmuştu. Gelişinde 31 Kasım 1921 ve 2 Aralık 1921 tarihleri arasında Samsun 'da kalan Frunze, şehrin bütün Orta Anadolu'nun ve Kızılırmak kıvrımının limanı Sivas, Diyarbakır yollarının başlangıcı olduğunu, şehirde İtalya ve ABD Konsoloslukları'nın bulunduğunu bildirmektedir.

Frunze'nin hatıralarında, bölgede ortaya çıkan "Rum isyanı"nın İstanbul ve Atina'dan gelen ajanlarca hazırlandığı, bu isyanın Anadolu kıyılarında bulunan Yunan filosunun desteği ve askerî yardımıyla alevlendiği belirtilmektedir.(307) Yunanistan'ın himayesi altında bölgede bir Rum devleti kurulması Frunze'ye göre hayaldi. Çünkü Samsun şehrinin 27 000 olan nüfusunun, 18-20 bini Türk'lerden ibaretti.(308)

Ankara'ya gidişi ve dönüşü sırasında yolların asayişsizliğinden bahseden Frunze, Samsun-Kavak-Havza yolunda her an bir Rum çetesi tarafından baskına uğramak korkusu duyduklarını, bu çetelerin Türk karakollarını basarak çatışmalara girdiklerini belirtiyor. Yollarda bu çatışmalarda ölen insanlann cesetleriyle, tahrib olmuş binalarla ve yarı çıplak, aç insanlarla karşılaşmışlardı.(309)

Ayrıca Samsun-Ankara yolu üzerinde seyyar karakollar ve belirli aralıklarla da siperli, tel örgülü engellerle korunmuş bir iki bölükten oluşan büyük karakollar kurulmuştu.(310) Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Frunze'nin itimat mektubunu sunması sırasında verdiği nutka cevaben, aynı

---

(307) M. V. Frunze, Frunze'nin Türkiye Anıları, Çev. Ahmet Ekeş, İstanbul 1978, s: 106
(308) a.g.e., s: 15, 30-31
(309) a.g.e., s: 41, 46-47,51-52
(310) a.g.e., s: 113

gün (19 Aralık 1921) Mustafa Kemal Paşa nutkunda, hayat hakkı için mücadele eden iki halkın menfaatlerinin de aynı olduğunu ifade etmişti.(311)

Ankara'dan dönüşü yine Samsun üzerinden olan Frunze ve Hey'eti, burada Sovyet Büyükelçisi Aralov'la karşılaşmıştı. Hey'et 14 Ocak 1922'de deniz yoluyla Batum'a hareket etmiştir. Büyükelçi S. I. Arolov Hey'eti ise bir Türk süvari birliğinin eşliğinde, Samsun'dan hareketle Ankara'ya ulaşmışlardır.

Aralov, İ'tilâf Devletleri'nin Türkiye üzerindeki tasarılarından bahsederken, batılı emperyalistlerin Türkiye'yi parçalamak plânları arasında Samsun 'dan Trabzon'a kadar uzanan bölgeyi ele geçirip, bir Pontos Devleti kurma düşüncesinin bulunduğunu belirtiyor.(312) Daha önceleri Müslüman ve Rum halkın iyi münasebetler halinde olduğu bu bölgede Pontosçuluk, Fransızlar'ın ve Rumlar'ın icadı olarak ortaya çıkmıştı.(313)

V. SAMSUN BOMBARDIMANI (7 Haziran 1922)

Yunan donanması Karadeniz'deki serbest askerî faaliyetiyle Türk limanları için hem bir tehlike oluşturuyor, hem de sahilde Pontosçu çetelerin isyankâr faaliyetlerini kışkırtıyordu. 7 Haziran sabahı ise, Averoff ve Kılkış adlı iki zırhlı, panter sınıfı iki muhrip, iki muavin kruvazör, dört mayın tarama gemisinden ibaret bir Yunan filosu Samsun limanına girmişti. O sırada limanda ticarî amaçla Vesta ve Marya-

---

(311) Atatürk'ün Millî Dış Politikası I, s: 369-371 Vsk: 62
(312) S. İ. Malov, Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları, Çev. Hasan Ali Ediz, İstanbul 1967, s: 36
(313) a.g.e., s: 59-69

nina vapurlarıyla, istasyoner olarak 248 numaralı ABD torpidosu bulunmaktaydı.

Aynı gün saat 10.00'a doğru Yunan komutanı, limandaki ABD torpidosu komutanı vasıtasıyla verdiği ültimatomda Samsun şehrinin bir askerî üs haline geldiği ve şehre çıkarılacak bir deniz hey'eti tarafından mühimmat, silâh ve diğer askerî eşyanın yok edileceği bildiriliyordu.(314) Ültimatoma saat 12.00'ye kadar cevap istenmiş, aksi halde bombardımana başlanacağı bildirilmişti. Bu ültimatom alındığında Mutasarrıf Faik Bey ve Fırka Komutanı Cemil Cahit Bey, Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'nin Saathane Meydanı'ndaki binasında bulunuyorlardı.(315)

Bir müddet sonra da, Taksos adlı Yunan torpidosu komutanından, Mutasarrıflığa gelen tebliğde Hristiyanlara zarar verilmemesi, böyle bir halin vukuunda Yunan donanmasınca, Mustafa Kemal'e ait bütün sahilde şiddetli bir mukabele bilmisle girişileceği bildiriliyordu.(316) Aslında Yunan donanmasının Samsun'a gelerek bombardımanda bulunmasının maksadı, Dahiliye Vekili Ali Fethi Bey'in bu konudaki Meclis konuşmasında da belirttiği gibi, İslâm halkı galeyana ve heyecana sevkederek Hristiyan halkla çatıştırmaktı.(317) Bombardımana bir çıkarma süsü vererek Pontosçu çeteleri kışkırtmak, onlara moral vermek ve Samsun limanını bir bahaneyle tahrib etmek de amaçlarıydı.

Ankara ile gerekli haberleşmelerde bulunulduktan sonra Mutasarrıflık'tan, Yunan ültimatomuna şu cevap verilmişti:(318)

---

(314) TİH V, s: 88
(315) H. Umur-A. Pasin, a.g.e., s: 49
(316) TBMM Zabıt Ceridesi 1338, XX, s: 248
(317) a.g.e., s: 247, 248, 251
(318) TİH V, s: 88

"1. Samsun askerî bir üs değil, açık bir şehirdir ve dolayısıyla bombardıman edilemez.

2. Bombardımandan doğacak bütün sorumluluklar Yunan Hükûmeti'ne ait olacaktır.

3. Halk ve meskenler bombardıman edilecek olursa, buna karşı misilleme hareketinde bulunulacaktır."

Bir taraftan da tedbir olarak Bahriye Müfrezesi'nin dört bölüğü kıyıda savunma vaziyeti almıştı. Düşman donanmasının vaziyet alışından da bombardıman olacağı anlaşılınca ABD torpidosu, Vesta ve Maryanina vapurları liman haricine çekilmişlerdi. Öğleden sonra saat 15.00'de başlayan bombardıman yaklaşık üç saat kadar sürmüştür. Yunan gemileri 500 kadar mermi harcamışlardır. Başlıca hedefleri Hükûmet Konağı, kıyıdaki ambarlar ve deniz araçları, petrol tankları, çoğu Amerikalılar'a ve Hollandalılar'a ait tütün depolarıydı.

Yunan bombardımanına etkili bir karşılık verilememişti; şehrin tahkimine ayrılmış bulunan iki adet 150/45 mm'lik ve İstanbul'dan Karamürsel yoluyla gelmiş olan iki adet 88 mm'lik gemi topları henüz mevzilenmemişti. Ancak Kadıköy tepelerinden, Fırka'nın küçük bataryasından cevap verilebiliyordu.(319) Bu karşı atışlarda Averoff'un isabet alarak ateş hattından çekilmesiyle bombardıman kesilmiş, bir müddet sonra da Yunan gemileri Samsun limanını terketmişlerdir.

Aynı gün Canik Mutasarrıflığı'ndan, Dahiliye Vekâleti'ne verilen telgraf raporda hasar durumu bildirilmişti; Hükûmet binası bir miktar hasar görmüş, sahildeki binalar, ev-

---

(319) TİH V, s: 88 H. Umur-A. Pasin, a.g.e., s: 50 Emrullah Nutku, Samsun Bombardımanı, Yakın Tarihimiz IV, s: 60

ler, kıyıya çekilmiş durumda bazı çaparlar, muhtelif mahallelerdeki evler, Ermeni Yetimhane'si ve Kilise'si kısmen tahrip olmuşlardı. Fırka'nın erzak deposu ve Belediye'ye ait gazhane muhteviyatıyla beraber yanmıştı. Efraddan dört şehit ve üç yaralı vardı.(320)

Bombardıman esnasında ve daha sonra Rumların dahildeki hareketlerine, alınan tedbirlerle imkân verilmemişti. Olağanüstü durum sebebiyle ilân edilmiş bulunan 15 günlük sıkıyönetim de, 22 Haziran 1922'de kaldırılmıştır.(321)

Samsun limanından ayrılan Yunan gemilerinin askerî faaliyetleri, müteakip günlerde de devam etmiştir; bombardımandan sonraki gün Ayancık'a giden Yunan gemilerinden bazıları, limandaki mavna ve kayıkları makineli tüfek ateşine tutarak, kereste yüklü bir yelkenli ile bir motörü alıp götürmüşlerdir.

Doğu Karadeniz'de de faaliyetlerine devam eden Yunan gemileri 12 Haziran'da Yason burnu açıklarında iki yelkenliyi batırmışlar, 4 Temmuz'da ise Pazar açıklarında 4 kayığı batırmışlardı.(322) Yunanlılar'ın Karadeniz'deki bu faaliyetleri ve zaman zaman yaptıkları bombardımanlar bekledikleri neticeyi vermemiş, "Büyük Zafer"den sonra da bütün faaliyetleri sona ermiştir.

---

(320) TBMM Zabıt Ceridesi 1338, XX, s: 251 TİH V, s: 88
(321) TBMM Zabıt Ceridesi 1338, XXI, s: 3
(322) TIH V, s: 89

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. PONTOSÇULUĞA KARŞI ALINAN TEDBİRLER

Millî Mücadele'de kuvvetle ortaya çıkan, fakat 1904'lerden itibaren var olan bu isyancı ve ayrılıkçı faaliyetler tamamen gayrimeşru idi; 3 Ağustos 1909 tarihli Cemiyetler Kanunu'na göre memleket asayişini, toprak bütünlüğünü ihlâl amacına ve Osmanlı halkını siyaseten ayırmak maksadına yönelik cemiyet kurulması yasaklanmıştı.(323) Bu yasaya göre gizli cemiyetlerin kurulması kesinlikle yasaklandığı gibi, kavmiyet ve cinsiyet esasına göre siyasî cemiyetlerin kurulması da menedilmişti. Halbuki Pontosçu faaliyetler çetecilikle veya cemiyet faaliyetleriyle tamamen bu amaca yönelmişlerdi. Siyasî şartlardan da istifade ederek, ayrılmak emellerine politik destek de arıyorlardı.

Pontosçu faaliyetler, Mondros Mütarekesi'nden sonra büsbütün arttığı halde, devrin İstanbul Hükûmetleri tarafından ciddî şekilde önlenememiş, ancak ordu birliklerinden "Takib Müfrezeleri" kurularak asayişin sağlanmasına gayret edilmiştir. Şekavetin Men'i ve Mütecasirlerinin Takib ve Te'dibi Hakkında Kanun-ı Muvakkat'a göre (21 Eylül 1909), gönüllülerden ve ordudan ayrılacak kuvvetlerden oluşturulan "Takib Müfrezeleri" bulundukları "mahallin", mülkî amirinden alacakları emir ve tebligata göre hareket edeceklerdi.(324)

Mondros Mütarekesi'nin askerî hükümlerinden olarak Türk ordusu terhis edilirken Anadolu'nun Doğu Karadeniz

---

(323) Düstur (Tertib-i Sanî H. 1326-1327/R. 1324-1325) I, s: 604.608
(324) a.g.e., s: 767-773

sahil kesiminde de asayiş gittikçe bozuluyordu. Bölgede bulunan takib müfrezelerinin mevcutları da, önceleri 80 kişiden fazla olurken, terhis dolayısıyla 25 nefere kadar düşmüştü.(325) Müfrezelerin takiblerinden kurtulan Rum çeteciler bu alanlarda pervasızca tecavüzlerde bulunuyorlardı. Harbiye Nezareti ise, umumî asayişin sağlanması için 4 Aralık 1918'de yayımladığı emirle ordu birliklerinin, jandarmaya yardımcı olmak üzere, memleketin önemli bölge ve merkezlerine ayrılmasını kararlaştılmıştı. Bu bölgelerden biri de Samsun, Amasya, Sivas mıntıkasıydı.(326)

Mütareke devresinin başlarında Samsun'da asayişi sağlamakla görevli bulunan 182. Takib Alayı yetersiz kalmaya başlayınca da, Kayseri bölgesindeki 528. ve 532. Takib Taburları Sivas'a gönderilmişlerdi. IX. Ordu Komutanı Yakub Şevki Paşa da, Harbiye Nezareti'ne gönderdiği 13 Aralık 1918 tarihli şifrede, hadiselerin Hristiyan halk tarafından siyasî bir mes'ele yaratmak için çıkarıldığını belirtiyor ve ilk tedbir olarak da Dağıstan'dan, Batum'a gelen XV. Fırka 45. Alay'ın iki taburu ve Alay makineli tüfek bölüğü Ümid vapuruyla Samsun'a sevkediliyordu.(327) Fırka'nın büyük bir kısmı da 28 Aralık 1918'de Trabzon üzerinden kara yürüyüşüyle Samsun'a doğru, Batum'dan hareket etti.

Samsun'da bulunan 182. Takib Alayı'nın 52. Taburu da dağıtılarak, subay ve erleriyle 45. Alay takviye edilmişti.

XV. Fırka'nın Samsun'a hareket eden 38. ve 56. Piyade Alayı ile bir topçu alayı, kış şartları içinde zorlu bir yürüyüşten sonra, yollarda soğuk ve yiyeceksizlikten büyük ölçüde zarar görmüş olarak Samsun'a ulaşmışlardır. Böylece

---

(325) C. Bayar, Ben de Yazdım VIII, s: 2587
(326) TİH I, s: 171
(327) HTDV XII/43 (1963), Vsk: 1011 TİH I, s:162-164

XV. Fırka Samsun, Çarşamba, Bafra ve Havza bölgesinde görev yaparken, Nisan 1919'da, Batum'dan kara yürüyüşüyle yine Samsun'a gelen V. Kafkas Fırkası da, Amasya Sancağı'nın Lâdik, Vezirköprü, Gümüşhacıköy ve Tokat Sancağı'nın Niksar, Erbaa kazalarının asayiş meseleleriyle meşgul olur.(328)

Türk ordularının, mütarekeden sonra yeniden düzenlenişi sırasında IX. Ordu kaldırılınca Canik Sancağı ve çevresi, doğrudan Harbiye Nezareti'ne bağlanan III. Kolordu'nun görev alanı içinde kalmıştır. Kolordu'nun karargahı Sivas'ta olup V. Kafkas Fırkası Amasya'da, XV. Fırkası da Samsun'da bulunuyordu.(329)

İşte, Mustafa Kemal Paşa, IX. Ordu Müfettişi olarak Samsun'a çıktığında, bölgedeki Türk kuvvetlerinin konumu böyleydi.(330)

1. Mustafa Kemal Paşa'nın İlk Tedbirleri ve Bazı Teklifleri

Yıllarca süren savaşın getirdiği yokluk ve mütareke şartlarının olumsuz ortamı içinde Türk ordusunun efradının bir kısmı firar etmiş, eldeki kuvvetlerle askerî tedbirleri etkili şekilde uygulamak imkânı kalmamıştı. Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıktığında jandarma kuvvetleri yetersiz olduğu gibi, firarlar sebebiyle XV. Fırka'nın mevcudu da iyice azalmıştı. Üç ay içinde meydana gelen 700 firar olayı kuvvetleri iyice zayıflatmıştı.

Bu şartlar altında daha çok siyasî ve idarî tedbirlere başvurulduğu görülmektedir; Fırka Komutanı ve Mutasarrıf'ın

---

(328) TİH I, s: 164, 174
(329) a.g.e., s: 177, 223
(330) Nutuk I, s: 8

değiştirilmesiyle mahallî yönetim yeniden düzenlenirken, ilk olarak jandarma 100 neferle takviye edilerek, halkın jandarmaya yazılması teşvik edilmiştir. Jandarma süvariliğine gönüllüler için, gerekli olan hayvanatın Hükûmetçe temini, daha sonra maaşlardan taksitle kesilmesi hususu, Mustafa Kemal Paşa tarafından Sadaret Makamı'na 1 Haziran 1919 tarih ve 39 sayılı şifre ile teklif edilmişti.(331)

Ayrıca müfettişlik görev alanı içindeki vali ve mutasarrıflıklara, bu arada Canik Mutasarrıflığı'na çekilen telgraflarda asayişin temini hususunda siyasî çetelerin faaliyetlerini öğrenmekte, onları takip etmekte kullanılacak casusluk ve diğer haber almalar için gerekli olan paranın Dahiliye Nezareti'nden istenmesi emredilmekteydi.(332) Bir taraftan da Rum halk ve çeteleri uyarılarak tecavüzlerinin Müslüman halkta tepkilere sebep olacağı, halkı tahrik edeceği, bu durumdan da kendilerinin zarar göreceği anlatılmıştır. İslâm çetelerine ise, faaliyetlerinin istemeden bir yabancı işgale sebebiyet vermesiyle daha büyük mes'elelere yol açacağı ifade edilmişti.(333)

Bu tedbirlerle Sancak dahilinde kısmen bir sükunet sağlanmışsa da, bu hâl devamlı olmamıştır. Çünkü memleketin bir kısmını parçalayarak, Pontos adıyla ayrı bir hükûmet kurmak maksadına yönelik bu faaliyetleri siyasî nasihatlerle durdurmak, söndürmek mümkün değildi.

Öncelikle alınan idarî tedbirler yanında, takib müfrezeleriyle asayiş sağlanmaya gayret edilirken, İslâm çeteleri de, Kuvva-i Milliye'ye kazanılmaya çalışılmış, Pontos eşkıyası-

---

(331) HTDV II/4 (1953), Vsk: 65
(332) HTDV II/5 (1953), Vsk: 89
(333) HTDV II/4 (1953), Vsk: 65

nın yoğun olduğu mıntıkalarda halk silâhlandırılarak millî teşkilat vücuda getirilmiştir.(334)

2. Millî Cemiyetlerin Kuruluşu

Mütareke yıllarında Samsun ve civarında, mahallî saldırılar karşısında birtakım millî cemiyetler kurulmuştu. Bu cemiyetler müslüman halk arasında dayanışmayı sağlamak ve moral gücü yükseltmek amacına yönelikti. Samsun'da kurulmuş bulunan "*Cemiyet-i Hayriye-i İslâmiye*"nin yayımlanan yirmi yedi maddelik tüzüğünün birinci maddesinde Canik Sancağı İslâm ahalisinin sosyal durumunun düzeltilmesi ve yükseltilmesi, ilim ve eğitimin yaygınlaştırılması amaçlandığı ifade edilerek, Müslümanlar arasında muhtaçların yardımına koşmak gayesi belirtilmişti.(335) İkinci maddede ise, Cemiyet'in siyasetle alakası olmadığı, Canik Sancağı dahilindeki İslâm halkın maddî ve manevî gelişmesi maksadının teminine çalışılacağı yazılıydı. Samsun'da, Saathane Meydanı'nda idarehanesi bulunan "*İhtiyat ve Zabitan Cemiyeti*" de, konferanslar ve sohbetler düzenleyerek aynı maksada hizmet yolunda çalışıyordu.(336)

Karadeniz sahillerine yönelen ayrılıkçı Rum emellerine karşı, Samsun'da bir de "*Karadeniz Türkleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*" kurulmuştu (19 Şubat 1919). Bu cemiyet Paris Barış Konferansı'nda ve Avrupa'da Karadeniz Türklerinin haklarını korumak için Prens Sabahaddin ve Şerif Paşa'yı vekil ettiklerini bildiriyorlardı. Aynı tehlikeye maruz kalan sancaklara, bu arada Tokat ileri gelenlerine yazdıkları mektuplarda, merkezi Samsun'da bulunan bu cemiyetin şubele-

---

(334) Nutuk II, s: 628
(335) Hasan Umur, Samsun'da Onbeş Sene, İstanbul 1947, s: 38-39
(336) a.g.e., s: 39

rinin açılmasını ve aynı şahısların vekil edilmeleri isteniyordu. Bunun üzerine 25 Şubat 1919'da Karadeniz Türkleri Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'nin Tokat şubesi kurulmuş, aynı tarihli mektupla da durum Cemiyet'in Samsun merkezine bildirilmişti.(337)

Fakat bu cemiyet uzun ömürlü olamamıştır; Samsun'dan Nemlizâde Ali Galib, Boşnakzâde Ahmet, Dava Vekili Emin, Hacı İbrahimzâde Şükrü, Avukat Kemal Hikmet imzalarıyla Tokat şubesine yazılan 20 Mart 1919 tarihli mektupla Cemiyet'in feshedildiği bildiriliyordu.(338)

Millî cemiyetler, Sivas Kongresi'nde *Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti* adıyla birleştirilince, şubelerinin bütün yurda yayılması çalışmalarına başlanmıştı. Kongre'de kabul edilen Cemiyet tüzüğüne göre, müstakil Sancak Heyet-i Merkeziye'leri nahiye, kaza ve sancak idare hey'etleri tarafından seçilen on kişiden meydana geliyordu.(339)

Sivas Kongresi'nden bu tüzükle dönen Canik temsilcisi Boşnakzâde Süleyman Bey, Samsun'da tüccardan Hacı Ömerzade Hasan Efendi, Hacı Hayrullahzade Ömer, Sultanî mektebi öğretmenlerinden Adil Bey'lerle ve vaiz Of'lu Hoca ile görüşerek Cemiyetin Samsun şubesini kurmaya çalışıyordu.(340)

İlk toplantılar Boşnakzâde Süleyman Bey'in Samsun'daki evinde yapılıyor ve on kişilik hey'etin oluşturulmasına çalışılıyordu. Nihayet bu toplantıların sonunda aşağıdaki hey'et tarafından Samsun Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti kurulmuş oldu: (341)

---

(337) Ek: XI (Halis Cinlioğlu özel kütüphanesi, Tokat)
(338) Ek: XII
(339) M. Gologlu, Sivas Kongresi, Ankara 1969, s:.224
(340) H. Umur-A. Pasin, a.g.e., s: 7
(341) a.g.e., s: 8

Boşnakzâde Süleyman Bey	Başkan
Ticaret Odası Başkâtibi Şükrü Bey	Üye
Tüccardan Hacı Hayrullahzâde Ömer Bey	"
Tüccardan Hacı Ömerzâde Hasan Bey	"
Sultanî ikinci müdürü Adil Bey	"
Nemlizâde Şeref Bey	"
Muharrir Ethem Veysî Bey	"
İslâm Beyzâde Faruk Bey	"
Kitapçı Osman Tabruk Bey	"
Sultanî öğretmenlerinden Hayreddin Nadi Bey	"

Cemiyet'in bir mührü de yaptırılmış ve üyelerin evlerinde toplantılar yapılmaya başlanmıştı. Halkın aydınlatılması için Merkez Hey'et'inden gelen telgraflar güvenilir kimselerle Sadi Tekkesi'nde okunuyor ve halka anlatılıyordu.

Zaman zaman çıkarılan söylentiler cemiyetin çalışmalarını aksatıyordu. Halk arasında genel bir kabul henüz teşekkül etmediği gibi, mutasarrıf Cevdet Bey ve Belediye Reisi Ali Rıza Bey de Müdafaa-i Hukuk faaliyetlerine karşıydılar. Cemiyet, Mutasarrıf ve Belediye Reisi'nin muhalefetine rağmen halka millî mücadeleyi anlatmaya çalışırken, ilk faaliyetlerinden olarak Maraşta yapılan katliam ve tecavüzü protesto mahiyetinde bir miting düzenlemiştir; 1 Şubat 1920 Pazartesi günü saat 9.00'da ticarethaneler kapatılarak Belediye önünde toplanılmış ve mütarekeden beri uğranılan tecavüzler tel'in edilmiştir.(342)

Bundan sonra Cemiyet, Millî Meclis için seçim işleriyle meşgul olmuştur. Yine şehrin bazı ileri gelenlerinin ve yö-

---

(342) a.g.e., s: 10

netimin muhalefetine rağmen seçimler, geç de olsa sonuçlandırılmış ve Boşnakzâde Süleyman Bey'in milletvekili seçilmesiyle boşalan Cemiyet başkanlığına Adil Bey getirilmiştir.

Adil Bey'in başkanlığı sırasında cemiyet faaliyetleri daha da gelişmiştir; o zamana kadar evlerde veya Sadi Tekkesi'nde yapılan toplantılar açık yapılmaya ve halk davet edilmeye başlanmıştır. Aynı zamanda öğretmenler birliğinin de başkanı olan Adil Bey'in, birliğin Dede avlu mektebinde açtığı gece dershanelerinde toplantılar yapmaya başlamasıyla halkın cemiyete ilgisi artmaya başlamıştır.

Dershanedeki toplantılar da uzun süreli olamamıştı. Cemiyet'e, faaliyetlerini daha açık ve halka faydalı hale getirebilmesi için bir yer bulmak gerekiyordu. "İhtiyat ve Zabitan Cemiyeti"nin ise Saathane Meydanı'nda böyle, büyükçe bir binası vardı. Bu cemiyetin nüfuzlu üyeleriyle temas kurularak, kendileri Millî Mücadele lehine kazanılmaya çalışılmıştır. Böylece hem iki cemiyet birleşmiş olacak hem de cemiyet binası temin edilecekti. İki cemiyetin de temsilcileri bazen Başkan Adil Bey'in, bazen de Edhem Veysî Bey'in evinde toplanıp görüşüyorlardı. Millî Mücadele'ye taraftar Fırka Komutanı İsmail Hakkı Bey'in yardımlarıyla neticede anlaşmak mümkün olmuştur.

Samsun Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'nin, böylece merkezî bir binaya taşınmasıyla hem halkla teması kolaylaşmış, sıklaşmış, hem de çalışmaları daha düzenli hale gelmişti.(343) Müdafaa-ı Hukuk'un önderliğiyle bölgedeki İslâm çeteleriyle de temas kurulmuş ve bunlar, Millî Mücadele lehine kazanılmaya çalışılmıştır. Kazalardaki şube başkanlık-

(343) *a.g.e., s: 25-27*

larına gönderilen yazılarda İslâm çetelerinden, Rum'lara karşı memleketin müdafaasında istifade edilmesinin sağlanması isteniyordu.(344)

Bilhassa Çarşamba mıntıkasında İslâm çeteleri soygun, para için adam kaçırma gibi adî şekavet icra ediyorlardı. Çarşamba Müdafaa-i Hukuk'u da zayıf kalmıştı. Bu sebeple bir hey'et teşkil edilerek Çarşamba'ya gönderilmesine karar verilmiştir. Haziran 1920 sonlarında Samsun Müdafaa-ı Hukuk Başkanı Adil, Ömer ve Ziya Bey'lerden oluşan hey'et Çarşamba'ya giderek Belediye binasında halkla görüşmeler yapmış, Çarşamba Müdafaa-i Hukuk Hey'eti yeniden düzenlenmiştir. Bu temaslar sonunda Çarşamba'lı Keskin oğlu Rüstem, kendine bağlı olan adamlarıyla Müdafaa-i Hukuk için çalışacağına söz vermişti. Yine İslâm çetelerinden olan Çerkes Hamit'le, Samsun yolu üzerindeki Dikbıyık mevkiinde görüşme olduysa da müspet bir netice elde edilememişti.

Teşkilâtlanma ve yayın faaliyetiyle halk, Pontos tehlikesine karşı uyarılırken, bir taraftan da temin edilen silâhlar Jandarma Komutanlığı'nın tezkiye ettiği köylülere dağıtılmak suretiyle bir mukavemet oluşturuluyordu. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Samsun'daki Cedid, Hançerli, Pazar, Kale, Said Bey ve Kılıçdede mahalleleri İhtiyar Hey'et'lerine gönderdiği 16 Haziran 1921 tarihli yazısında, ihtiyatî bir tedbir olarak milis teşkilâtı kurulduğu, Cemiyetin mahalle defterlerinde kayıtlı olanların ayın 18'inde askeri talim için Gureba Hastanesi yakınındaki çayırlıkta toplanmaları bildiriliyordu.(345)

---

(344) a.g.e., s: 20
(345) a.g.e., s: 41

Rum çetelerinin Samsun kazası içlerine kadar nüfuz etmeye çalıştığı, Bahriye Müfrezesi'yle şiddetli sokak çatışmalarına girdiği 1921 ilkbaharında, Giresunlu Osman Ağa müfrezesi Samsun'a gelmişti. Mıntıka Palas'ta karargâhını kuran Osman Ağa, Pontosçulara karşı şiddetli bir mukavemet başlatmıştı.(346) İslâm köylerine yapılan baskınlar karşılıksız bırakılmamış, Rum çetelerinin etkileri nispeten kırılmış tır.

Terme kazasında ise, Müdafaa-i Hukuk başkanı Hacı Kuzu Fevzi Efendi'nin teşebbüsüyle bazı İslâm çeteleri millî mücadele lehine kazanılmıştı. İslâm çetelerinin de yardımıyla bölgedeki Rum ve Ermeni çetelerinin faaliyetlerine kısmen karşı durulabilmiştir.

1921 yılı ilkbaharında Terme Kaymakamı Rıfat Bey'in Rum çetelerinin teslim olmalarını sağlamak için düzenlediği bir toplantıda bu çete reislerinin çoğu öldürülmüşlerdir; Kocaman Köyü imamı Terzioğlu Ali Efendi'nin evinde Rum çete reisleriyle yapılan bu toplantı sırasında İslâm çetelerinden Piç Ahmed, Keskinoğlu Mustan, Kişmiroğlu Seyyid, Kör Temel, İnebeyli Köyü'nden Reşidin Ahmet, Uzunlu Köyü'nden Hacı İmamın Halil evin etrafında tertibat almışlardı.

Rum çete reisleri kendilerine yapılan nasihatlere ve teslim olma tekliflerine hakaretle cevap vermişlerdi. Bunun üzerine Kaymakam'ın bir bahaneyle dışarı çağırılmasından sonra eve yapılan baskınla çete başları Sarı Yani, Kara Banayıt, Harigo ve Kara Haçik (Ermeni) vurularak öldürülmüşlerdir. Rum eşkıyaların cesetleri daha sonra kağnı arabalanyla Terme kazasına gönderilerek teşhir edilmiştir. Artık

---

(346) Emrullah Nutku, Giresunlu Osman Ağa, Yakın Tarihimiz IV, s: 85

çetelerin yok edildiği, asayişin sağlandığı ilan edilmiştir. Bu cesetler daha sonra şehir dışında, "*at çalkağı*" denilen ırmak kenarına gömülmüşledir. Bu olayın izlerinden olarak söylenen halk şiirleri bölgedeki köylerde hâla parça parça yaşamaktadır.(347)

3. Askerî Tedbirler

Mütareke sonrasında Türk ordusu bir taraftan terhis edilirken, bir taraftan da yeni konumunu alıyordu. Bu yeniden düzenleme sırasında bir otorite boşluğu doğmuş ve

---

(347) *Halk ağzından derlenebilenler şunlardır:*

"Çekin kır atımı ben de bineyim
Kaymakam istemiş O'nu göreyim
Ahir cevabım bugün vereyim
Ben, beni bağladım kime ne diyem."

"San Yani derler benim adıma
Doyulmaz lezzetime tadıma
Nazlı yarim gelsin benim yanıma
Ben, beni bağladım kime ne diyem."

"Kocaman önünde çevrilip kaldım
Anayı babayı kaygıya saldım
Onbeş gün içinde bir tay çaldım
Ben, beni bağladım kime ne diyem."

"Kocaman önünde uzun yazılar
Düşman vurdu yaralanm sızılar
Evde ağlar körpe kuzular
Ben, beni bağladım kime ne diyem."

"Çangeriş'ten çıktım başım selamet
Kocaman'a vardım koptu kıyamet
Körpe kuzulanm sana emanet (Coci, oğlum sana emanet)
Ben, beni bağladım kime ne diyem."

"Kara Haçik ne oldu bize
İmam'ın evinde kan çıktı dize
Anladım puştluk var bize
Ben, beni bağladın kime ne diyem."

asayişin sağlanması en önemli bir mes'ele olarak görülmüştü.

Karadeniz sahillerinde de Pontosçu çeteler, kendilerine yapılan çağrılara aldırmayıp, şekavetlerini sürdürüyorlardı. Bir emir ve kumandaya tâbi olarak siperleriyle, gereğine göre yaptıkları askerî hareketleriyle muntazam bir birlik gibiydiler.(348) Bu durumdaki Rum çetelerinin İslâm köylerine ve Takib Müfrezeleri'ne verdikleri zararlar bazı askerî tedbirleri almayı da zarurî hale getirmişti.

a) Millî Müfrezeler'in Kuruluşu

Sivas Kongresi'nden sonra bütün millî cemiyetler birleştirilirken, fiilî mücadelede de birlik sağlamak için milî müfrezelerin ve millî ordunun kurulması yolunda çalışmalarda bulunulmuş, talimatlar hazırlanmıştı.(349) Bunlara göre Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetleri "*Millî Müfrezeler*"i oluşturacaklardı. Bu faaliyete "*Ahz-ı Asker Rüesası*" ve mıntıka komutanları yardımcı olacaklar, silâh, cephane ve sağlık hizmetleri bakımından destek sağlayacaklardı.

Millî Müfrezeler, asayişin sağlanması ve sürdürülmesinde ordunun faaliyetini kolaylaştıracak tarzda "*Seyyar Müfrezeler*" olarak teşkil edilebileceği gibi, kasaba ve köylerin eşkıya taarruzundan, gayrimüslimlerin ihtilâlci tecavüzlerinden korunması için "*Sabit Müfrezeler*" halinde de kurulabilecekti. Müfrezelerin emir ve kumandası askerî tarzda manga, takım, bölük gibi olacaktı. Müfrezeler eşkıyadan ele geçirilen silâhlarla ve zenginlerden temin edilen yardımlarla donatılacak, müfrezeleri teşkil edenler Kur'an üzerine

---

(348) Pontus Mes'elesi, s: 4 TBMM Zabıt Ceridesi 1337, XV, s: 240

(349) Nutuk III, s: 1143-1145;, Vsk: 188 Türk İstiklâl Harbi Vesikaları 1919-1922, II, Vsk: 1 ve aynı eser, I, Vsk: I

yemin edeceklerdi. Canik Sancağı'nda da bu talimat çerçevesinde harekete geçilerek İslâm çetelerinden istifade yoluna gidilmişti. Merzifon Asayiş Kongresi'nden sonra da, aynı amaçlarla "*Kuvve-i Muhafaza*"ların kurulması kararlaştırılmıştı. Bölgede umumî Rum tehlikesine karşı ise, Giresunlu Topal Osman Ağa'nın müfrezesinin kuvvetli bir şekilde teşkil olunduğu görülüyor. Osman Ağa, ayrıca teşkil ettiği gönüllüleri Trabzon'da III. Fırka'ya götürdüğünü 15 Eylül 1920'de Mustafa Kemal Paşa'ya bildirmişti.(350) Ayrıca Vezirköprü ve Havza yöresinde 80 mevcutlu Erzurum Müfrezesi, Çarşamba'da ise İsa Bey ve Çarşamba Müfrezeleri Pontosçularla mücadele halindeydiler.(351)

7 Haziran 1920'de ise, memleketin bütününde asayiş mes'elesinin halli için piyade ve süvari sınıflarından müteşekkil jandarma müfrezelerinin kurulması hakkındaki kanun çıkarılmıştır. Bu müfrezeler Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne bağlı olarak kurulacaklardı.(352) Başlangıçta beşbiner kişiden oluşan bu kuvvetlerin Ankara ve Sivas'ta kurulması kararlaştırılmıştı.

b) Samsun Bahriye Muhafız Müfrezesi

Yine Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne bağlı olarak 10 Temmuz 1920'de "*Umur-u Bahriye Şubesi Müdürlüğü*" kurulmuştu. Bunun gerçekleşmesinden bir müddet sonra da, "*Samsun Bahriye Muhafız Müfrezesi*" kurulmuştur. Müfreze'nin kuruluşu ile Bahriye Güverte Kıdemli Yüzbaşı İbrahim Münir Efendi görevlendirilmişti. Maiyetinde Bahriye Mülâzım-

---

(350) Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-3, D: 14, F: 73-1, Vsk: 1814 ve 1515 (bkz: Ek: XIII a, b)
(351) TİH VI, s: 147
(352) TBMM Kavanin Mecmuası I, s: 6

ı Sani Ekrem ve Müfid, Makine Yüzbaşı Tahir bulunmaktaydı.(353)

Müfreze dört bölüklü bir tabur kadrosundaydı. Efrad temini ve idarî bakımdan doğrudan Vekâlet'le temasa geçilecekti. Herhangi bir taarruz ve tecavüz halindeyse XV. Fırka Komutanlığı'nın emrinde hareket edilecekti. Bahriye Müfrezesi 1920 yılı sonlarına doğru büyümüş ve tam kadrolu bir tabur haline gelmişti. 1921 yılında kadrosunda 19 subay, 2 gedikli subay, 300 er bulunuyordu. Aynı yıl Pontosçu çetelere karşı otuzdan fazla takib harekâtı yapılmış, çeteler ya imha edilmiş, yahut tesirsiz hale getirilmişti. Ayrıca Sinop'taki Preveze ganbotundan alınan iki adet 47 mm'lik top da, Samsun'da bir kamyona tabiye edilip, seyyar bir batarya tesis edilmişti.(354)

c) Merkez Ordusunun Kurulması

Millî Hükûmet için asayişin sağlanması hayatî derecede önemliydi. Batı cephesindeki askerî harekâtın emniyeti Anadolu'nun güvenliğine bağlıydı. O sebepten seyyar jandarma müfrezelerinin kurulması hakkındaki kanunun kabulü ve Samsun Bahriye Muhafız Bölüğü'nün kurulmasından sonra, Pontosçu ayaklanmayı kökünden halletmek üzere Sivas'taki III. Kolordu kaldırılarak, karargâhı Amasya'da olmak üzere 9 Aralık 1920'de "*Merkez Ordusu*" teşkil edildi. Komutanlığına da seferde ordu komutanı yetki ve vazifeleriyle Nureddin Paşa tayin edilmişti.(355) Başlangıçta mevcudu 10 000 kadar olan Merkez Ordusu, lağvedilen III. Kolor-

---

(353) HTVD XIV/52 (1965), Vsk: 1192 HTVD XIV /53 (1965), Vsk: 1213 Emrullah Nutku, Bahriye Dairesi, Yakın Tarihimiz II, 122

(354) Emrullah Nutku, a.g.y.

(355) Nutuk II, s: 629 TİH VI, s: 145

du'ya dahil olan V. Kafkas Fırkası ve XV. Fırka'yla, Sivas'ta yeniden teşekkül ettirilen VI. Atlı Piyade Fırkası (daha sonra XIV. Süvari Fırkası) ve XIII. Bağımsız Süvari Tugayı'ndan meydana geliyordu. Bölgedeki çeşitli kuvvetler de Merkez Ordusu'nun emrine verilmişti. Merkez Ordusu'nun bölgedeki yayılış vaziyeti ise şöyleydi:(356)

Merkez Ordusu Karargâh ve bağlı birlikleri: Amasya.

V. Kafkas Fırka Karargâh ve bağlı birlikler: Amasya. (Bu Fırka'ya bağlı 9. Alay Erbaa'da, 10. Alay Zile'de, 13. Alay Merzifon'da, 5. Topçu Alayı Amasya'da, 5. Hücum Taburu Merzifon'da bulunmaktaydılar).

XV. Fırka Karargâh ve bağlı birlikleri Samsun. Bu Fırka'ya bağlı;

38. Alay Karargâh 1. ve 3. Taburlar .....Samsun'da,
2. *Tabur* .....Çarşamba'da,
45. Alay Karargâh ve 2. Tabur .....Çakallı'da,
1. *Tabur* .....Kadamufta,
3. *Tabur* .....Kavak'ta,
56. Alay Karargâh ve 1. Tabur .....Bafra'da,
2. *Tabur* .....Vezirköprü'de,
3. *Tabur* .....Lâdik'te,
15. Topçu Alay Karargâhı .....Kavak'ta,
2 *Toplu kudretli dağ bataryası* .....Samsun'da,
2 *Toplu kudretli dağ bataryası* .....Çakallı'da,
2 *Toplu şinayder dağ bataryası* .....Çakallı'da,
4 *Toplu obüs bataryası* .....Diphanlar'da,
4 *Toplu seri sahra bataryası* .....Lâdik'te,
15. Hücum Taburu .....Samsun'da.

(356) TİH VI, s: 145-147

Diğer, XIV. Süvari Fırka Karargâhı ve birlikleri Zara ve çevresinde, XIII. Bağımsız Süvari Tugay Karargâhı ve bağlı birlikleri ise Tokat'ta bulunmaktaydılar.

1921 Haziran'ında Batı Anadolu'da Yunanlılar yeni bir taarruza hazırlanıyorlardı. Merkez Ordusu bünyesindeki bazı kuvvetler bu sebeple Batı Cephesi 'ne intikal etmişlerdi. V. Kafkas Fırkası, XV. Piyade Fırkası ve XIV. Süvari Tümeni Batı Cephesine aktarılınca, onların yerine XV. Samsun Fırkası, X. Fırka diye isimlendirilirken, XVI. Fırka da teşkil edilmişti. Bu yeni durumda X. Fırka Karargâh ve bağlı birlikleri Samsun ve civarında, XVI. Fırka 48. Alay'ın 1. ve 2. Taburları Nebiyan Dağı'nda yerleşmişlerdi.(357)

Dahiliye Nezareti'nin, Erkan-ı Harbiye'ye gönderdiği 13 Ocak 1922 tarihli yazısında kuzey Anadolu bölgesinde Rum eşkıyalık alanı tespit edildikten sonra tenkil harekatına kıyıdan başlamanın uygun olacağı belirtilip, Canik Sancağı kuvvetlerinin Çarşamba'da, Amasya kuvvetlerinin Lâdik'te, Tokat kuvvetlerinin Erbaa'da toplattırılması istenmekteydi.(358) Aynca tenkil harekâtı süresince Canik Sancağı'nda 1300 doğumlulardan üç tertip aşağısının silâh altına alınması kararlaştırılmıştı. Bu efradın miktarı yeterli görülmediğinden Ordu Sancağı'ndan da aynı doğumluların, Canik Sancağı'nda kullanılmak üzere silâh altına alındığı görülmektedir.

Şubat 1922'de, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki uzun ve sert tartışmalardan sonra Nureddin Paşa görevden alınıp, Merkez Ordusu'nun lağvedilmesiyle Pontosçular'la mücadeleyi Dahiliye Vekâleti yürütmüş ve bölgedeki askerî harekât da X. Fırka'nın uhdesinde kalmıştır.

---

(357) a.g.e., s: 148-149
(358) HTVD XXV/74 (1976), Vsk: 1615

4. İdarî Tedbirler

3 Şubat 1921'de Merkez Ordusu Komutanlığı ve İstiklâl Mahkemesi'nin ortak kararıyla Pontosçulukla meşgul olanların tevkiflerine ve haklarında takibat yapılmasına geçilirken Samsun ve Trabzon Metropolidhaneleri de aranmış, Merzifon Amerikan Koleji'nde gelişen olaylar ve bir ihbar üzerine yapılan aramada ihtilâlci Pontos Cemiyeti'nin bayraklan, nizamnameleri, haritaları ortaya çıkarılmıştı. Bu aramalar sonunda, bu müessesenin "bir Amerikan mektebi olmayıp, Pontos Hükûmeti için teşekkül eden mükemmel ve siyasî bir kulüp olduğu anlaşılmıştı."(359) Tahkikat ve takibat sonunda Samsun Metropolidi Eftimos ve Başpapaz Platon Matnoz Vekiller Hey'eti kararıyla 9 Şubat 1921'de İstiklâl Mahkemesi'ne verilmişlerdi.(360)

Canik Sancağı'nda Rum şekavetinin gittikçe artması aramalarda ele geçirilen ihtilâl belgeleri mes'eleyi gerçek boyutlarıyla ortaya çıkarmıştı. Meclişte bu hususta başlayan tartışmalarda Dahiliye Vekili A. Fethi Bey açıklamaya davet edilmişti.

İzmit meb'usu Asım Bey, 22 Ekim 1921 tarihli oturumda Rum Pontos propaganda ve faaliyetleri hakkında Dahiliye ve Hariciye Vekâletleri'ne soru önergesi verirken, aynı gün ikinci celsede Lâzistan milletvekili Osman Nuri Bey'in soru önergesi de Meclis Reisliği'ne veriliyordu. Bu önergelerde Samsun ve Amasya bölgelerindeki Rum şekavetinden bahisle, her gün Müslümanların öldürülmekte, Müslüman köylerinin basılmakta olduğu, bunun önlenmesi için ne gi-

---

(359) TBMM Zabıt Ceridesi 1337, XV, s: 241
(360) S. Tansel, a.g.e., IV, s: 90-91

bi tedbirlerin alındığı soruluyordu.(361) Hükûmet'in ise, 21 Ocak 1922 tarih ve 183 sayılı *Tecil-i Takibat Kanunu*'na göre, bir ay içinde şekavetten vazgeçilerek silâhların teslimini istediği görülmektedir.(362) Fakat olayların en şiddetli olduğu Samsun bölgesinde bu çağrıya uyulmamıştı.

Alınan tedbirlerin yerinde incelenmesi için A. Fethi Bey'in 14 Şubat 1922'de bölgede yaptığı seyahatte ise şu beyanname yayımlanarak, Rum halk Millî Hükûmet'e itaata ve şekavetten vazgeçmeye çağrılmıştı:

"Asırlardan beri hükûmetin cenah-ı atıfetinde her türlü refah ve saadete nail olmuşken size dost görünen, fakat hakikatte hem bu milletin, hem de aynı zamanda sizin düşmanınız olan haricin tesiratına kapılarak Pontos nâmı altında bir hükûmet teşkiline teşebbüsle, Hükumet ve millete karşı isyan ettiniz.

Memleketin ziraat ve ticaretine nafî bir unsur iken civarınızdaki İslâm köylerini yakmak, ahalisini öldürmek ve ateşe atmak suretiyle etrafa harabî saçtınız. Hayat mücadelesine girişen Türk milleti cephede meşgul iken, sizler düşmanların hesabına vatana karşı silâh istimal ettiniz ve bu harekâtınıza karşı Hükûmet icab eden tedabir-i askeriyeye başlayacaktır. Ancak kan dökülmesine sebebiyet vermemenizi son defa olmak üzere size ihtar etmeyi vazife-i insaniyeden addederek bir hafta zarfında bilâkayd ve şart Bafra, Çarşamba, Lâdik, Erbaa, Havza, Vezirköprü hükumetleriyle, rastgeleceğiniz müfreze-i askeriyeye arz-ı teslimat suretiyle; memleketin kanununa mutavaata sizi davet eylerim."(363)

---

(361) TBMM Zabıt Ceridesi 1337, XIII, s: 219, 229 aynı eser 1337, XIV, s: 316
(362) TBMM Kavanin Mecmuası I, s: 210
(363) Pontus Mes'elesi, s: 3, 4

A. Fethi Bey, bu seyahatlerinde Samsun ve Bafra'da takip harekâtlarına nezaret etmiş, Amasya'ya da uğradıktan sonra Ankara'ya dönmüştü.

a) Halkın Elindeki Silahların Toplanması

İdarî ve askerî tedbirler birarada yürütülürken, aramalar da hızlandırılmıştı. Önce silâhların teslimi istenmiş, verilen mühletin bitiminde de Samsun ve Amasya Sancakları havalisinde aramalara girişilmişti.

Bu aramalar sırasında Rum halkın güvenliği hassasiyetle gözetilmiş ve bu durum görevli müfrezelere bildirilerek, buna uymayanların İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanacakları duyurulmuştu. Yine bu aramalar sonucunda Samsun ve Amasya bölgesi Rum halkından 2000'den fazla harb silâhı ve 1 200 000 fişenk toplanmıştı.(364)

b) Rum Halkının Sahilden Uzaklaştırılması

Osmanlı Devleti'nin katılmasıyla gerçek bir dünya savaşı haline gelen harbte, azınlıklar devlete ve Türk Milleti'ne ilân edilmemiş bir savaşı başlatmışlardı: Ermeniler ve Rum'lar işgalci devletlerin içteki müttefikleri olarak, teb'ası oldukları Osmanlı Devleti'ne karşı ihanette bulunmuşlardır. Osmanlı Devleti ise, yıllardır savaşarak ordunun can ve mal yükünü çeken Türk halkının güvenliğini sağlamak için bazı tedbirler almak zorunda kalmıştı. Bu sebepten çıkarılan 14 Mayıs 1331 (27 Mayıs 1915) tarihli *"Tehcir Kanunu"*na dayanarak Ermeniler ve Rumlar stratejik yerlerden, iç kısımlara doğru uzaklaştırılmışlardır.(365)

---

(364) a.g.e., s: 1
(365) Seçil Akgün, General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Raporu, s: 26-29

Mütareke'deyse savaş halinin bitip bitmediği belli değildir; işgaller sürmekte, azınlıkların toprak talepleri tartışılarak Türk vatanı parçalanmaktaydı. Osmanlı Hükûmeti ise, bir an evvel kesin barışa ulaşmak amacıyla teşebbüslerde bulunmakta, basında bu hususta çeşitli haber ve yayınlar görülmekteydi.(366)

Barış görüşmelerine hazırlık olması bakımından Osmanlı Hükûmeti'nin Avrupa büyük devletlerine, 25 Şubat 1919'da verdiği on iki maddelik muhtıranın üçüncü maddesinde, azınlıkların durumlarından bahsedilirken, Rum'ların sahilden iç taraflara tehcîr edilmekten şikayetçi olabilecekleri belirtilmişti. Ancak bu da, savaş halindeki bir devlette casusluğun önlenmesi ve sahillerin korunması amacına yönelikti. Nitekim savaş sırasında bazı devletler teb'alarını böyle göç ettirmişler, mesela Romanya İslâm teb'ayı tehcîre tâbi tutmuştu.(367)

Yunanlılar da işgal sırasında, Batı Anadolu'daki köyler ve şehirlerden özellikle aydınlar, varlıklı kimseler ve halkın ileri gelenleri arasında binlerce Türk'ü alıp, Yunanistan'a sürmüşlerdi.(368)

Millî Hükûmet'in henüz teşekkül ettiği zamanlarda da, eldeki kuvvetler cephede tutulmaktaydı. O bakımdan Anadolu'nun asayişi önem kazanıyordu. Genel Yunan taarruzu sırasında had safhaya varan Rum ayaklanması ve şekavetine kayıtsız kalmak mümkün değildi. Mustafa Kemal Paşa'nın İzmit'e seyahatleri sırasında Vakit Gazetesi'ne verdiği beyanatta da belirttiği gibi (18 Haziran ve 21 Haziran

---

(366) T. Gökbilgin, a.g.e., II, s: 208-209
(367) a.g.e., s: 213
(368) Seha L. Meray (Çev.), Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler, Ankara 1969, Takım I, C: 1, Kitap: I, s: 126

1922), Türkiye aleyhine teşvik olunan Rumlar askerî düşüncelerle şimdilik savaş bölgelerinden uzaklaştırılmışlardı.(369)

Tehcîr Kanunu, savaş sırasında ordu, kolordu, fırka ve müstahkem mevki komutanlıklarına, hükûmete ve asayişe ait tedbirlere karşı mukavemet ve muhalefeti "esasından imha etmeye" yetki veriyordu. Aynca casusluk ve hiyanetleri hissedilen köy ve kasaba halkının ferden olduğu gibi, toplu olarak da diğer bölgelere iskânı yetkisi Kanun'da gösterilmişti.

Merkez Ordusu Komutanı Nureddin Paşa da, 12 Ocak 1921 tarih ve 2082 sayılı emriyle Samsun ve Ordu Sancaklarının bütün kasaba ve köyleri Hristiyan halkının 16-50 yaş arası, eli silâh tutanların Amasya, Tokat, Şarkî Karahisar livalan dahiline sevkinin gerektiğini bildirmişti.(370) Ayrıca bu emirde 1317 (1901) doğumluların silâh altına alınarak amele taburlarına sevkedileceği, bunun için Samsun 'dan gelenlerin Amasya'da, Ordu'dan gelenlerin Şarkî Karahisarda toplanacağı bildiriliyor, sevkiyat işinde titizlik gösterilerek kayırmalara ve firarlara meydan verilmemesi isteniyordu.

Merkez Ordusu'nun bu icraatını, Yunan donanmasının Karadeniz kıyılarını bombardıman etmesi ve artan askerî çıkarma tehlikelerini dikkate alan Vekiller Hey'eti'nin 12 Haziran ve 16 Haziran 1922 tarihli toplantılarında, Karadeniz sahilindeki bu kazalar, savaş alanı ilân edilmiş ve Rumlar'ın ülkenin iç kısımlarına sevklerini kararlaştırılmıştır.(371)

---

(369) ASD III, s: 33-34
(370) Pontos Mes'elesi, s: 11-12
(371) a.g.e., s: 16-21

Aynı şekilde Batı Anadolu ve Güney Anadolu'daki Rumların da Elazığ ve Sivas vilâyetlerine uzaklaştırılmaları için, Vekiller Hey'eti kararıyla yetki verilmişti.(372) Sahilden sevkedilen Rumlar Ergani madeni, Malatya, Maraş, Sivas'ın Gürün ve Darende kazalarına iskân edildiler. Bu nakil ve iskânda jandarma yardımcı olmakla beraber, asıl mes'ul olanlar mülkî amirlerdi. Komutanlık'ça, sevkedilenlerin ayrı ayrı yerleştirilmeleri ve firarlarına meydan verilmemesi istenmişti.

Dahile sevkedilen Rumlar'a, daha sonra isterlerse aileleriyle beraber gitmek imkânı verildiği gibi, geride kalanların güvenliği hususunda ilgili mutasarrıflıklara ve komutanlıklara emirler verilmişti. Bu hususlarda ihmali görülenlerin ağır surette cezalandırılacakları bildiriliyordu.(373)

Samsun Mutasarrıflığı'ndan ve X. Fırka Komutanlığı'ndan çekilen telgraflarda ise, gösterilen titizliğe rağmen bazı asker kaçaklarının ve sevke tâbi Rumlar'ın evlerde saklandığı bildirilerek, bunların da dahile sevki, saklayanların İstiklâl Mahkemesi'ne verilmesi müsaadesi istenmişti. Bunun üzerine Merkez Ordusu Komutanlığı'nın yayımladığı 5 Ekim 1921 tarihli tebliğde sevk ve nakil sırasında evlerinde Rumları veya asker kaçaklarını saklayanlara 24 saat mühlet verilerek teslim olmaları istenmişti. Aksi halde şüpheli Hristiyan, İslâm evleri aranarak cins ve mezhep ayırtedilmeksizin onların da sevke tâbi tutulacağı bildiriliyordu.(374)

Bu sevkiyat kollarına tecavüz yine Rum çeteleri tarafından yapılmıştır. Nakil yolları üzerinde bulunan Rum köylerine yığınak yapan Rum çeteleri nakil kollarına ve bunların

---

(372) a.g.e., s: 20
(373) a.g.e., s: 10
(374) a.g.e., s: 13

muhafız kuvvetlerine saldırarak hem Rum halktan, hem de muhafız askerlerden zayıata sebep olmuşlardı. Bunun üzerine güzergâhdaki köylerin Rum halkını da nakil mecburiyeti doğmuştur. Zaten Amasya Mutasarrıflığı'nca Merkez Ordusu Komutanlığı'na yapılan müracaatlarda, Samsun Sancağı ile komşu kazalar civarında Rum çeteler görüldüğü, Samsun Rumlarının Amasya Rumlarına emsal teşkil ettiği, aslında sahil ve dahil Rumlarının birlikte hareket ettiklerinden bahisle Amasya Sancağı'nda eli silâh tutan Hristiyanların da dahile uzaklaştırılması talep edilmişti.(375)

Kavak-Çiniş Dağı mevkiînde, 20 Haziran 1921'de Rum çetelerinin 766 kişilik bir sevk kafilesine saldırmaları sırasında Rum halktan ve muhafızlardan ölenler olmuştu. Civar köylerin bu şekavete yataklık ettiğinin belli olmasından sonra, Merkez Ordusu Komutanlığı'nın emriyle bu köylerin de boşaltılarak, halkının dahile nakli ve köylerin tahribine meydan verilmeyip, korumaya alınması kararlaştırıldı.

Ayrıca Rum eşkiyasına yataklık ve ortaklık eden köylerle, Bafra kazası Nebiyan Dağı ve Kocadağ mıntıkası, Amasya Sancağının Lâdik, Havza kazalarıyla Taşan Dağı, Yeşilırmak Dağları'ndaki mevcut Rumlar'ın nakillerine de 2 Temmuz 1921'de karar verildi.(376) Alınan tedbirlere rağmen Rum şekavetinin sürmesi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde tartışmalara sebep olmuş, Dahiliye Vekili tenkidlere uğramıştı. Soru önergelerinde umumiyetle şekavetin kısa sürede önlenememesinden ve tehcir işindeki kayırma iddialarından şikayet ediliyordu. Samsun'da "gayri mes'ul şahısların" araya girmesiyle bazı haksızlıkların yapıldığı iddiasıy-

---

(375) a.g.e., s: 15-16
(376) a.g.e., s: 3

la, şehrin ileri gelenlerinin teşkil ettikleri hey'etler Hükûmet Reisi'ne başvurarak kadın ve çocukların da tehcire tâbi tutulduğundan şikayet etmişlerdi.(377) Bu durumun, Yunan donanmasının bombardıman tehlikesini artırmasından ve askerî bir çıkarma yapmaya sebebiyet vermesinden endişe ediliyordu.

Lâzistan Milletvekili Osman Bey de, önergesinde Merkez Ordusu Komutanı Nureddin Paşa'nın sert davranışlarından şikayetlenerek, onun görevden alınmasını istemekteydi. Yine, aynı yer milletvekillerinden Ziya Hurşit Bey de, 15-50 yaş arası Rumlar'ın tehcîre tâbi tutulmasının, Rum halkın büyük ölçüde dağa çıkmasına ve şekavetine sebebiyet verdiğinden bahisle, Müslüman köylerin taarruza uğramasına, tecavüz ve katliama maruz kalmasına Nureddin Paşa'nın idaresizliğinin sebep olduğunu ileri sürmüştü.(378)

Merkez Ordusu Komutanı Nureddin Paşa'nın icraatı üzerine yapılan tartışmalardan sonra Dahiliye Vekili A. Fethi Bey yaptığı konuşmada, tehcîr mes'elesinde Nureddin Paşa'nın Samsun Mutasarrıfı Faik Bey'le de anlaşmazlığa düştüğünü ve onu Rum taraflısı olarak suçladığını ifade etmiştir. Bu tartışmalardan sonra Merkez Ordusu kaldırılmış (Şubat 1922) ve Pontosçuluğun takibi mülkî idarelerce yapılmaya başlanmıştır.(379)

1922 yılının ilkbaharında Pontosçu faaliyetlerin sona erdirilememesi, bu şekavetin, bölgenin müsait olan coğrafî durumu sebebiyle yazın daha da şiddetleneceği endişesiyle Dahiliye Vekili hakkında verilen soru önergeleriyle, Pontosçuluk tartışması yeniden Meclis gündemine gelmişti. Trab-

---

(377) TBMM Gizli Celse Zabıtları II, Ankara 1985, s: 281
(378) a.g.y., s: 282-283
(379) TBMM Gizli Celse Zabıtları III, Ankara 1985, s: 372

zon milletvekili Ali Şükrü Bey ile Canik milletvekili Süleyman Bey ve arkadaşlarının Pontos mes'elesi hakkındaki soru önergeleri 18 Mayıs 1922 perşembe günkü oturumda okunarak tartışılmıştı.(380)

Bu önergelerde, Dahiliye Vekili'nin Samsun ve civarında 800 eşkıya olduğunu söylemesine rağmen, Rum şakilerinin Samsun'a girmeyi göze alabildiğinden, Erbaa ve Samsun civarında Müslüman köylerinin hâlâ yakıldığından şikayet ediliyordu. Ayrıca, Samsun'da Pontosçuluk faaliyetlerinin önderlerinden olan *Yelkencioğulları, Andavallıoğulları, Enfiyecioğulları* gibi zengin Rum ailelerinden kişilerin İstanbul'a gitmelerine Dahiliye Vekili tarafından müsaade edilmesi de şiddetle eleştiriliyordu. A. Fethi Bey ise, cevabı konuşmasında bazı kişilerin Samsun'dan ayrılmalarına "vicdanî ve insanî" sebeplerle müsaade ettiğim, erkekleri bir suç işlemişse bundan eşlerini ve aile fertlerini sorumlu tutmanın mümkün olmadığını söylemiştir.(381)

c) Karşı Propaganda Faaliyetleri

Azınlıkların ve onları destekleyen büyük devletlerin maddî ve politik imkânları yanında, Türk milletinin mücadelesinin haklılığını Batı kamuoyuna ve siyaset adamlarına anlatmak imkânı çok zayıf kalıyordu... Yine de, Pontos Mes'elesiyle alâkalı olarak belgeleri ve katliamların fotoğraflarını ihtiva eden yayımlar yaptırılmış, bunlar Avrupa dillerine tercüme edilmiştir.

Millî Hükûmet'in kuruluşunu takib eden günlerde istihbarat işinin önemi anlaşılmış ve 7 Haziran 1920 tarih ve

---

(380) TBMM Gizli Celse Zabıtları III, Ankara 1985, s: 362-364
(381) a.g.y., s: 371-375
(382) TBMM Kavanin Mecmuası I, Ankara 1925, s: 7

6 sayılı kanunla, doğrudan icra Riyaseti'ne bağlı *"Matbuat ve İstihbarat Müdiriyet-i Umûmiye"*si kurulmuştur.(382) Bu teşkilât iç ve dış yayınlarla, haber toplama ve halkı aydınlatma işleriyle meşgul olacaktı. Basınla da münasebet kurularak Millî Mücadele yönünde yayın yapılması sağlanmıştı.(383)

Karadeniz sahilinde İnebolu ve Samsun, Millî Mücadele'nin dışarıya açılan iki kapısı olduğundan, buraların güvenliği ve bu bölgelerden haber alınması önemli görülmüştür. Mustafa Kemal Paşa, Matbuat ve İstihbarat Müdiriyet-i Umumiyesi'nin işleri hakkında 28 Eylül 1920'deki Meclis konuşmasında kuvvetli bir sahil propagandasımn olduğunu ve "yirmi dört saat zarfında, yirmi dört rapor" aldığını belirtmiştir.(384)

Ayrıca Yarbay Hüsameddin Bey, Aralık 1920'de Samsun üzerinden Ankara'ya geçerken, buradaki güvenlik işleri hakkında Nureddin Paşa ile görüşmüş ve Samsun'da Serez'li Galib (Vardar) Bey görevlendirilerek *"Müdafaa-i Milliye İstihbarat Grubu"* teşkil edilmişti.(385)

5. Adlî Tedbirler

Gerek çarpışmalarda, gerekse teslim alınmak suretiyle elegeçen Rum çetecileri bir çok suçların failleriydiler. Bunlar Amasya'da kurulan İstiklâl Mahkemesi'ne sevkedilerek muhakeme edilmişlerdir. Bu muhakemelerde Rum çetecilere yöneltilen suçlar şöyle tasnif edilebilir:

a) Nüfus çoğunluğunu sağlamak için muhacirler getirterek yerleştirmek, onlara silâh ve para dağıtmak.

---

(383) ASD I, s: 126
(384) a.g.e., s: 126
(385) S. Nafiz Tansu (Hzl.), İki Devrin Perde Arkası, İstanbul 1964, s: 467-468

b) Silâhlı gruplar teşkil ederek Pontos Cumhuriyeti tesisi için Osmanlı topraklarından bir kısmını ayırarak, ayrı bir hükûmet teşkil etmek.

c) Siyasî, millî, fikrî ve silâhlı olarak Rum millî emellerinin tahakkukuna çalışmak.

d) Bu faaliyetler sırasında işkence, cinayet, gasb, yakma ve tahribat, ırza tecavüz gibi suçlan işlemek.

Birtakım adî suçların da fâilleri olan bu çeteler, kendilerine yapılan çağrılara uymamış, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin otoritesine karşı silâhlı direnişte bulunmuşlardır. 29 Nisan 1920 tarihli *Hiyanet-i Vataniyye Kanunu*'nun birinci maddesi ise, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin meşruiyetine isyanı amaçlayan fiilî veya sözlü muhalefeti ve bu yolda faaliyetleri vatana ihanet suçu olarak tarif etmişti.(386)

Kanun'un ruhunda böyle bir suçun süratle ve şiddetle takibi ve cezalandırılması vardı; muhakemenin yirmi gün içinde sonuçlandırılması hükme bağlanmış olup, hükümler Meclis'in kararıyla kesinlik kazanıyor ve icra olunuyordu.

Millî Mücadele ortamının olağanüstü şartları içinde çıkarılan bu kanun, varolan askerî ve sivil mahkemeler kanalıyla uygalanıyordu. Fakat isyanların, ihanetlerin önünü alacak süratli bir işleyiş sağlanamamıştı. Hiyanet-i Vataniyye Kanunu'nun süratle uygulanabilmesi ve sonucun alınabilmesi, devrin şartlarına uygun, olağanüstü bir müessesenin zaruretini ortaya çıkarmıştı.

Özellikle asker kaçakları mes'elesi hem cephede, hem de içte asayişsizlik unsuru olarak kendini hissettiriyordu.

---

(386) TBMM Kavanin Mecmuası I, s: 2-3 Ergun Aybars, İstiklâl Mahkemeleri, s: 43-48

(387) TBMM Kavanin Mecmuası I, s: 22

Bu hususta Meclis'te yapılan teklifler ve görüşmeler sonunda "*İstiklâl Mahkemeleri*" kurulmuştur.(387)

11 Eylül 1920 tarih ve 21 sayılı Kanun'a göre İstiklâl Mahkemeleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi üç kişiden oluşuyordu. Mahkeme kararları kesin olup, yerine getirilmesinde devletin silâhlı ve silâhlı olmayan kuvvetleri görevliydiler.

Başlangıçta asker kaçakları ve onları teşvik edenleri takip ve cezalandırmak üzere kurulan bu Mahkemeler'in yetkileri Meclis'te tartışılmış ve 26 Eylül 1920 tarihli oturumda değiştirilen birinci maddeyle, Mahkemeler'in 29 Nisan 1920 tarihli Hiyanet-i Vataniyye Kanunu'na aykırı davranış ta bulunanları da yargılayacağı açıklık kazanmıştır.(388)

18 Eylül 1920'de İstiklâl Mahkemeleri'nin kurulması gereken yerleri gösteren teklif Meclis Başkanlığı'na verilmişti. Belirtilen ondört bölge içinde yedisi acil olarak gösterilmişti. Bu bölgelerin arasında Sivas da vardı. Canik Sancağı ise, Sivas bölgesi Mahkemesi'nin görev alanı içindeydi.

Mahkemelerin kurulması hususundaki Meclis tartışmaları 26 Eylül 1920'de sonuçlandığında Sivas bölgesi İstiklâl Mahkemesi de şöyle tespit edilmişti:

Emin Bey (Canik Milletvekili-Başkan)

Mustafa Necati Bey (Saruhan Milletvekili-Üye)

Necat Bey (Bursa Milletvekili-Üye)

Mustafa Zeki Bey (Dersim Milletvekili-Üye)

20 Ekim 1920'den, 15 Mart 1921'e kadar olan çalışma devresinde Sivas İstiklâl Mahkemesi (genellikle Amasya'da çalıştığı için Amasya İstiklâl Mahkemesi adıyla geçmekte-

---

(388) Ergun Aybars, a.g.e., s: 72
(389) TBMM Zabıt Ceridesi 1337, IX, s: 155

dir.) asker kaçaklarından başka 160 davaya bakmıştır. Bunların içinde en önemlileri "casusluk, şüpheli şahıs, altın kaçırmak ve şekavet mes'eleleridir." (389)

Bu davalardan 20'si beraatla sonuçlanmış, 13 kişi idamla, 13 şüpheli şahıs da muhtelif şekillerde cezalandırılmışlardır. İdamla cezalandırılanların her biri en az bir cinayetin fâili olup halkın emniyet ve asayişini ihlâl eden, hayatına kasteden kişilerdi.(390)

Cezaların, suçlara göre dağılımı ise şöyleydi: (391)

Casusluk :	7 Rum
Yaralama :	3 Rum
Davete gelmemek :	4 Rum
Eşkıyaya yardım:	43 (42'si Rum)
Eşkıyayı himaye :	15 Rum
Firar :	119 (100'ü Rum)
Şakilere iltihak :	1 Rum
Firar ve şekavet :	1 Rum
Vatana ihanet :	1
Gizlenme :	13
Pontosçuluk :	199 Rum
Rum çetelerine iltihak :	39 Rum
Sevke tâbi Rum kadınlarını kaçırmak:	1
Şekavet :	2 Rum
Şüpheli şahıs :	44 Rum
Vazifeyi ihmal :	2

Yukarıdaki sıralamadan da görüleceği gibi asayişsizlik unsuru Rum halktan gelmekteydi. Fakat Pontosçuluk mes'elesiyle asıl meşgul olan, ikinci dönem İstiklâl Mahkemeleri'nden Samsun İstiklâl Mahkemesi olacaktır.

---

(390) a.g.y., s: 156 Ergun Aybars, a.g.e., s: 125
(391) Ergun Aybars, a.g.e., s: 125

17 Şubat 1921'den itibaren İstiklâl Mahkemeleri'nin faaliyetleri durdurulmuştu. Fakat, bütün Anadolu'da olağanüstü şartlar devam etmekte olduğu gibi, Canik Sancağı'nda da Pontosçu şekavet sürmekteydi. Firar olaylarının gittikçe artmasının yanında soygun, ayaklanma gibi olaylar da büyük boyutlara ulaşmıştı.(392)

Sakarya Savaşı öncesinde meydana gelen yenilgiler ve ordunun çekilmesi, bu yüzden bir takım endişelerin doğması İstiklâl Mahkemeleri'nin yeniden kurulmasını zaruret haline getirmişti; Fevzi (Çakmak) Paşa'nın, ordunun güvenliği için Kastamonu ve Konya'da İstiklâl Mahkemeleri kurulmasını isteyen teklifine Meclis'te Samsun da ilave edilerek üç İstiklâl Mahkemesi kurulmuştur (23 Temmuz 1921). Bir müddet sonra Mustafa Kemal Paşa, Meclis'ten Başkumandanlık yetkilerini alınca (5 Ağustos 1921), İstiklâl Mahkemeleri doğrudan ona bağlanmış oldular.

İkinci devre, Samsun İstiklâl Mahkemesi ise şu üyelerden meydana geliyordu: (393)

Emin Bey (Canik Milletvekili-Başkan)
Necati Bey (Bursa Milletvekili-Üye)
Veli Bey (Burdur Milletvekili-Üye)
Şevket Bey (Sinop Milletvekili-Üye)
Bahri Bey (Yozgat Milletvekili-Üye)

17 Ağustos 1921'de çalışmaya başlıyan Mahkeme'nin bölgesi Sivas, Tokat, Amasya, Samsun, Ordu ve Giresun olarak tespit edilmişti. Fakat, Mahkeme, önemine binaen Samsun-Amasya bölgesinde kalarak çalışmalarını sürdürdüğünden adı *Amasya İstiklâl Mahkemesi* olarak geçmektedir.

---

(392) a.g.e., s: 142-143
(393) a.g.e., s: 147

Samsun İstiklâl Mahkemesi de, Tekâlif-i Milliye emirlerinin uygulaması, Ümraniye, Koçgiri ayaklanmaları, asker kaçakları ve Pontosçuluk mes'eleleriyle uğraşmıştır. Bilhassa asker kaçakları mes'elesinde büyük başarı gösterilmiş, 20 Eylül 1921'e kadar olan sürede 12733 kaçak ve bakaya yeniden cepheye gönderilmişti.(394)

İstiklâl Mahkemesi'nin görev yaptığı sıralarda, Pontosçu şekavet had safhaya gelmiş, Merkez Ordusu'nun harekatı ve Merzifon Amerikan Koleji'nin aranmasıyla Pontos isyanı bütün boyutlarıyla ortaya çıkarılmıştı. Bu askerî harekat ve idarî takibat sonunda yakalananlar Samsun İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanarak çeşitli cezalara çarptırılmışlardır. İstiklâl Mahkemesi bölgede göreve başladıktan sonra Rumlar'ın sebep olduğu hadiseler ve İslâm aleyhine yapılan kötülükler hususunda Kaymakamlık'lardan rapor istenmişti. Bu raporlardaki dehşet verici olaylar, katl ve yağma olayları Mahkeme için önemli belgeler olmuştur.

Mahkeme'nin 10 Ekim 1921'e kadar olan çalışmalan sonunda Pontos mes'elesinden dolayı verdiği cezalar şunlardı: (395)

İdam : 177 (174'ü Rum)
Gıyaben idam : 74
Kürek cezası: 10
Hapis : 2

İstiklâl Mahkemeleri daha sonra, "*İstiklâl Mehâkimi Kanunu*" ile (31 Temmuz 1922) düzenlenmişse de, 1 Ağustos 1922'de kabul edilen bir kanunla çalışmalarına Meclis kararıyla son vermiştir.

---

(394) a.g.e., s: 170
(395) a.g.e., s: 173-174

14 Ağustos 1922'de ise Hükûmet, Pontosçuluk hareketlerine karşı Amasya, Samsun bölgesinde tekrar bir İstiklâl Mahkemesi kurulmasını teklif eder. Yapılan seçimlerde Necati Bey başkanlığa, Osman Nuri Bey savcılığa, Hamdi ve Hakkı Bey'ler de üyeliğe seçilmişlerdi. Fakat Necati Bey ve Osman Nuri Bey'in istifaları üzerine yeniden yapılan seçimlerden uzun süre bir netice alınamamıştı. Bu arada "Büyük Zafer" kazanılmış, düşman denize dökülmüş, Pontosçuların bütün ümitleri kırılmıştı. Böylece Amasya İstiklâl Mahkemesi'nin yeniden kurulmasını icab ettiren sebepler de ortadan kalkmıştı.

II. KARŞI DEVLETLERİN TEPKİLERİ DİPLOMATİK FAALİYETLER

Pontosçuluk mes'elesine karşı Millî Hükûmet'in aldığı bu ciddî tedbirler İ'tilâf Devletleri'ni harekete geçirmişti. Bir taraftan da Türklerin, Rumları katlettikleri propaganda ediliyor, İstanbul'da büyük devletlerin temsilciliklerine protestolar, şikayetnameler gönderiliyordu.

Amerikan basınında Rumlar'ın ölüme mahkum edildiği yolunda yayınlar yapılırken(396), İngiltere Parlamentosu 'nda Sir Austen Chamberlain tarafından bir soruya verilen cevapta, "Rumların Pontos'da silâhlı isyan çıkardıkları hakkındaki Türk beyanatının asılsız olduğu" iddia ediliyordu.(397)

Batı'da yapılan propagandalara karşı Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey tarafından, bu devletlerin siyasîlerine, ga-

(396) *Osman Ulagay, Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı, İstanbul 1974, s: 139, 188*

(397) *Gotthard Jaeschke, a.g.e., s: 58*

zetelerine, muhtelif çevrelerine, bu sıralarda Batı'da bulanan Mısır ve Hindistan Hey'etleri Riyaseti'ne şu muhtıra gönderilmiştir: (398)

"16 Temmuz 1921

Türkler'i imha maksadıyla düşmanlarımız tarafından vücuda getirilen suikasd teşkilâtı müthiş bir süratle inkişaf ve tevsi eylemektedir.

Bir taraftan Yunan ordusu işgal eylediği aksam-ı vatanımızı tahrib ve bilâtefrik cins ve sinn Müslümanlan katl ve imha eylemektedir. Diğer taraftan hafi Yunan cemiyetleri ve bunlar meyanında Pontos namıyla müteşekkül mahud cemiyet-i hafiye İzmir'de olduğu misullu küçük bir ekalliyetde Rum anasırına mâlik olan Karadeniz sahilinde dahi bir hükûmet-i Yunaniye vücuda getirmek maksadıyla aynı suretle Türk ve Müslüman unsuruna karşı suikasdlar tertib ile meşguldur. Bu cemiyet-i hafiye bir kaç hafta akdem Samsun civarında müsellah bazı harekâta ictisâr eylemişlerdir. Bu harekattan maksad ise, harb cephelerinden mühim bir kısım kuvvetimizin o tarafa sevk ve izamını temin etmek ve bu suretle Kral Konstantin'in taarruzunu teshil eylemekten ibaret olduğu aşikardır. Yunan eslihasıyla mücehhez olan bu çetelere mütarekeyi müteakip mebzulen Yunan mühimmatı tevzi edilmiştir. Çeteler 1918 senesi mütarekesini müteakip derhal müsellehan dağlara çıkarak dolaşmışlar ve ellerine geçirdikleri bilcümle Müslüman köylüleri imha, köylerini tahrib ve ihrak eylemişlerdir. Eğer Yunan Hükûmeti' nin geçen Temmuz ayının ibtidalarında intişar eden resmi gazetesi mütalâa edilecek olursa, bu nüshada Yunan hafi cemiyetlerinin, Yunan Hükûmeti ile müştereken hareket ettikleri, aynı nüshada tebliğ olunan seferberlik emrinden kolayca tezahür eder.

---

(398) Pontos Mes'elesi, s: 3-4

1920-1921 esnâmı dahilindeki bütün Yunanîler ile Türk tâbiyetinde bulunan ve hatta Anadolu'da yaşayan bütün Rumlar taht-ı silâha davet edilmektedir. Bundan anlaşılıyor ki, Yunan Hükûmeti Rumların hafî cemiyetleri teşkilâtıyla alâkadar olmuş ve bu cemiyetleri Türk ordularının arkalarında icra-ı harekata memur eylemiştir. Bu hususta her türlü talimatın Atina'dan verilmekte ve cem'iyyat-ı hafiyenin Atina'nın evamirine itaat edeceği tabiî bulunmakta olmasına nazaran Yunan ordusunun önden ve Pontos çetelerinin arkadan Türk ordusunu ihataya karar vermiş oldukları anlaşılır. Bundan madâ İstanbul'daki İngiliz memurları, bîtaraf mıntıka namıyla İstanbul civarında tefrik eylediği hattın civarındaki bütün Ermeni ve Rum köylülerini teslih eylemek te ve bu suretle Payitaht ve civarının zavallı Müslüman ve Türk ahalisini olvechle tehdid ettirmektedir.

Türk'ün hayat ve mevcudiyetiyle istiklâline karşı tertib edilen bu suikasd teşebbüsatı gün be gün tevsi etmektedir.

Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, Türkiye'nin mevcudiyetini tezelzüle uğratmak üzere yapılan bu şenâatkârane harekatın âmilleri olan Yunanîlere karşı icab eden tedâbiri ittihaz etmekte ise de bu fecayi ve tecavüzat tesiriyle Türk milletinin Rumlar'a karşı alacağı vaziyetten dolayı hiçbir mes'uliyet kabul edemiyeceğini arzeylemekle beraber, Türkler'in bu cinayete karşı intikam almak hevesini perverde etmeyecek kadar asil olduğunu unutmamak lâzım gelir.

Türk ordusunun zabt ve rabt ve intizamı ile Türk milletinin hissiyat-ı âliye-i insaniyesi İ'tilâf Hükûmeti Mümessilleri tarafından bile takdir edilmektedir. Son günlerde İzmit'e gelen İ'tilâf Hükûmatı tahkik hey'eti azasından İngiliz Generali Frenc (فرنج), İtalyan Miralayı Vitali (ويتالى) *ve* Fransız Bukas (بوقاس) Efendi *elarz ahval ve hissiyatın en mühim şahididirler."*

Böylece, Anadolu'daki Pontosçu faaliyetlerin Yunanlılar tarafından desteklendiği ve asıl ezilenlerin, tecavüze uğrayanların Müslüman Türk halkı olduğu Batı kamuoyuna ve siyasî çevrelerine duyurulmak istenmiştir.

Bu arada şikayet ve protestoların kendilerine ulaşması üzerine ABD İstanbul Büyükelçisi Amiral Bristol da, Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 18 Temmuz 1921 tarihli nota'da kadın, ihtiyar, çocukların dahile naklolduğunu haber aldığını, bunların askerî bir tehlike oluşturmayacağını, yollarda telef olacağını ifade edip, "bu tarzda bir tehcir gerek sizin, gerekse milletinizin hakkında müsait te'sirat tevlid etmeyecektir." demekteydi.(399)

Nota, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'e tevdî edilmiş ve 21 Temmuz 1921 'de cevaplandırılmıştır. Cevabî notada Büyükelçiliğin, Samsun'daki Rum ihtiyarların, kadın ve çocukların dahile nakledildiğine dair edindiği haberlerin "tamamen yanlış" olduğu belirtilerek, gizli Pontos Cemiyeti mensuplarının ve silâhlı Rum çetelerini köylerinde saklayan bazı Rum köylülerinin dahile sevk ve nakil edildiği bildirilmiştir.(400)

Ayrıca, Yunan ordusunun işgal ettiği Türk topraklarında yaş ve cins farkı gözetmeksizin yaptığı işkence ve katliamlara Büyükelçi'nin dikkati çekilmiş, düşmanın dahilde yaptığı zulmün ise Avrupa devletlerince meçhul kalmış olduğu ifade edilmiştir. Netice olarak kendilerinden, düşman ordusunun tahribat ve cinayetlerine son vermesi hususunda etkili teşebbüslerde bulunması da istenmiştir.(401)

---

(399) a.g.e., s: 1
(400) a.g.e., s: 2
(401) a.g.e., s: 2-3

İ'tilaf Devletleri Yüksek Komiserleri de, 5 Eylül 1921 'de Pontos Hristiyan halkının sevk ve naklinden şikayetçi olan bir notayı Hariciye Vekâleti'ne vermişlerdi.(402)

Buna cevap olarak verilen 15 Eylül 1921 tarihli notada Yunanlılar'ın işgal ettikleri Türk topraklarında katliam yaptıkları, Mondros Mütarekesi'nden sonra Rum azınlığı çoğaltmak için nüfus nakillerinin yapıldığı, Yunanlılar'ın devletler hukukunu çiğneyerek Türk teb'alı Rumlar'ı silâh altına aldığı ve Karadeniz Rum halkını silâhlandırarak tehlike yarattığı, bu sebeple nakle tâbi tutulduklan belirtilmekteydi.(403)

Aynı muhtevada, yine İ'tilâf Devletleri temsilcileri tarafından "Ankara'da Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyefendi'ye" başlığıyla verilen, 22 Eylül 1921 tarihli nota ve 21 Ekim 1921 tarihli nota da aynı propaganda bilgilerini ve iddialarını tekrarlıyordu.(404) Bunlara verilen cevaplarda Türk topraklarına göz diken, parçalamak emeli güden, bunun için şekavete kalkarak vatana ihanet suçunu işleyenlere karşı bir fark gözetilmediği, İstiklâl Mahkemeleri'nin isyana kalkışan ve kan döken bu çeteleri adilâne surette cezalandırdığı belirtilerek "Avrupa'nın herhangi bir tarafında isyan ve hükümeti parçalamak gibi suikasdlara cür'et edeceklere karşı ittihaz olunacak tedabirin, Türk Hükûmeti'nin müttehiz icraatından daha ziyade şedid olup olmayacağı" soruluyordu.(405)

---

(402) G. Jaeschke, Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi I, Ankara 1970, s: 161
(403) a.g.e., s: 162 S. Tansel, a.g.e., IV, s: 161
(404) Pontos Mes'elesi, s: 4-7
(405) a.g.e., s: 8

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ

Anadolu'nun eski çağlarında görülen Yunan koloni faaliyetleri ve Ortaçağdaki Bizans Devletiyle Trabzon civarında kurulan Komnenoslar Devleti (1204-1461), Anadolu'nun Karadeniz sahillerini Batı nazarında bir Hellen yurdu gibi gösteriyordu.

Kuzey Anadolu'nun doğu sahillerinde kurulmuş olan Pontos Devleti'nin (M.Ö. 298 - M.S. 63) ise tarihî bakımdan Greklikle bir alâkası yoktu. Anadolu'yu bir Hellen kültürü içinde görmek isteyen Batı, Yunanistan'ın eski Bizans'ı ihya etmek politikasına (*Megolo İdea*) maddî ve politik bakımdan destek olmuştu. Yunanistan Devleti de, dış politikasında Osmanlı Devleti'ne karşı daima menfî bir propagandayı hazırlık mahiyetinde sürdürmüştür. Siyasî ve askerî fırsatlar doğduğunda milletlerarası zeminlerde de açık olarak toprak talebinde bulunmuşlardır.

Mondros Mütarekesi'yle Osmanlı Devleti'nin çöküntüye gittiğini görenler, vaktiyle bu bölgelerde oturduklarını ispata çalışmışlardır. Wilson prensiplerinden ve İ'tilâf Devletleri'ne olan yakınlıklarından faydalanarak, Ermeniler gibi Rumlar da Anadolu'da toprak kazanmak ve siyasî teşekkül kurmak istemişlerdir; kurulan zararlı cemiyetlerin çeşitli faaliyetleriyle Canik bölgesinde bir "Pontos Hükûmeti" hayali yaratılmıştır. Bu faaliyetler askerî stratejinin bir parçası olan çete faaliyetleriyle de yürütülmüştür.

Koloni çağından ve Pontos Devleti'nin yıkılışından ikibin sene sonra, Pontosçuluk diye aynlıkçı bir hareketin Rum'luk adına doğuşu nasıl olmuştu?

Rusya'nın, 1917 ihtilâlinden sonra I. Dünya Savaşı'ndan çekilmesiyle Kuzey Anadolu'nun doğu sahilleri boşaltılınca, buralarda Yunanistan Devleti'nin yayılmacı emellerini gerçekleştirmesi için fırsat doğmuştu. Batı Anadolu ve Canik bölgesinin Yunanistana ilhakından söz edilmemekle beraber, buralarda küçük Rum devletlerinin kurulması hedeflenmişti. Bütün bu diplomatik faaliyetlerin, Rum çetelerinin ve Yunan ordusunun yürüttüğü askerî harekâtın amacı, Batı Anadolu'da hayal edilen "İonia Devleti" gibi, Canik'te de bir "Pontos Devleti" kurmaktı. Bunlar ismen ayrı devletler olarak görülmekle bareber, Megalo-İdea programının parçalarıydılar. Muhaceret ve asayiş mes'elelerinde İ'tilâf Devletleri'nin Osmanlı Hükûmeti'ne baskıları olmakla beraber, bu faaliyetlerin yöneldiği Canik bölgesi Müslüman Türk halkı da endişe içindeydi; bölge siyasî ve kültür karakteriyle Pontos mu olacak, Canik mi kalacaktı?

Pontosçular'ın nüfus iddiaları ve muhaceret gayretleri, sunî bir çoğaltmaydı. Bu mübalağalı istatistikler bile onların iddialarına ciddiyet getirmedi ve bölgenin Türk olmadığı tezini gerçekleştiremedi.

Mondros Mütarekesi sonrasında bu ayrılıkçı hareketlere ciddî şekilde engel olunamamıştı. Her türlü yanıltmaların ve siyasî propagandanın bulunduğu Canik'te, kurtarıcı bir güneşin doğuşunun imkânsız görüldüğü bir devrede, olamayacak zannedilen şeyler birden gerçekleşti; Mustafa Kemal Paşa, bütün Türk milletinin ümidi olarak Samsun'dan Anadolu'ya ayak basıyordu.

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya ayak bastığı günlerde, Canik bölgesinde Pontosçu Rum'lar ilân edilmemiş bir savaşı başlatmışlardı. Köy baskınları, yangınlar, en adî cinayetler Batı kamuoyunda Hristiyanlık ve Hellenlik adına

hoş görülüyordu. Bölgedeki bu cinayetlerin önderliğini, dinî sıfatlarıyla hiç bağdaşmayacak olan Metropolidler yapıyorlardı.

Mütereke'nin imzalanmasıyla savaş halinin biteceğini uman bölge Türk halkı, Rum çetelerinin insafsızca tecavüzlerine uğruyorlar, köylerde topluca katliam yapılıyor, yağma ediliyorlardı. Yüzlerce yıllık Osmanlı Devleti idaresindeki hoşgörüyü ve müreffeh hayatlarını unutan Rum halk, kendilerine sağlanan haklardan suistimal derecesinde yararlanan bu insanlar alışılagelmiş asayiş düzenini bozarak çete faaliyetleriyle varlıklarını ortaya koymaya çalışıyorlardı. Canik bölgesindeki Pontosçu çete faaliyetleriyle Türklerin dehşet içinde bırakılarak muvakemetleri kırılıp, göçe mecbur kalmaları amacı güdülmüştür. Böyle fiilî bir isyan haliyle, asayiş mes'elesi açısından İ'tilâf Devletleri'nin dikkatlerini üzerlerine çekip askerî bir çıkarmayı teminle mahallî hükûmet ilân etmek de siyasî hedefleri olmuştur.

Canik'te bu Pontoslaşma faaliyetlerine ilk tepkiler Türk halkının cemiyetler halinde teşkilâtlanması biçiminde görülmüşse de, bu faaliyetler Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışıyla ve Canik'te bulunduğu günlerde daha düzenli hale gelmiştir. Çeşitli adlarla kurulan millî cemiyetler daha sonra Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'nin bünyesinde birleşirken, Pontosçu çetelerin tecavüzlerine karşı maddî bakımdan da organize olunmuştur.

Türk İstiklâl Savaşı'nın genel neticesi içinde Pontos isyanı bastırılmakla beraber, Lozan Antlaşması'yla Pontosçuluk hayali, koruyucularının gözü önünde tamamen eriyip gitmiştir; uzun bir imparatorluk hayatının ve savaş yıllarının getirdiği kötü hatıralardan sonra Türk ve Rum halkının artık iç içe yaşayamayacağı kabullenilmiş bulunulu-

yordu. Özellikle Rum halk, I. Dünya Savaşı ve İstiklâl Savaşında Türk milletine karşı ihaneti ve isyanlarıyla düşmanlığını sürekli olarak hatırlatmıştı. Bu sebeple Türk ve Rum halkının değişimi bir çözüm yolu olarak görülmüştür.

Mübadele fikri, devletlerin hakimiyet anlayışı ve kişinin hürriyet hakkı ile bağdaşır görünmemekle beraber, halkın birbiri içine girmişlikten kurtarılması, barışın sağlanması ve ekonomik gelişme için gerekli görülüyordu.

Azınlıklar ve mübadele mes'elesinin Lozan Konferansı'nda tartışıldığı günlerde, Osmanlı Devleti zamanından itibaren azınlık mes'elesinin daima dış kaynaklı olduğu, artık yeni durum itibarıyla Türkiye'de bağımsız bir devlet kurabilecek herhangi bir azınlığın bulunmadığı belirtilmişti; Marsilya'da yerleşmiş Rum'ların, orada bağımsız bir Rum devleti kurmaları, ya da burasını anayurtlarına katmaları nasıl ki düşünülemezse, Türkiye'deki Rum halkın da buna benzer isteklerle ortaya çıkmalarının haksızlığı vurgulanarak, kesin çözümün mübadeleyle olabileceği ifade edilmiştir.

Nihayet, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ve Yunan Hükûmeti arasında 30 Ocak 1923'de imzalanan "Rum ve Türk Ahalinin Mübadelesine Dair Mukavelename"yle İstanbul Rum'ları hariç, Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk teb'alar ile, Batı Trakya'da oturan Müslümanlar hariç, Yunan topraklarında yerleşmiş İslâm dininden Yunan teb'anın 1 Mayıs 1923 tarihinden itibaren mecburî mübadelesi kararlaştırılmıştır.

Netice itibarla, I. Dünya Savaşı ve İstiklâl Savaşı sırasında, Türkiye'nin bütünlüğüne ve Türk milletinin bağımsızlığına yönelen tehlikeler arasında Pontosçuluk hareketi, gerek diplomatik alanda, gerekse Canik'teki ayaklanma ve çe-

te faaliyetleriyle Yunan siyasî emellerine hizmet etmiştir.

Zaman zaman genişleyerek tehlikeler yaratan bu isyan hareketi ve "Pontos Hükûmeti" hayali, "Büyük Türk Zaferi"yle söndürülmüş, tarihe adî şekavet olaylarından biri olarak geçip kaybolmuştur. Böylece, Mustafa Kemal Paşa'nın "Geldikleri gibi giderler." sözündeki gerçek bir müddet sonra Canik'te de aynen cereyan etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

I. Kaynaklar

Cumhurbaşkanlığı Arşivi

Atatürk'ün Millî Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge) 1919-1923, cilt I, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1981.

Atatürk'le İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge) T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 1982.

Düstur, Başvekalet Müdevvenat Müdiriyeti Ankara.

Erzurum Kongresi İle İlgili Belgeler, (Hzl: Bekir Sıtkı Baykal) Ankara 1969.

Hey'et-i Temsiliye Kararları, (Hzl: Bekir Sıtkı Baykal) Ankara 1974.

Hey'et-i Temsiliye Tutanakları, (HzI: Uluğ lğdemir) Ankara 1975.

Lozan, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hariciye Vekaleti 1339.

Meclis-i Meb'usan Zabıt Ceridesi 1336.

Salname'ler

Sivas Kongresi Tutanakları, (Hzl: Uluğ İğdemir) Ankara 1969.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi 1336-1338.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Kavanin Mecmuası I, Ankara 1925.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları I-IV, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1985.

Türk İstiklal Harbi Vesikaları 1919-1922, I-II, T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harb Tarihi Encümeni Yayını, Ankara 1937.

Tarih Vesikaları Dergisi, Maarif Vekaleti Yayını

Harb Tarihi Vesikaları Dergisi, Genelkurmay Başkanlığı Harb Tarihi Dairesi Yayını.

II. Gazeteler

"Işık" (Giresun)

III. Kitaplar ve Makaleler

Akçura, Yusuf, *Osmanlı Devletinin Dağılma Devri*, İstanbul 1940.

Akgün, Seçil, *General Harbord'un Anadolu Gezisi ve (Ermeni Mes'elesine Dair) Raporu. (Kurtuluş Savaşı Başlangıcında)*, İstanbul 1981.

Akşin, Sina, *İstanbul Hükumetleri ve Millî Mücadele*, İstanbul 1976.

Aksan, E. Veysi, *19 Mayıs, 19 Mayıs Dergisi, V/55* (1941) s: 11

Aktepe, Münir, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve Samsun*, Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan, s: 1-22, İstanbul 1973.

Aktepe, Münir, *Atatürk'e Dair Bazı Belgeler*, Belleten XXXII/128 (1968), s: 441-457

Akyüz, Yahya, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)*, Ankara 1975.

Alasya, H. Fikret, *Yunanistan ve Megali İdea*, Türk Kültürü Dergisi XIX/219 (1981), s: 278-279.

Anakök, Tayyar, *Alaçam Tarihi*, İstanbul 1953.

Apak, Rahmi, *Türk İstiklal Harbi VI (İç Ayaklanmalar)*, Ankara 1964.

Aralov, S.İ., *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları*, (Çeviren: Hasan Ali Edip), İstanbul 1967.

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyaset Tarihi*, Ankara 1983.

Aşkun, V. Cem, *Kurtulan Merzifon*, Balıkesir 1956.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk I-III*, İstanbul 1970.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, Türk İnkılâb Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 1961.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II-III, Türk İnkılâb Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 1981.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri IV, Türk İnkılâb Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 1964.

Aybars, Ergun, *İstiklâl Mahkemeleri*, Ankara 1975.

Aydemir, Ş. Süreyya, *Tek Adam I*, İstanbul 1979.

Aydemir, Ş. Süreyya, *Tek Adam II*, İstanbul 1977.

Bayar, Celal, *Ben de Yazdım I*, İstanbul 1965.

Bayar, Celal, *Ben de Yazdım V*, İstanbul 1967.

Bayar, Celal, *Ben de Yazdım VIII*, İstanbul 1972.

Baktok, Taner, *İngiliz Kaynaklarında Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara 1970.

Baykal, Bekir Sıtkı, "İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali ve Bu Olayın Doğu Anadolu 'daki Tepkileri", *Belleten XXXIII/132* (1969), s: 517-575.

Baykal, Bekir Sıtkı, "Bismarck'ın Osmanlı İmparatorluğu'nu Taksim Fikri", *AÜDTCFD 1/5* (1943), s: 9.

Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi III/2, 3, 4*, Ankara 1983.

Besbelli, Saim - Göymen, İhsan, *Türk İstiklâl Harbi V (Deniz Cephesi ve Hava Harekatı)*, Ankara 1964.

Bijişkyan, P. Minas, *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası 1817-1819*, (Tercüme ve Notlar: Hrand D. Andreasyan), İstanbul 1969.

Bıyıklıoğlu, Tevfik, *Atatürk Anadolu'da 1919-1921*, Ankara 1981.

Bıyıklıoğlu, Tevfik, *Türk İstiklâl Harbi I (Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı)*, Ankara 1962.

Bilsel, M. Cemil, *Lozan I-II*, İstanbul 1933.

Botzaris, N, *Les Hellenes et L'Asie Mineure*, Çeviren: Leon Maccas, Paris 1919.

Bulgurcuoğlu, Münir, "Milli Mücadele'nin İlk Günlerinde Havza", *19 Mayıs Dergisi VII/75* (1946), s: 20-23.

Cartes Graphiques, *Constantinople*, 1919.

Cebecioğlu, İbrahim, "Atatürk Havza'da Neler Yaptı?", *19 Mayıs Dergisi VII/66* (1944). s: 2-7.

Celal Nuri. *Coğrafya-i Tarihiye-i Mülk-i Rum*, Konstantin 1917.

Coşar, Ömer Sami. *Topal Osman*, Harman Yayınları, 1971.

Çaplı. Orhan. "Samsun'da Atatürk'e Ait Hatıralar", *19 Mayıs Dergisi IV/63* (1943). s: 18.

Çavdar, Tevfik, *Milli Mücadele Başlarken Sayılarla* ".. Vaziyet ve Manzara-i Umumiye". İstanbul 1971.

Dahiliye Nezareti (Yayınlayan). *Memalik-i Osmaniye Dahilinde Vaki Vilayet ve Elviye ve Kazaların Esamisiyle Cihet-i Merbutiyetlerini Gösterir Teşkilat-ı Mülkiye Cedveli*, Dersaadet 1328.

Darkot, Besim. *Canik*. İslam Ansiklopedisi, III, s: 25.

Darkot, Besim, *Samsun*, İslam Ansiklopedisi, X, s: 172-178.

Decei, Aurel, *Karadeniz*, İslam Ansiklopedisi. VI, s: 230-246.

Decei, Aurel. *Fenerliler*, İslam Ansiklopedisi. IV, s: 547-550.

Dilcimen, Kazım. *Canik Beyleri*, Samsun 1940.

Dilcimen, Kazım, *Samsun Tarihinde Önemli Olaylar*, Samsun 1947.

Dursunoğu. Cevat. *Milli Mücadele'de Erzurum*, Ankara 1946.

Economides. D, *The Pontus and the Right Claims of It's Greek Population*, Constantinople 1920.

Engin. İ. Haki, *Merzifon Tarihine Genel Bir Bakış*, Taşan Dergisi VII/31 (1936), s: 4.

Erdeha, Kamil. *Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*, İstanbul 1975.

Evans, Laurence. *United States Policyand the Partition of Turkey (Türkiye'nin Paylaşılması 1914-1924)*, Çeviren: Tevfik Alanay, İstanbul 1972.

Frunze, M. V. *Frunze'nin Türkiye Anıları*, Çeviren: Ahmet Ekeş. İstanbul 1978.

Goloğlu. Mahmut, *Milli Mücadele'de Trabzon ve Mustafa Kemal Paşa*, Trabzon 1981.

Goloğlu. Mahmut. *Erzurum Kongresi*, Ankara 1968.

Goloğlu, Mahmut, *Sivas Kongresi*, Ankara 1969.

Goloğlu. Mahmut, *III. Meşrutiyet*, Ankara 1970.

Goloğlu. Mahmut. *Anadolu'nun Millî Devleti Pontos*, Ankara 1973.

Gökbilgin, Tayyib, *Milli Mücadele Başlarken I*, Ankara 1959.

Gökbilgin, Tayyib, *Milli Mücadele Başlarken II*, Ankara 1965.

Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi I*, İstanbul 1330.

Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi II*, İstanbul 1332.

Inan, Afet, *Gerilla Hakkında İki Hatıra*, Belleten I/I (1937), s: 13.

Inci, Tevfik, *Pontus Abacı Yanko Çetesi'nin Akıbeti*, Resimli Tarih Mecmuası II/18 (1951), s: 777.

Inci, Tevfik, *Milli Mücadele'de Pontus-Sarı Yani Çetesi'nin Yakalanması*, Resimli Tarih Mecmuası VI/67 (1955).

Imece, M. Selim, *Atatürk'ün Şapka Devrimi'nde Kastamonu ve İnebolu Seyahatleri*, Ankara 1959.

Jaeschke, Gotthard, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi I*, Ankara 1970.

Jaeschke, Gotthard, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi II*, Ankara 1973.

Jaeschke, Gotthard, *Kurtuluş Savaşıyla İlgili Ingiliz Belgeleri*, Çeviren: C. Köprülü, Ankara 1971.

Jaeschke, Gotthard, *Mustafa Kemal'i Alıp Götürmek İsteyenler*, Belleten XXXII/128 (1968), s: 499-508.

Kalkavanoğlu, İlyas Sami, *Milli Mücadele Hatıraları*, İstanbul 1957.

Kandemir, *19 Mayıs Günü Samsun'da*, Yakın Tarihimiz I, s: 356.

Karabekir, Kazım, *İstiklal Harbimiz*, İstanbul 1969.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Imparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara 1943.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi V*, Ankara 1970.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi VI*, Ankara 1976.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi VIII*, Ankara 1962.

Kâtip Çelebi, *Cihan-nümâ*, İstanbul 1145 (H).

Kitsikis, Dimitri, *Yunan Propagandası*, Meydan Neşriyat, İstanbul.

Kökden, İ. Kılıç, Özgüç, Tahsin-Özgüç, Nimet, *1940 ve 1941 Yılında Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Samsun Bölgesi Kaman Hakkında İlk Kısa Rapor*, Belleten IX/35 (1945), s: 361-400.

Lermioğlu, Muzaffer, *Akçaabat ve Akçaabat Tarihi*, Birinci Genel Savaş-Hicret Hatıraları, İstanbul 1949.

Maccas, Léon, *L'Hellenismide L'Asie Mineure*, Paris 1919.

Mansel, A. Müfid, *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara 1963.

Malkoç, Nazmi, *1920 Yılının Kurtuluş Savaşları*, İstanbul 1937.

Mehmed Arif, *Anadolu İnkılabı - Mücahedat-i Milliye Hatıratı*, (1225-1339), İstanbul 1340.

Meray, Seba L. (Çeviren), *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler*, Takım I, Cilit: 1, Kitap: 1, Ankara 1969.

Meray, Seha L. Olcay, Osman, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri (Mondros Bırakışması, Sevr Antlaşması, İlgili Belgeler)*, Ankara 1977.

Nutku, Emrullah, *Bahriye Dairesi*, Yakın Tarihimiz II, s: 122.

Nutku, Emrullah, *Samsun Bombardımanı*, Yakın Tarihimiz IV, s: 60.

Nutku, Emrullah, *Giresunlu Osman Ağa*, Yakın Tarihimiz IV, s: 85.

Nutku, Emrullah, *Korkunç Bir Misilleme*, Yakın Tarihimiz IV, s: 156.

Okay, Yaşar, *Milli Mücadele'de Samsun*, 19 Mayıs Dergisi VIII/85 (1947), s: 6.

Okyar, Fethi, *Üç Devirde Bir Adam*, Yayına hazırlıyan: Cemal Kutay, İstanbul 1980.

Ökte, Ertulrul Zekâi, *Yunanistan'ın İstanbul'da Kurduğu Gizli İhtilal Cemiyeti KORDUS*, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi VII/40 (1970), s: 22-23.

Özer, Numan, *Merzifon'un Kurtuluşu*, Taşan Dergisi S: 14 (38) (1937), s: 3-4.

Peker, Nurettin, *Öl, Esir Olma - İstiklâl Savaşında Ereğli Alemdar Kurtarma Gemisinin Kahramanlığı ve Siyasi Neticeleri*, İstanbul 1966.

Peker, Nurettin, *İstiklâl Savaşında İnebolu ve Kastamonu Havalisi Deniz, Kara Harekitı ve Hatıralar*, İstanbul 1955.

Pontos Mes'elesi, Matbuat ve İstihbarat Matbaası, Ankara 1338.

La Question du Pont-Euxın, Constantinople 1919.

Said Paşa (Diyarbakırlı), *Mir'at-ül İber II*, Dersaadet 1304.

Siryeli, Rıza, *Merzifon'un Kurtuluşu, Taşan Dergisi*, S:16, s: 3-4

Sertoğlu, Murat, *Çırpınırdı Karadeniz*, Tercüman Gazetesi 8 Aralık 1974, 27 Ocak 1975.

Sertoğlu, Mithat, *Trabzon Bölgesinde Rum-Pontos Cumhuriyeti Kurulması Faaliyeti*, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi II/11-1968, s:3-7.

Sertoğlu, Mithat, *Mustafa Kemal'in Samsun'dan Gönderdiği İki Mühim Rapor*, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi 111/14 (1968), s: 5-6.

Sertoğlu, Mithat, *Anadolu Hakkında Yunan Düşünce ve Emelleri, 1919 Yılında Galip Kemali. Venizelos Mülakatı*, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi IV/19 (1969), s: 19.

Selek, Sabahattin, *Millî Mücadele I*, İstanbul 1963.

Sonyel, Salahi R., *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, Ankara 1973.

Şapolya, E.B, *Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi*, İstanbul, 1958.

Şarman, Fevzi, *Merzifon'un Kurtuluşu*, Taşan Dergisi S: 12 (36) (1937), s: 3-4.

Şimşir, B.N. (Hazırlayan), *İngiliz Belgelerinde Atatürk 1919-1938*, I, Ankara 1973.

Tansel, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya I-II-III*, Ankara 1973.

Tansel, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya IV*, Ankara 1974.

Tansu, Samih Nafiz (Hazırlıyan), *İki Devrin Perde Arkası* (Anlatan: Hüsameddin Ertürk), İstanbul 1964.

Tekin, Lütfi, *60 Sene Evvelki Samsun*, 19 Mayıs Dergisi S: 11 (1936), s: 12.

Tevetoğlu, Fethi, *Millî Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa General Harbord Görüşmesi I*, Türk Kültürü Dergisi VII/76 (1969), s:257

Tevetoğlu, Fethi, *Millî Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa General Harbord Görüşmesi II*, Türk Kültürü Dergisi VII/77 (1969), s: 321-334.

Tevetoğlu, Fethi, *Millî Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa General Harbord Görüşmesi III*, Türk Kültürü Dergisi VII/80 (1969), s: 525-545.

Tevetoğlu, Fethi, *Millî Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa General Harbord Görüşmesi IV*, Türk Kültürü Dergisi VII/81 (1969), s: 589-603.

Tevetoğlu, Fethi, *Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar*, Ankara 1987.

Toynbee, Arnold J, *Türkiye - Bir Devletin Yeniden Doğuşu*, Türkçesi: Kasım Yargıcı, İstanbul 1971.

Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971.

Türkgeldi, Ali Fuad, *Görüp İşittiklerim*, Ankara 1984.

Türkgeldi, AIi Fuad, *Mondros ve Mudanya Mütarekeleri Tarihi*, Ankara 1948.

Ulugay, Osman, *Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı*, İstanbul 1974.

Ulubelen, Erol, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, İstanbul 1967.

Umur, Hasan, *Samsun'da Onbeş Sene*, İstanbul 1947.

Umur, Hasan, Pasin, Adil, *Samsun'da Müdafaa-i Hukuk*, İstanbul 1944.

Unat, Faik Reşid, *Mustafa Kemal Paşa'ya 9. Ordu Kıt'aatı Müfettişi Sıfatıyla Verilen Vazife ve Selahiyetlere Dair Bazı Vesikalar*, Tarih Vesikaları Dergisi 11/12 (1943), Vsk: 1,4,7,8..

Unat, Faik Reşid, *Hicri Tarihleri Miladi Tarihe Çevirme Klavuzu*, Ankara 1984.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi I*, Ankara 1972.

Ülkütaşır, M.Ş., *Atatürk Samsun ve Havza'da*, Türk Kültürü Dergisi V/49 (1966), s: 30-33.

Ülmen, Cevat, *Kurtuluş Savaşında Karadeniz*, İstanbul 1943.

Ünal, Tahsin, *Milli Mücadele Başlarında Mustafa Kemal*, Türk Kültürü Dergisi VII/73 (1968), s: 5-50.

Yiğit, Hasan, *Bafra Tarihi*.

Yularkıran, Cevdet, R. (Hazırlayan), *Reşid Paşa'nın Hatıraları*, 1939.

Zübeyroğlu, Mehmed Fuad, *Yurdumuz Havza*, İstanbul 1341.

İNDEKS
(Özel Adlar)

A
Ahmed İzzed Paşa (Sadrazam) 17
Ahmed Muhtar Paşa (Hariciye Vekili) 62
Alexandre (Kral) 13, 16
Ali Fethi Bey 118
Ali Rıza Bey 109, 127
Amasya İstiklâl Mahkemesi 148, 150, 152
American-Hellenic Society 42
Andonaki 65, 68
Anonias 36
Arolov 117
Asya-i Suğra 57, 61, 66

B
Bennett 86
Bismarck 13
Boşnakzâde Süleyman Bey 102, 110, 126, 127, 128
Botzaris 49, 51
Bristol 62, 154
Budiyeni 115
Burrows 41
Bünyadoğlu 39

C
Calthorpe 18, 82
Canik Krallığı 11
Cemiyet-i Hayriye-i İslâmiye 125
Chamberlain (Hrisantos) 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 41, 43, 50
Chamberlain 152
Chester, S.B. 41
Chrysanthos 31
Coster Briton 34
Çan Kavmi 11
Çepni 30

D
Dorotheos 20, 32

E
Economides 50
Eftimos Zilon 65
Elen Haklarını Savunma Fransız Birliği 42
Emin Bey (Canik Milletvekili) 104, 110, 148, 150

F
Fener Patrikhanesi 31, 48, 55
Frunze, M.V. (General) 115, 116, 117

G
Germanos (Metropolid) 21, 40, 93

H
Hacı Kuzu Fevzi 90, 130
Hamdi Bey (Canik Milletvekili) 110
Hariçteki Pontoslular Kongresi 35
Hasan Fehmi Bey (Canik Milletvekili) 110
Hetairia ton Philikon 14
Hill, William 41
Hurst, L.H. (Yzb.) 96

I-İ
İhtiyat ve Zabitan Cemiyeti 125, 128
İngiliz-Hellen Birliği 41
İonia Devleti 157
İrfanperverler Kulübü 66
Iron Duke (İngiliz Zırhlısı) 27
İsviçre-Yunan Birliği 42
İttihad-ı Millî Cemiyeti 58

K
Karabekir Paşa 22, 24, 27, 39, 41, 83, 93, 101, 111, 113
Karadeniz Türkleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 125
Kathoniotis, D. (Albay) 38
Konstantin (Kral) 15, 16
Konstantin (Pontoslu) 37, 75
Konstantinidis 44, 50
Kordus Komitesi 58, 59, 65
Kurtarılmamışlar Teşkilâtı 41
Kuvve-i Muhafaza 114, 133

L
Léon Maccas 48, 49, 51, 53

M
Manul Jozukos 58
Mavri-Mira Cemiyeti 20
Mehmed Gerizâde 96
Mehmed Zeki Bey 62
Merkez Ordusu 134, 135, 136, 137, 141, 142, 143, 144, 151
Merzifon Amerikan Koleji 137, 151
Merzifon Asayiş Kongresi 133
Mithridates 29
Mukaddes Rum Anadolu Cemiyeti 67
Mustafa Kemal Paşa 26, 27, 41, 59, 61, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 100, 101, 102, 103, 105, 108, 109, 111, 112, 115, 117, 118, 123, 124, 133, 140, 146, 154, 158, 159, 160
Müdafaa-i Meşrute 61
Müdafaa-i Meşrute Cemiyeti 67, 68
Müdafaa-i Milliye Teşkilâtı 56

N
Nafiz Bey (Canik Milletvekili) 110
Neologos Gazetesi 36
Nureddin Paşa (Merkez Ordusu Komutanı) 134, 136, 141, 144, 146

O
Odessa 14
Oeconomos, S. 44
Osman Nuri Bey (Lazistan Milletvekili) 137

P
Patrikhane Merkez Komitesi 58
Pont Devleti 29
Pontos Bankası 39
Pontos Cemiyeti 39, 40, 60, 61, 63, 137, 155
Pontos Cumhuriyeti 45, 65, 146
Pontos Devleti 38, 55, 69, 117, 156, 157
Pontos İdman Klübü 66

R
Rhigas 14
Robeck, J. De (Amiral) 27
Rum Cemiyet-i Edebiyesi 58
Rum Cemiyet-i Ticariyesi 57
Rum İrfanperver Cemiyeti 60
Rum Karadeniz Cumhuriyeti 39
Rum Matbuat Cemiyeti 56
Rum Teceddüt ve İhya Cemiyeti 68
Rum Trakya Cemiyeti 56

S
Samsun İstiklâl Mahkemesi 149, 150, 151
Samsun Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti 126, 128
Saxon Mills 41
Stavridi, Sir Yorgi 41
Şakir Paşa (Harbiye Nâzırı) 84
Şükrü Bey (Canik Milletvekili) 110

T
Ţermenesian (General) 38
Tokamanidis (Samsun Reji Fbr. Müdürü) 40
Topal Osman 95, 133
Toynbee, Arnold 20, 51
Trabzon Devleti 11, 30
Troçki (Trotsky) 36
Türkler'in Zulmüne Uğramış Milletler Birliği 40

U
Umum Pontoslular Birliği 36

V
Vatansız Kalmış Yunanlılar Delagasyonu 41
Venizelos, E. (Başbakan) 15, 16, 38, 43, 46, 47, 48, 51, 58

Y
Yusuf Kemal Bey (Hariciye Vekili) 152, 155
Yuvanidis 39

Z
Zaharof, Sir Basil 41

İNDEKS
(Yer Adları)

A

Ağcaalan Köyü 76
Alaçam Nahiyesi 12, 69, 72, 76, 77, 78, 79
Alan Köyü 75
Armudlu Köyü 73
Asar Köyü 77
Ayazma Köyü 77
Aydoğdu Köyü 73

B

Bafra 12, 49, 52, 53, 54, 67, 69, 72, 75, 76, 77, 78, 91, 106, 123, 135, 138, 139, 143
Batum 18, 24, 25, 26, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 63, 117, 122, 123
Benlik Köyü 77
Beylerce Köyü 70

C

Canik 11, 12, 18, 21, 23, 30, 32, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 58, 59, 62, 65, 66, 68, 72, 82, 83, 84, 86, 90, 91, 92, 94, 95, 99, 100, 102, 103, 104, 106, 107, 110, 112, 114, 119, 123, 124, 125, 126, 133, 136, 137, 144, 148, 149, 150, 157, 158, 159, 160
Canik Denizi 11
Çağşur Köyü 78
Çakal Köyü 81, 82
Çakal Mezrası 74
Çangeriş Köyü 81
Çarşamba 12, 49, 52, 54, 67, 69, 80, 81, 123, 129, 133, 135, 136, 138
Çinici Köyü 73
Çiniş Dağı 143

D

Düzköy 77, 78
Düzyol Köyü 73

E

Eğribel Köyü 77
Elmalıca Köyü 77
Engiz 75
Esenbey Köyü 74

F

Fatsa 12, 48, 49, 52, 54, 67, 106, 110

G

Giresun 22, 24, 34, 150
Güllüce Köyü 70
Güneyköy 70
Gürgen Köyü 81

H

Harşit çayı 30
Havza 54, 61, 67, 72, 73, 77, 86, 88, 94, 95, 96, 104, 107, 111, 114, 115, 116, 123, 133, 138, 143

I-İ

İlimdağı 69, 81
İlimdağı Köyü 81
İlyasköy 25, 66
İncirli Köyü 73
İyidere Köyü 73

K
Kadıköy 66
Kafkasya 28, 29, 36, 37, 38, 44, 47
Kapaklı Eşme Köyü 73
Kapıkaya Köyü 76, 77, 80
Karacaviran Köyü 73
Karadeniz 11, 14, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 28, 30, 32, 35, 37, 38, 39, 40, 47, 54, 55, 58, 59, 70, 83, 85, 87, 89, 100, 101, 102, 103, 108, 111, 113, 117, 120, 125, 126, 132, 141, 146, 153, 156
Karlık Köyü 73
Karpat dağları 14
Kasnakçımermer Köyü 77
Kiraztepe Köyü 82
Kırım 14
Kızılırmak 28, 77, 116
Kocadağ 143
Kocaman Köyü 81
Koçan Köyü 81
Koçidağı Köyü 77
Koruluk Köyü 70
Köprü 54, 73, 91
Kurugökçe Köyü 77
Kuşça Köyü 78
Kültük Köyü 77
Küpecik Köyü 74, 75

L
Lâdik 54, 72, 73, 74, 94, 95, 107, 114, 123, 135, 136, 138, 143
Limandere Köyü 81

M
Mahmudlu Köyü 73, 75
Merzifon 25, 27, 59, 60, 61, 62, 72, 73, 74, 88, 89, 94, 95, 96, 97, 104, 107, 111, 113, 114, 133, 135, 137, 151
Minerva Haru 58
Mıntıka Palas 89

N
Nebiyan Dağı 69, 75, 76, 78, 143

O
Ordu 11, 12, 30, 105, 141, 150
Ortaklar Köyü 74
Osmanoğlu Köyü 72

P
Pekmezci Köyü 73
Pontos Euxinos 28

R
Romania 29

S
Saathane Meydanı 22, 69, 118
Sadi Tekkesi 127, 128
Samardana Köyü 81
Samsun 11, 12, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 35, 39, 40, 47, 49, 52, 53, 54, 59, 61, 63, 64, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 75, 77, 82, 83, 84, 86, 87, 88, 89, 91, 92, 93, 94, 96, 101, 103, 104, 106, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 122, 123, 125, 126, 128, 129, 130, 150
Sinemetaş Köyü 70
Sinop 12, 28, 44, 47, 55, 63, 67, 85, 87, 88, 105, 113, 134, 150

T
Taflan Köyü 64, 77
Taşan Dağı 143
Tatarkale Köyü 73
Tavşan (Taşan) Dağı 62, 72
Terme 12, 52, 69, 80, 81, 90, 130
Tuna nehri 14

U
Ünye 12, 48, 49, 52, 54, 67, 80, 81, 82, 110

Y
Yağıbasan Köyü 73
Yayla Köyü 77
Yeşilırmak 28
Yeşilırmak Dağları 143
Yürmenli Köyü 71

EKLER

— ٥٠ —

آز چوق ملیتزور ماسکه‌سی آلتنده بوکون بیله تورکیاده اتحاد ترقی قومیته‌سی ارکانی حکم سو مکه‌مدر . قتل ایتمش اولدقلری خرستیانلرك مالاریله زنگین‌لشه‌رك مملکتی بیله‌رق ایچون ثیوك متیاسه مالی صرفیانده بولنه‌رق چنه‌لر تشکیل ایتمکده‌درلر.

توك طاقدن قورتولق‌اوزره برقاچ یوز بیك‌وطنداشمز محاربه‌دن اولو محاربه اثناسنده روسیه‌یه هجرت ایتمش و متارکه‌یی متعاقب مملکتلرینه عودت باشلامشلردی .

ائتلاف حکومتلرینك مظفریتی دولایسیله تعقیب ایدیلن عادل پرنسیپلر سایه‌سنده حریت بخش ایدیکندن آناطولیه‌ترك ایدیلن اهالیمزك یشایه‌بیله‌جکلرینی امید ایتمشلردی . پونتوس جمهوریتك تشکیلیله ملتلرینك تخلیص ایدیلمه‌جکی هیچبان قلبله بکلمکده ایدیلر . بوصورتله ظن ایدیورلردیکه واسع‌صورتده قایه‌لرینه واصل اولوب ظالملردن قورتولمسیله یاشایه‌جقلر .. هیهات بو امنیه حیز حصوله جیقه‌مه‌سیله داخل کویلرده یرلی مهاجرلر یوردلرینه عودت ایتمکه آسایشك‌عدم موجودیتندن موفق بیله اولهه‌میلر . چونکه برطاقم یاشی‌بوزوق تورك چته‌لری یللری وکیدلری قیامشدر . برچوق زمانلر سیاحلك متعدد قصبه‌لرنده بربرندن آیری قالاروق همشهریلرمزك یاردیمیله یاشایانلر بیله محاربه اثناسنده‌کی تضییق تماماً محو ایتمیلر . امیدسزلك سببیله وایوش برحاله روسیه‌نك مسافرلره قپانمش اولان ابواب‌ینه دونمکده‌درلر . اقتصاد ، صبر وفعالیتله وجوده کتیردکلری کوزل وضعیت بوصوك زمانلرده تمامیله دکیشمشدر . بونکله برابر روس آنارشیسی ترکلرك ظلم و قتل عاملرینه ترجیح ایدیلمیورلر. بونجویز ایدلن وضعیت قارشوسنده قربانلرك خاطره‌لری بزه صوك بر امداد فریادینی مشروع قیلدی . ومظفر ائتلافه حکومات معظمه‌سنه التجا ایله انسانیتك مقدس پرنسیپلرینك اك ابتدائی قسمنك بیچاره وطنداشلرمزه توجیهی وتاریخ ایله عصرمزه شین‌اولان بوکونکی وضعیتلردن خلاص ایدلملرینی تمنی ایدیورز. بوامیدله حاضر موافق کورولور امیدیله ائتلاف حکومات معظمه‌سنك اوقیمتلی معاونتلرینه مظهر اولمه‌جغمزه انتظار ودرین حرمتلرمزی تشکراً تقدیم ذات‌والالرینه تقدیم ایله کسب شرف ایدرز. پاریس ۱۵ تشرین ثانی ۱۹۱۹

پونتوس پرلیاری قونفرمسی رئیسی . پاریسده پونتوس اتحاد ملی رئیسی
قسطنطین ژان ژ. قسطنطیدیس ستراط ئه‌تونوموس

پونتوس مسئله‌سنه دائر تحریر

غیرمستخلص رومللرك مرخصی نامی آلتنده طرابزون متروپولیدی خریسانتوس طرفندن صلح قونفرانسنه تقدیم ایدلمشدر

افندیلر :

پونتوس مسئله‌سنه دائر صلح قونفرانسنه متعدد تحریرلر تقدیم ایدلمشدی. بو دفعه‌ده

Metropolid Hrisantos'un Muhtırası
EK-I
(*Pontos Meselesi, Ankara Matbuat ve İstihbarat Matbaası, 1338*)

غیرقابل رد بر طاقم وثائقه استناد ایدن وصلح ایچون مشکل قرارلر ویرمجك اولان ذواتك حکملرینی تنویر ایده بیله جك اولان بو مخطره یی ده علاوه ایتمکلکمه مساعده بیورلسون : طرابزون ، سیواس ولایتلك بر قسمی قره حصار وآماسیه سنجاقلری ، قسطمونی ولایتلك بر قسمی (جنوب سنجاغی) نی احتوا ایدن پونتوس منطقه‌سی ۶۰۰,۰۰۰ دن فضله روم ایله مکوندرکه بونکا آریجه روسیای جنوبی و قفقاسیایه هجرت ایله‌ش اولان ۲۵۰,۰۰۰ رومی علاوه ایتمك ایجاب ایدر . بونلر اوزره ۱۸۸۰ دن بری ترك اداره‌سندن فورتولق ایچون هجرت ایله‌مشلر و یووالرینه عودت ایچون وطنلرینك حریتی کال امنیتله ایله بکله‌یورلر .

اهالینك مقداری بروجه آتی اساسات استناد ایتمکده‌در :

طرابزون ولایتنك ۱۹۰۸ ده‌کی سالنامه ، یعنی رسمی استاتیستیق طرابزون ایچون ۵۰۰,۰۰۰ روم کوستریبور . ۱۹۱۲ ده حریتپرور کامل پاشا حکومتی بطریقخانه ایله بر ائتلافی متعاقب اوچ طرابزون ایکی صامسون ، بر قره‌حصار و برده سینوب دائره انتخابیه‌سی ایچون اولق اوزره پونتوسدن یدی مبعوث انتخابنه موافقت ایتمشدر .

۱۰۰,۰۰۰ کشی‌به بر مبعوث اولدیغنه نظراً کامل پاشا حکومتی عینی‌زمانده پونتوسده ۷۰۰,۰۰۰ رومك موجود اولدیغنی تصدیق ایدیوردی . کنج تورك حکومتی بیله ایکیسی طرابزون، بر قره‌حصار وبریسی‌ده صامسون ایچون اولق اوزره پونتوس رومللرینك اهتمال بر یکون تشکیل ایتدکلرینی تقدیر ایدرك پونتوس رومللرندن (٤) مبعوث انتخابی تصویبه مجبور اولمشدی . اشبو مختلف اساسات استناد ایدرك پونتوس رومللرینك مقداری ۶۰۰,۰۰۰ اولدیغی قبول ایدیله‌بیلیر . بو مقدار بطریقخانه‌نك طلبلر موجودینه کوره تنظیم ایدیلدیکی سینوب و لازستان خارج اولدیغی حالده پونتوس منطقه‌سی ایچون تحقق ایتدیردیکی ۵۰۰,۰۰۰ کشیلك بر مقداره تطابق ایتمکده‌در . بویله‌جه روسیه سواحلی وقفقاسیاده بولنان ۲۵۰,۰۰۰ مهاجر اهالیسی بکونی (۸۵۰۰۰۰) ه بالغ اولور .

عین منطقه‌نك مسلمان اهالیسی (۷۳۲,۰۰۰) ی لازستان سنجاغنه عائد اولق اوزره ۱,۰۶۸,۰۰۰ در . پونتوس منطقه‌سی ایچون ۸۳۶,۰۰۰ مسلمان قالیور . دیکر اسباب وشرائط نظرنه آلنمق مسلمان و روم نفوسی آره‌سنده تقریباً بر مساوات واردر .

پونتوس مسلمانلری مختلف ملیتلردندرلر . بو مسلمان موجودی داخلنده (۳٤۰,۰۰۰) حقیقی ترك ، (۲۰۰,۰۰۰) سوره‌نلی ، (۵۰,۰۰۰) قفقاسیالی ، (۲۰۰,۰۰۰) اوفلی و (۵۰۰۰) ستاوریون واردر .

ستاوروپولر خرستیاندرلر . فقط متعدد پروتستولرینه رغماً حکومت روزله کندیلرینی اسلامیت داخلنده طوتمق ایسته‌یور . اونلی وطونیالیلر کندیلرینك اصلاً روم اولدقلرینی اونوتمامشلردر . اوفلیلرك اسلام ایدلسی ۱۸۰ سنه مقدمدیر . یونلر هنوز بعض خرستیان عادتلرینی وانجیل امانات مقدسه کبی محافظه ایدرلر . قادینلری منحصراً روجه قوتوشورلر وباشته لسان بیلمزلر . روس اشغالی آلتنده یونلر بر هیئت ایله کلیسانك آغوشنه عودت آرزوسنی اظهار ایتمشلر و فقط طلبلری نظر اعتباره آلنمامشدی . فی الحقیقه آرزولری اوزرینه یونلری کندی حاکمیتمه آلدیغم ایچون یونی دین غیرتیله بنم ایلری سوردیکم ظنی حاصل اولمشدی .

اشبو اهالی‌یه مقابل پونتوس منطقه‌سنده ۵۰،۰۰۰ ی ملرزون ولایتنده و متباقیسی سیواس ولایتنك آملیه وقره‌حصار صنجاقلرنده اولمق اوزره (۷۸،۰۰۰) ارمنی واردر .

پونتوس رومللرینك سجیه‌لری، موجودیتلری اشبو محاربه اثناسنده تورکلر ، روسلر وائتلاف دولتلری ممثلرنجه رسماً طانمشدر . اشبو مخطره‌یه علاوه ایدیلن وثائق برهنده بونی تأیید ایدر .

روسلرك ایلریله‌مارى اوزرینه وطرزون شهرینه کیرمه‌دن ایکی کون اول جمال عزمی بك بکا بر مکتوب کوندرمك ادارهٔ مملکتی بکا وموسیو ژورژ فوشره‌پولوس، پاشکواغراماتیغاپولوس ، ژورژ قونغالیده‌سدن مرکب اوچ رومدن متشکل بر هیئته تسلیم ایتدی .

دائرهٔ حکومتی بکا براقیرکن والی « بو مملکتی رومللردن آلمشدق وشمدیده اونلره تسلیم ایدیورز . جامعه تحویل ایتدیکمز کلیسالری‌ده سزه ترك ایدیورز . موافق کورورسه‌کز اونلری بکیدن کلیسایه تحویل ایدیکز . احتراصاتکزه مغلوب اولیه‌رق اونره طوتونامه‌کز ظن ایدرسه‌م دها ایدر . »

طرزون شهرینك روس اداره‌سنه تسلیمی مکالماتی کونی آمریقان قونسولوسی موسیو هیزمك معاونتی طلب ایتدم وبو ذات حکومت موقته نامنه و بو حکومتك بر مرخصیله برلکده طرزون منطقه‌سنك روسلره تسلیمی مذاکراتی درعهده ایتدی ؛ روس اردوسی قومندانی جنرال والدیمرلیاخوف بنم مأموریتمی تصدیق ایتدی و بناءً علیه بن‌ده جنرالك موافقیله باتیه انتخاباتی یاپدیردم که نتیجه‌ده روم اکثریتی حائز بر هیئت وجوده کلدی .

اشغالك دوامی مدتجه روس حکومتك امریله مأمورین عسکریه طرفندن اهالی‌ٔ مختلفه عائد هرهانکی بر تدبیر بنمله رسماً استشاره ایدیلمه‌مشدر . روسلر یونانیلرك اولدقجه نصکره‌ده روم تبعه‌یه اعتماد کوسترمش اولمق ایچون بنم مأموریتمی تصدیق

— ٥٣ —

ايتمشلردر . بولشه‌ويكلر بنم كندیلریله اشتراك ایلكلكم ایچون معمرانه وجا ایلدیلرسه‌ده بن بالعكس اونلری حسن داره ندمدك بولشه‌ویك تأثیراتنه قاپیلمش مناسلقی تدبیرزلكله قورتارمه‌یه چالشدم .

عین زمانده قولونل شاردینی حكومات ائتلافیه نامنه بكا بر مكتوب كوندرمكله وعیده تأثیر ایله پونتوس روملرینك اهیتی تقدیراً برپونتوس آلایی تشكیل ایتمكلكمی طلبه ایلیوردی .

كرك روس اشغالی اثناسنده وكرك سه بو منطقه اشغالسز قالدیغی زمانلرده یلانقریق پنتون اهالی كرك تشكیل ایتدیكم حكومتی وكرك ارقه‌لرمی دائما طانیمش وبزه بیوك برامنیت واعتماد كوسترمشلردر .

روملر ، بواعتماد‌شایان اولدقلرینی كوسترمشلر وسلمان خرستیانلرك املاك‌واشیالرینی وجانلرینی محافظه ایده‌بیلمشلردر . وجدان عمومینك تزلزل ایتمه ومستثنا مشكلانه رغماً مملكتده نه‌قارغه‌لق ونه‌ده قتل وقوعاتی اولمشدر . اونجه‌ی ترك اردوسی قوماندانی وهیب پاشا بكا كوندردیكی مكتوبده بونی تصدیق ایدییور

پنتون بوشیلر اثبات ایدوكه :

١ — پونتوس روم‌نفوسی قفقاسیا وروسیه سواحلنده‌كی مهاجرلرده عودت‌ایلمكلرینی تقدیرده اسلام نفوسی قدر اولمه‌جقدر .

٢ — اشبو مسلمان اهالینك بیوك برقسمی اصلا روم اولوب نه‌اصللرینی ونه‌ده قونوشمقده اولدقلری روم لسانی اونوتمامشلردر .

٣ — پونتوس منطقه‌سی داخلنده ارمنیلر ضعیف براقلیت تشكیل ایدرلر .

٤ — توركلر ، یالكز روملرك كندیلرینه خلف ولهجه‌یه جكلرینی وآنجق روملرك مملكتی اداره‌یه مقتدر اولدقلرینی طانیمش وبردفعه تورك حاكیتی فسخ ایدلدیكی زمان عن‌یتلرندن ول حكومتی اونلره تودیع ایتمشلردر .

٥ — روسلر ودیكر حكومات ائتلافیه ضمنی بر شكلده پونتوس حكومت محلیه‌سنی وهرصورتله روم تجمعاتك متفوق نفوذینی طانیمشلردر .

٦ — هالی فدیه بوحكومته اعانتله قائلمش اوكا قطعی براعتماد اظهار ایتمشلردر .

٧ — الك مشكل زمانلرده روم حكومت محلیه‌سی وروم اهالیسی مكمل براسایش تأمین ایده‌بیلمشلردر .

بو شرائط داخلنده ، پونتوس منطقه‌سنك مختار بروم مملكتی اولمسی ضروری واهالیسنك غیرقابل تزلزل ارزولری طولایسیله هیچ براجنبی بیوندوروغنه كیرمه‌مك‌شده‌مقرر‌ه‌

— ٥٤ —

مستقبل ارمنستان حکومتی ایله تومشولق، مناسبات اقتصادیه وچکیلن مشترك منافع، هرایکی ملت آره‌سنده‌کی بروابطه تولید ایدیبورکه بز بو رابطه‌یی دها یاده قوتلشدیرمك ایسته‌یورز. هرایکی ملت آره‌سنده روابط صمیمانه ومحرمانه تأسیسنه حاضرز. فقط فقط بوهرایکی ملت ومختار مملکتلرده استقلال قطعیسی اساسی اوزرینه اولهبیلوز.

تشکرات عمیقه‌مه برلکده احترامات فائقه‌مك قبولنی رجا ایلرم. افندیلر.

پاریس ۲ مایس ۱۹۱۹

طرزون متروپولیدی وغیر مستخلص رومارك

مرخصی: خریسانتوس

یه خریسانتوسك معرفتارندن:

خریسانتوس پالکه مفارکدن صوکره پاریس قونفرانسنه مراجعتله قاله‌مشدی. مفارکدن اول چارلق روسیه‌یه عزیمت ایدرکده روم چارینه ۸ کانون ثانی ۱۹۱۸ تاریخنده «شوکتلو اوقرایینا رادیاسنه» ده برر قطعه خلوص وخلاص استدعاسی و بر هیئت سفارت کوندریوردی:

صورت

عظمتپناه!

من الازل شان وشرفی دیللره دستان اولان وزیك بیواك عسکری شرف وعظمتلری تاریخده پاشایان قومپینوسلرك شهری طرزون، بوکون روس خاندان ایمپراطوریسی ارکانندن وقهرمان قزاق طابورلری شانلی قوماندانی بیوك‌دوقك زیارتنه مظهر اولدقله مشرف‌وسعود بولنیور. بوصورتله روس مدنیتنك حاملری وچار ایله وطنك صادق وفداکار محافظلری بولنان وقهرمانلقلری ایله سطوتلی روسیه‌نك نام پرعظمتنی اعلا ایدن قزاقلر، مفاخر تاریخیه‌لرینه پارلاق ویبوك برشرف دهاعلاوه ایتمش اولدیلر. جناب حق اورتودوکس روسیه‌سنه مخلص اولانلری تاروملو ایتمك ایچون قهرمان قزاق‌ماتی ایله بتون روس اردوسی اوزرنده‌کی عنایت صمدانیه‌سنی ادامه وذات شاهانه‌لرینك آیه‌لرینی شانلی رومانوف خاندانتك اعلای شرفی ایچون ظفر نهائی به ذوغرو توجیه وایصال ایلسون.

متروپولید خریسانتوسك اوراقی آراسنده ظهور ایتمشدر.

مترجم

تنکیچی اوستهمی: دیمتراکی

مترجم

ملازم اول ضیا

EK: II

Léon Maccas'a Göre Canik Sancağı'nın Nüfus Durumu, Rum Halkın Dini ve Eğitim Kurumları

KAZANIN ADI	NÜFUS DURUMU				EĞİTİM KURUMLARI (Okokul)							DİNİ KURUMLAR	
	Türk	Gayr.	Ermeni	Toplam	E	K	T	Öğrenci E	Öğrenci K	T	Öğretmen E	Öğretmen K	T	Kilise	Din Adamı
Fatsa	29119	2670	887	32676	9	—	9	295	—	295	9	—	9	8	9
Ünye	50083	7552	4942	62577	10	7	17	560	260	820	11	7	18	10	11
Çarşamba	78606	9727	14382	97714	28	1	29	860	60	920	32	2	34	33	35
Samsun	39599	73643	1264	119506	188	22	190	7899	1215	8608	240	41	281	207	290
Bafra	41048	37495	1110	79653	71	7	78	3270	340	3610	97	12	109	91	109
TOPLAM	238454	130068	23585	392126	290	37	328	12378	1875	14253	389	62	451	349	354

Léon Maccas'a Göre Canik Sancağı'nın Nüfus Durumu,
Rum Halkının Nüfus ve Eğitim Durumu
EK-II

Kaza'nın Adı	İslâm	Rum	Ermeni	Protestan	Katolik	TOPLAM
Samsun	38751	38811	1193	89	74	78918
	38699	38902	1215	39	74	78979
	39207	39429	1325	103	78	80052
	32599	40556	1263	103	83	74595
	32099	40556	1254	103	83	74095
Bafra	40451	23877	999	—	—	65327
	40413	23899	1073	—	—	65375
	40555	23986	1108	—	—	65649
	41048	24270	1110	—	—	66428
	41048	24270	1110	—	—	66428
Çarşamba	49391	2945	9751	466	—	62553
	49600	2936	10086	466	—	63088
	49931	2948	10099	573	—	63551
	50272	2951	10102	572	—	63987
	50273	2951	10102	572	—	63898
Ünye	50238	4419	4690	—	—	59347
	50685	4440	4668	—	—	59793
	51169	4574	4720	—	—	60463
	51926	4708	4972	—	—	63376
	51926	4708	4972	—	—	63376
Fatsa	28805	1964	854	—	—	31623
	29056	1968	860	—	—	31884
	29330	1981	858	—	—	32169
	29440	2048	887	—	—	32375
	29440	2049	887	—	—	32376
Terme	18957	518	2056	—	—	21531
	19021	518	2100	—	—	21639
	19200	529	2164	—	—	21893
	19400	528	2180	—	—	22108
	19400	528	2180	—	—	22108

Not: Nüfus durumunu gösterir bu sayılar H. 1315 - H. 1322 yıllarına ait Trabzon Viyâlet Salnâmeleri'nden alınmıştır.

XX. Yüzyıl Başlarında Canik Sancağı'nın Genel Nüfus Durumu
EK-III

Kazanın Adı	Merkez				Nahiye ve köyler				Not
	İslâm			Hrist.	İslâm			Hrist.	
	C.	M.	T.	Kilise	C.	M.	T.	Kilise	
Samsun	10	3	4	4	41	—	—	154	H. 1318-H. 1322 yıllarına ait Trabzon Vilâyet Salnâmelerinden çıkarılmıştır. Kısaltmalar: C: Cami M: Mescid T: Tekke
Bafra	8	6	1	3	129	28	15	59	
Çarşamba	8	—	1	2	90	—	—	14	
Ünye	6	5	1	3	61	10	—	12	
Fatsa	3	—	—	3	95	5	—	9	
Terme	3	—	—	1	43	—	—	6	
Toplam	38	14	7	16	459	43	15	254	

XX. Yüzyıl başlarında Canik Sancağı'nın müslim, gayrimüslim dinî müesseselerini gösterir tablo
EK-IV

XX. Yüzyıl Başlarında Canik Sancağı'ndaki müslim ve gayrimüslim eğitim-öğretim kurumlarının Karşılaştırmalı Tablosu

EK-V

İSLAM OKULLARI								GAYRIMÜSLİM OKULLARI							
Sıra No.	Okulun Adı	Sayısı		Top.	Öğr.Miktarı		Top.	Sıra No.	Okulun Adı	Sayısı		Top.	Öğr.Miktarı		Top.
		E	K		E	K				E	K		E	K	
1	Mekteb-i İbtidaiye	503	223	726	15225	6871	22096	1	İbtidaiye dececesinde	127	78	205	5385	2416	7801
2	Mekteb-i Rüşdiye	6	2	8	426	131	557	2	Rüşdiye derecesinde	6	2	8	1010	514	1524
3	İdaat	1	—	1	91	—	91	3	—	—	—	—	2	—	2
	Toplam	510	225	735	15742	7002	22744		Toplam	133	80	213	6397	2930	10327

Not: H. 1321 tarihli Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye (H. 1318 ve 1319 öğretim yılına ait bilgileri vermektedir) ve H. 1319 Trabzon Vilâyet Salnâmesi'nden istifade edilerek düzenlenmiştir.

Bulunduğu Yer	Medresenin Adı	Öğrenci Sayısı	Not
Samsun	Hançerli Mah. Medr.	32	H. 1318 yılına ait Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye'den çıkarılmıştır.
	Sadi Bey "	26	
	Pazar "	30	
Bafra	Hacı Murad Medr.	48	
	Camili Kebir "	46	
	Haydariye "	41	
	Dabagnane "	16	
Çarşamba	Mazinedarzâde Süleyman Paşa Medresesi	150	
	Naimiyye Medresesi	139	
	Mahmud Tayyar Paşa Medresesi	42	
	Ali Bey Medresesi	325	
	Hamidiye "	51	
	Akpınar "	10	
" (Tekke Köy)	Yusuf Zeyneddin Medr.	62	
" (Tatarlı Köy)	Tatarlı "	11	
" (Sarıyud Köy)	Sarıyurd "	30	
" (Hisarcık Köy)	Hisarcık "	57	
" (Karakaya Köy)	Egrikiraz "	19	
" (Şeyh Habil K.)	Şeyh Habil "	18	
" (İpçili Köyü)	İpçili "	15	
Ünye	Sadullah Bey Medresesi	280	
Fatsa	Yalıdibi Mah. "	70	
Toplam	Medrese Sayısı: 22	1520	

XX. Yüzyıl başlarında Canik Sancağı'ndaki Medrese sayıları ve öğrenci miktarlarını gösterir tablo
EK-VI

بسوزلری ملتك بیوکلریه، منوبانه تأثیر ایتمز. زیرا هر بیکی طرفك یاهیتی بیلیورلر. الله کریمدر، امیدیمز بوش چیقاریلمیه جقدر. بن بنه طریزوتیم، برآی اول کندم ایچون مژه بولیده یازمشدم. آلدیغم جوابده آنجق ایشارینك تسویه ستدن عبارت اولدیغنی بیلدیرمکی بیلدیردی.

امضا: ل. ح. دیامانتوپولوس

مژه بولیده حریاتونك اوزاقی قزمنده مقیم ایشدی

مترجم

تنکیح اوستنی دیمزاکی

ملازم اول ضیا

یدنجی فصل

۲

مرزیفون

پونتوس تشکیلاتك أهم ایدیلن وناقص نظراً ایلك تأسیسی ایدلدیکی یر مرزیفوندر. قره‌حصار، صاریسون، وسارو حوالیسه ۱۹۰۸ سنه‌سنه قدر وتأخرن دها اول تاریخی جاوی بولنان اوراقه دیورس اولدیغندن بوراده‌کی آمریقات قوللانمه‌یه باشلانیلمیوب ۱۹۰۴ تاریخلی پونتوس جمعیتی نظامنامه‌سی بیدان چیقاریلمشدر. بوندن ماعدا دیکر اوراق بر قاسبه دفتر، مهر، سجل، آرمه، بایراق، سلاحلر، قدیم پونتوس بیدالیلری، پونتوس مجموعه‌سی وهیئتك منایندیغی جمعلر: فولکلور اقلیدی، مارشلر، نوطلر اولمق موجوددرکه بحث مخصوصنده بیرلرك تفصیلاتی وقلیشلری درج اولنمشدر. یوقاریده یازیلی کبی نظامنامه‌نك بعض مادهلری بروجه‌زیردر:

۱ — مرزیفونده آمریقا قوللانمه پونتوس قاوی نظامنامه‌سنك شایان وقت بعض مواد

۲ — مرزیفونده آمریقا قوللانمه موجود روم ضلیسی معارف قاوی طلبه‌سیله برلشدیریلك مقصدیله پونتوس عنوانی آلتنده تورقیه استه‌دیکی موسیقی قاوغه شامل اولق اوزره توجیه تشکل ایتمشدر.

۴ — جمعیتك هیئت اداره‌سی تشکل ایدن اعضالر اوچ صنفه تقسیم ایدیلیر: برنجی صنف اعضالر: جمعیتك محل تأسیسی داخلنده بولنانلرله مکتب طلبه‌سندن اولان رومللردن ترکب ایدر. ایکنجی صنف اعضالر: جمعیتك محل تأسیسی خارجنده قالان اهالیدن ترکب ایدر. اوچنجی صنف اعضالر: هرهانکی جنس ومذهبده پونتوسه بولونسون جمعیتك غایه‌سنه خدمت ایده‌جك برسوء واقتداوی حائز بولنانلردن تشکل ایدر.

٥ — مكتب خارجنده بولنانلرك مرزيفون داخلنده اقامت ايدن رومللي اعضاى طبيعيه‌لك بتون حقوقدن استفاده ايدرلر. آنجق اداره هيئتى اعضالغنه قبول ايملرلر. بو كيفيت جمعيتك هر اجتماعلرنده حاضر بولنملرى لازمدر.

٦ — روسجه لسانه آشنا اولمايان عناصر شاره اهاليسندن اعضا بولنانلر جمعيتك اجتماعلرينه دوام ايتمه‌يه مجبور اولدقلرى كبى حق انتخابدنده محرومدرلر.

٧ — مأمور بتلرى دائمى اولمايان موقت اعضالرك اعضاى طبيعيه مياننه داخل اولملرى ايجون مفتن اولان قيد اجرتى تسويه ايتملرى لازمدر.

٨ — اعضاى طبيعيه‌لك هرهانكى ايجونه يكرمى پاره‌دن قيدلى ايسه هر آى دايجون اون بش غروش جمعيته صندغنه ويرمه‌لكدرلر. غير طبيعى اولانلر اعضالرگه مربوط آيده‌يه‌لرى اون غروش ايانه ويرمه‌يه‌جكدرلر.

٩ — اعضاى طبيعيه‌دن بولنانلر هم انتخاب ايتمك وهمده منتخب بولنمق حقنى حائزدر آنجق اون يش ياشندن اولانلر انتخابده حقلرى اولديغى كبى اعضا صنفه داخل اولان هرفردك جمعيت مقررات واوامرينه بلا قيد وشرط مطاوعت ايتملرى لازمدر. وظيفه‌سنده تكاسل وتواخيسى كورينلر هيئت قرارياله دوچار مجازات اولورلر.

٢٢ — جمعيتك اداره وادامه‌سنه مقتضى واردات مالى :

آ : اعضالرك قيد وقبولنده مقابل آلنان مخصوصات ايله : اعضالرك ترك وترع ايده‌جكلرى هدايانك مبالغ ايله : هداياى مختلفه، وه‌بات كتبخانه واردالغى يعنى كتاب صاتيشندن آلنان پاره ايله خلقك اعانالرى

هر طرفده بردن تعاليمك آوندينى ١٩٠٨ سنه‌سنده مرزيفوندن پونتوس تشكيلاتى رئيسلغنه يازديغى بر مكتوبده مالى تشبث ايتمك اوزره اولدقلرينى بيان ايتمكده بولنديغى واضحا كورينمكده‌در. وثيقه داخلنده اسم (يانجى بر مكتب) ايراد ايتمكده اولان بنا (مرزيفون آمرغان تولغه‌سى) در.

مرزيفون ٢٤ كانون اول ـ ٩٠٨

استانبولده آمریقا ممثلی امیرال پریستول جنابلرینه

افندیم افندم :

بروجه آتی وقایعی نظرکاه عالیلرینه وضع ایلمکدن متولد تأسفلری عرض ایلرم :

کچن ۱۶ شباط تاریخنده بشنجی فرقه قوماندانلك حضوریله سرزیفوندهکی آمریقا اولوزنده تجربیات اجراسنه لزوم کورولش وتحریات نتیجه سنده مذکور مؤسسه‌یی اداره ایدنلرك تورکیا علیهنده بعض مسائل سیاسیه ایله مشغول اولدقلرینی اثبات ایدن وثائق الده ایدلمشدر . شویله که :

اولا : ۱۹۰۴ تاریخندنبری سرزیفون اولوزی داخلنده یونتوس اسمیله تأسیس اولونان برروم فلوریك نظامنامه‌سیله مهر واوراق ۵۰۰۰۰ی ویرده یونان ایراقی الده ایدلمشدر . فلوریك نظامنامه‌سندن آکلاشیلدیکنه نظراً مرکز سواحلنده برپونان حکومتی تشکیل واحضاری ایچون روم کنجلکنی تشویق وتشجیع ایتمك وبومقصدله روم کنجلکی یونان سلطه‌سی آلتنه وضع ایچون چالیشمقدن عبارتمدر .

ثانیاً : اولوز مدیری ایله صامسون آمریقا ممثلی آره‌سنده‌کی مناسبات داعمه روم وارمنی کنجلرینك تورك حکومتنك مساعده‌سی خلافنه وبلاسأذونیت اوروپایه فرارلرینه چالیشمقدمدر .

ثالثاً : فولوزك تورکچه‌سلی ذکی بك کچن ۱۴ شباط کیجه‌سی اوزرینه هجوم ایدیلدیکدن اولدیرلمشدر. ذکی بك قتلی قلوب اعضالرینك توقیفلرینه مباشرت ایدلمسی متعاقب اجرا ایدلمکله نظراً فولوزدوننده‌کی تشکیلات وترتیبات ایله تثبیات جنائیه‌نك مرحوم طرفندن افشا ایدیلمه‌سیندن متولد اولدیغی آکلاشیلمشدر .

خلاصه عرض ایدیلن وقایعك اجرا ایدلمکده اولان تحقیقات موشکافانه نتیجه‌سیله دهازیاده تقرر ایده‌جك ملحوظدر .

واضحاً آکلاشیلدیکنه نظراً آمریقا نیمه‌سندن بحریلری طرفندن اداره ایدلمکده وبیطرف عد ایدیلن مؤسسات علیه‌نك تورکیا حکومتنك صمیمی سوءاستعمال ایدیلرك تورکیا حکومتی علیهنه تشکیلاتی اداره ایدنلرمرکز اداره اولدیغی تخصیص ایدلمسنك شمار انسانیه ودولیه‌ایله غیرقابل تألیف اولدیغی آشکاردر . اینته بوصورتله قناعت‌نامه حاصل ایدن بوریك‌لك مجلس حکومتی اجنبیلره قارشی کوستردیکی مسافرپرورلکنك بیکبر دلیل اولق اوزره موسیو تومیسی تجزیه ایتمکدن بالکز مؤسسه‌دن قالدیرمق وحدودلری خارجنه چیقارمقله اکتفا ایتمکه قرار ویرمشدر. مرزیفون قائمقاملغی طرفندن انتخاب اولنان ایکی آمریقالی مؤسسه‌نك محافظه‌سنه مأمور ایدلمشدر .

اکرذات اصیلانه‌لری طرفندن تأمینات ویریلمش مذکور مؤسسه‌نك اداره‌سی ایچون یکی برمأمور مخصوص اعزام ایدلمك اوزره‌سی حاصل اولورسه مؤسسه‌نك یکیدن آچیلمسی ایچون تسهیلات لازمه‌سنك ابراز اولنه‌جغی جهتلرمله عرض ایلرم . . .

احمد مختار

— ٩٨ —

مجاهداتی دها سریعتر و مساعد بر محیط ایله سوق ایدهبیلمك ایچون اوچنجی برعلك تدارکی قطعاً ایجاب ایتمیور. بو ایکی جمعیتك آرزولرینه تعقیب ایتمکده اولدقلری غایه علویهیی تقدیراً قوه جبریه طرفندن تبدیل اعطا سنه موافقت ایدیلن حریه داخلنده بر بیانك، تأسیس و انشاسی ایچون اعانه جمعه باشلادقلری و بونك ایچون بنسو پیتاری یاپدقلری خبر ایدیلمکده اولدیغی جهتله عمومی مکتوبلرك کویندیرمك مرجعیتنه قرار ویردك. لطفاً مذکور مکتوبلرك بیاض نسخه لرینك قونسولوزخانه سنه تحریرینی مخصوص مخبر وسیله ایله تعهد ایدلدیکنه همیت ویرمکزی آرزو ایدرز. بلتك سعادت و سلامتنه معطوف اولان بو تخمینزك جبریه صورتله قبول ایده جکنزی امید مز بولکله . شکران و حرمتلرمزی تقدیم ایدرز .

قلوب کاتبی : غ سیار امایی — مرقانی پروه قلوی ریئسی : توخاریدس

پونتوس کاتبی : ذه مجو اوغلو — پونتوس جمعیتی ریئسی : میخائل پاپادوپولوس

مترجم
م. اول ضیا

مذکور تشکیلاته عائد بر جمعیتك الده ایدیلن نظامنامه سی تدقیق ایدیلنجه فعالیتلرینی درجه توسیع ایتمکلرینی کویا رموز و نجه یه قدر مسلح اختلاط قطعه و مفرزه لری وجود مکشوفه کلرینی هم اون کنج باشنه بر اونباشی تعیین ایدکلرینی و هیئت سلاح توزیع ایدیلمك غیمکری بر قاعده حاضر لامقلرینی کوستر مکله بر ابر بو تشکیلاته تبعیت ایتمیلرك کندی تشکیل ایدکلری محکمه لرده صورت محاکمه لرینی و تشکیلاتك طرز فعالیتینی بحث ایلکده بولندیغی مذکور نظامنامه نك صورت مترجمه سی بروجه آتیدر :

صورت

ماده ١ — حکومت عثمانیه نك تشویقیله آطنه ولایتنده و بشقه محلرده وقوعبولان قتالدن مکره خوفیله اجتماعنه صامسون ده مدافعهٔ مشروطه نامنده کی بر جمعیتك تأسیسی فکر وقراری ویرلمشدر .

ماده ٢ — مدافعه جمعیتلرك مقصدی ایکیدر . برنجیسی مشروطیتی استبداده قارشی مدافعه ایتمك ، ایکنجیسی منسوبلرك هم جنس اورتودوقس خلقنه قارشی وقوعبولمسی محتمل تعرضلرینی منع ایتمك ، ناموس و بیوتی محافظه ایتمکدر .

ماده ٣ — مدافعه جمعیتی مقصدینه موفق اولمق ایچون موقعی اولدیغی یرلرده تشکیلات داخلیهٔ روم خلقنك ائتلافه اجتماع و تشریك مساعی سی ممکن اولدیغی قدر توسیع و تکمیل ایدیلمسی و بو طرفه ایدیلمسی .

ماده ٥ — مدافعه جمعیتی بر رئیس ایله ایکی اعضادن مرکب بر هیئت طرفندن اداره ایدیلور . مذکور اعضالردن بری مذکور جمعیتك نامنه امورنی تدویر ایدن سجلده [وزنه دار] ودیگری مراجعتاعك قرار دفترینك تنظیمنه وعلی ذلك اجراسنه مأمور بر بازیجی اولهجقدر . هیئك جزا ایدهجکی وظیفه تحت قرارده آلندقدنصکره اعضا و تبلیغ ایدیلمك قرار دفترینه قید اولنجقدر

ماده ٥ — جمعیت اولا هر بر قسم ایچون بر آمر تعیین ایدهجك . آمرلر داره‌لرینك اك مقتدرلرندن انتخاب ایدیلهجك و جمعیت مرکزیه ایله طوغریدن طوغری یه تماس ایتمکلرینی ویا خود جمعیت مرکزیه‌نك اعضالرینی طائفه‌لرینی جمعیتی تشکیل ایدن واك ناری موجبنجه دائرمنك تشکیلی درعهده ایدهجکدر .

ماده ٦ — دائره آمری هیئت مرکزیه‌نك موافقیله وکندی ریاستی تحتنده هیئت ادارمنی تشکیل ایچون دائرمی داخلنده اوچ شخص انتخاب ایلهجك . اشبو هیئت داره جمعیت مرکزیه‌نك مدافعه جمعیتك مهریله مهور تحریری اوراقی تبلیغ ایلیه‌جك اوامری اجرایه مأمور اولهجقدر . شاید دائره آمری انتخاب ایدیلن شخصلرله چالیشمزلرایسه جمعیت خبر ویروب جمعیت اونك یرینه بشقه‌سنی تعیین ایدهجك . لکن شاید دائره آمری اعضالردن برقاچنك تبدیلی طلب ایدرسه اولوقت جمعیت اشبو دائره آمرینی تبدیل ایدهجکدر .

ماده ٧ — هر هیئت بر اجتماع عمومی ایله اونباشلرینی انتخاب ایدر . بونلرك اسامیسی جمعیته بیلدیرر . ونباشیلرك مقداری هر دائره‌نك قوتی مقدارینه موافق اولور . اونباشیلرك اسامیسی جمعیتك تصویبنه عرض ایدیلمك خلف اولانلرك اسامیسی مشتمل جدول کیدیله‌جکدر دائره آمرلری هیئتلرك اعضالری واونباشیلر مدافعه جمعیتك مهرینی حاوی جمعیت مرکزیه‌نك مکتوبی ایله تعیین ایدیلهجکلر .

ماده ٨ — مراونباشی دائرمی داخلنده اعتماد ایتدیکی اون کیشی انتخاب ایتمکه مجبوردر . بوکیشلر اونباشینك بلوکنی تشکیل ایدوب اونباشینك امرلریه‌جکی عصر دوعقب قوشمغه مجبور اولهجقلردر .

ماده ٩ — مرجعتك اوامرینی اجرا ایتمیانلر جمعیت مرکزیه طرفندن تعیین ایدیلهجك جزا ایله تجزیه ایدیلهجکدر .

ماده ١٠ — قاضی کوی اوچ قسمه تقسیم ایدیلهجکدر . بونلردن برنجیسی الیاس کوی اولوب اوچ هیئت طرفندن اداره ایدیلهجکدر . مذکور هیئتلر دیکر دائرلر مثلو جالیشه‌جقلر وعین پروغرامه وعین مرکزه تابع اولهجقلردرکه تهلکه‌لو نوعده تشریك مساعی قابل اولمق ایچون هر خصوص بر وعین مقامدن اداره ایدیلیورسه

— ٧٠ —

مادہ ١١ — شہرك تعيينندن صوكره عين پروغرام جوار كويلره دخی تطبيق ايديلهجكدر.

مادہ ١٢ — هر شخصك تعيينندن اول جمعيتدن اونباشی بولوكنه وارنجهيه قدر هر كس ايچمل شريف اوزرينه يمين ايتمليدر. حضرت عيسا ملت ووطن نامنه تشكيلاتی سر لوتاجنه مدافعهٔ مشروطهنك ايواسرنی مع المنونيه و حرفياً اجرا ايدهجكنه و اطاعتسزلك، خطا ونافرمانی افشا ايتمكدن تطبيق اولنهجق جزايه سرفرو ايدهجكنه مجبور اولديغنی بيان وتأمين ايدهجكدر.

مادہ ١٣ — يمين افشای سر ايدنلر يمينلرندن نكول ايدن اطاعتسزلر و باخود معاذالله اهانت ايدنلرك تجزيهسی ايچون اوچ صنف محاكمه بولنهجقدر. مذكور محكملر جمعيت مركزيه طرفندن تعيين اولنمش بر رئيس درت اعضادن متشكل اولهجقدر. اللهك نورقوسيله اغراض و حسيات شخصيهدن عاری اولهرق خفی محاكمهلره ومع القسم استماع قلهجق شهودك شهادتنه استناداً اعضا ايدهجكی قرار ی حكمه تحريری اولهرق جمعيت مركزيهيه متبسلاً عرض ايدهجك واشبو قرارلرك تصديقه اقترانندن صوكره براى اجراء تشكيلات اعضالرينه كوندرهجكدر.

مادہ ١٤ — تشكيلات وتشكيلاتك اداره سكرهيكرمی باشندن يوقاری اولان اشخاصه بلا استثنا اسلحه توزيع ايديلهجكدر. اشبو اسلحه بدلاتی هر كسك وضعيت اقتصاديهسنه كوره اوچ قسمه تفريق ايديلهجكدر. شويلهكه طبقهٔ سفليه (فقير اولانلره) اسلحه فيأت حقيقيسيله آلتهجقدر. ديكر ايكی طبقهدن وقوعبولهجق تحصيلاتك فضلهسی فاصده قالهرق اسلحهلرك دوستده و خود دردستی بوزندن حصوله كلهجك نقصانه و اشبو مثل ايشلك قلهء تاديبی، سينورلمسی الخ مصارفات مختلفهسنك قپاداسنه حمر ايديلهجكدر.

مادہ ١٥ — جميع اختياراتی ايچون مع فائض استفراض عقد ايتمك صلاحيتی حائزدر. اشبو معاملاتك قبولی مدافعه جبهته عائد اولهجقدر.

بو تشكيلاته ضميمةً عين غايهيی تعقيب ايتمك مقاده تركيانك دكل دنيانك مختلف جهتلرندهكی يونان و روم جمعيتلريله مناسبات ومخابراته بولنمق اوزره برده (مقدس روم آناطولی جمعيتی) وجوده كتيريلمور :

Kazanın Adı	Çete Sayısı	Şehid		Yaralı		Kayıp		Gasb				Yakma						Yol	Irza
		Halk	Ask	Halk	Ask	Halk	Ask	Hayv	Mal ve eşya	Zahire	Tahahca	Ev	Samanlık	Anbar	Çeşitli bina	Cami	Okl.	besme	geçme
Saraıun	15	90	6	14	4	—	—	30	belirsiz	belirsiz	—	500	—	—	—	—	—	—	1
Kavak	?	8	1	1	2	—	—	1137	"	"	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Bafra	35	617	8	36	11	—	—	450	"	"	—	52	4	6	36	—	—	1	—
Alaçam	8	47	—	—	—	—	—	54	"	"	2	—	—	—	—	—	—	—	—
Çarşamba	20	58	13	23	1	—	4	91	"	"	—	358	32	—	3 Çift.	2	2	—	1
Terme-Ünye	27	3	—	1	—	—	—	49	"	"	—	2	—	—	—	—	—	—	—
Toplam	105	823	28	75	18	—	4	1811	belirsiz	belirsiz	2	912	36	6	36 çeşitli bina ve 3 çiftlik	2	2	1	2

Temmuz 1922'ye kadar Canik Sancağı'nda Rum çetelerinin şekaveti sonucu meydana gelen tahribat
EK-X

EK-XI

EK-XII

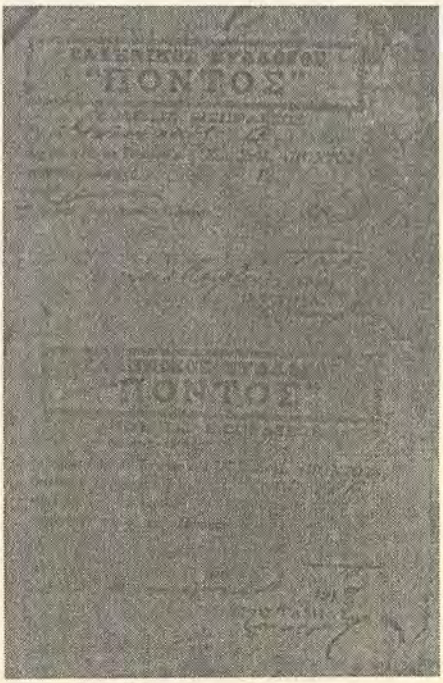
EK-XIII,a

CUMHURBAŞKANLIĞI ARŞİVİ
Yer No. :
Dos. No. :
Vesika No.: 1515

EK-XIII,b

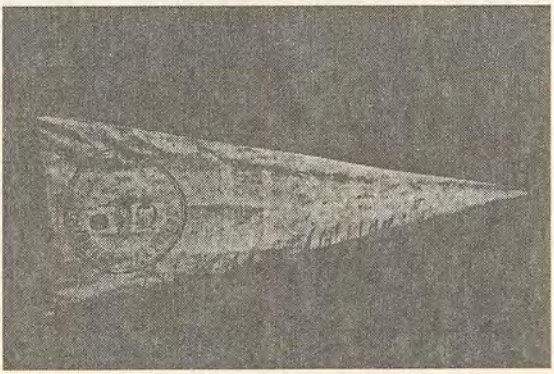
Pontos Haritası
(*Pontos Meselesi, Ankara, 1338*)

Pontos Klübu için bastırılan makbuz
(*Pontos Meselesi, Ankara, 1338*)

Pontos Cemiyeti Merzifon Şubesi'nin Mührü
(*Pontos Meselesi, Ankara, 1338*)

Pontos Bayrağı
(*Pontos Meselesi, Ankara, 1338*)

Pontos KlübüSporcuları ve Pontos Nişanları
(*Pontos Meselesi, Ankara, 1338*)

Rum Gönüllü Neferi
(*Pontos Meselesi, Ankara, 1338*)

Enonias
(*Pontos Meselesi, Ankara, 1338*)

Rum eşkiyalarca şehit edilen
Tekesarmaşık köyünden Ahmet Çavuş
(*Pontos Meselesi, Ankara, 1338*)

Giresun Metropolidi Dorandiyos'un Rum eşkiyalarla birlikte fotoğrafı
(*Pontos Meselesi, Ankara, 1338*)

Merzifon Amerikan Koleji Albümünden
(Bir Yunan temsili sergileyen talebelerden bir grup)
(*Pontos Meselesi, Ankara, 1338*)

Rumlar tarafından katledilen Havzalı üç erkekle iki çocuk
(*Pontos Meselesi, Ankara, 1338*)

Ortaklar ve Esenbey köyleri katliâmından kurtulabilen yaralı köylü kadınlar ve çocuklar
(*Pontos Meselesi, Ankara, 1338*)

İstefanoğlu Kürd Panayot çetesince katledilen Müslümanlar
(*Pontos Meselesi, Ankara, 1338*)

Ortaklar ve Esenbey köyleri katliâmından kurtulabilen yaralılar

Rumlar tarafından katledilen Samsunlu bir köylü

Samsun Duayeri mevkiinde Hoşri Rum çetesi tarafından gözleri oyulup kulakları kesilerek şehit edilen Başalan köylüleri

20 Ekim 1921'de Rum çeteleri tarafından katledilen müslümanlar (Nuri Usta - Çerkes Murad ve teşhis edilemeyen bir şehit)

Rumlar tarafından katledilen
Çarşambalı Süleyman Ağa

Rum çetelerce şehit edilen Samsun
Kılıçzade Mahallesi'nden Tatar
Ömer ve Arabacı Ziya

Rum eşkiyalar tarafından katledilen Çarşambalı bir müslüman

Rum eşkiyalar tarafından şehit edilen Akalan Köyü'nden Ahmet Çavuş oğlu Osman

Samsun Duayeri mevkiinde Rum Hoşri çetesi tarafından katledilen Gebi köylüleri

Samsun Duayeri mevkiinde Rum Hoşri çetesinin pususuna düşerek şehit edilen Gebi ve Başalan köylüleri

Pontosçu Rum çetesinden kurtulmak için sığındıkları dağlardan toplanan Türk kadın ve çocuklarından bir grup

Samsun Bahriye Müfrezesi bir yürüyüşte
(*Yakın Tarihimiz, IV*, s. 221)

Hasan Fehmi Bey
(I. TBMM Canik Milletvekili)

Nafiz Bey
(I. TBMM Canik Milletvekili)

Boşnakzâde Süleyman Bey
(Sivas Kongresi Canik Sancağı Delegesi, I. TBMM Canik Milletvekili)

Hamdi Bey
(I. TBMM Canik Milletvekili)

Emin Bey
(I. TBMM Canik Milletvekili)

Şükrü Bey
(I. TBMM Canik Milletvekili)

Hacı Kuzu Fevzi Efendi
Terme Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı

İmam İdris (Eroğlu)
Terme Kocaman Köyü Olaylarının Şahitlerinden

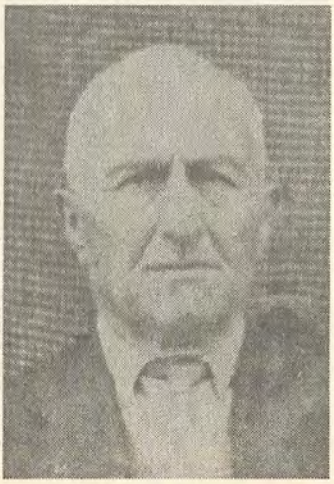
Nurettin Paşa
(Merkez Ordusu Komutanı)

Topal Osman Ağa
(Milli Mücadele sıralarında)

Krisantos
(Trabzon Metropolidi)

Rıfat (Vona) Bey
(Terme Kaymakamı , Ordu Valisi)

Ortaklar'da yaralı düşen köylüler

Ortaklar Köyü hatibi Ahmet Efendi, ailesi Habibe, oğlu Abdullah, kızı Ayşe ve Emine'nin külleri önünde dua ederken
(Bu aile kendi evlerinde Rum eşkiyalar tarafından yakılarak öldürülmüşlerdi)
(Pontos Meselesi, Ankara 1338)

4 Temmuz 1337 tarihinde şehit edilenler

Rum eşkiyalar tarafından şehit edilen zavallı bir müslüman

Merzifon'da Amerikan Koleji'nde meydana çıkarılan Pontos Klübü'nün albümünden: Mektep dahilinde Yunan bayrağı altında çekilmiş bir fotoğraf
(Pontos Meselesi, Ankara 1338)

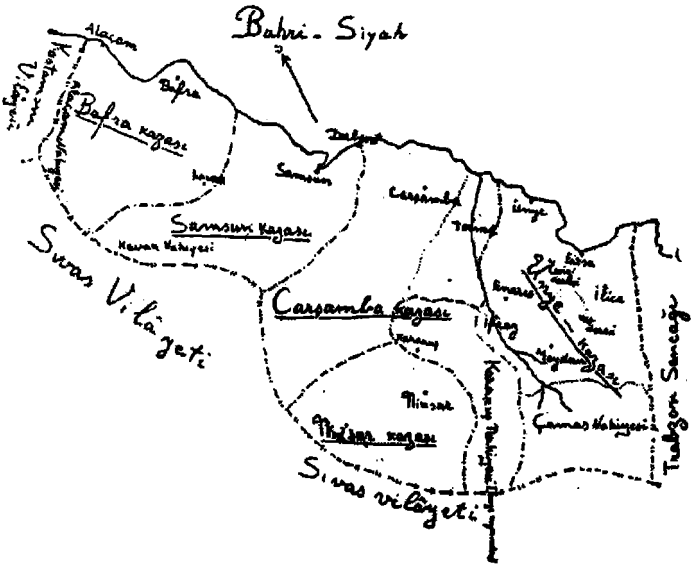
Patrik Gregoriyus, Venizelos ve Son Bizans İmparatoru Konstantin'in resimlerini birlikte gösteren propaganda kartpostalı
(Pontos Meselesi, Ankara 1338)

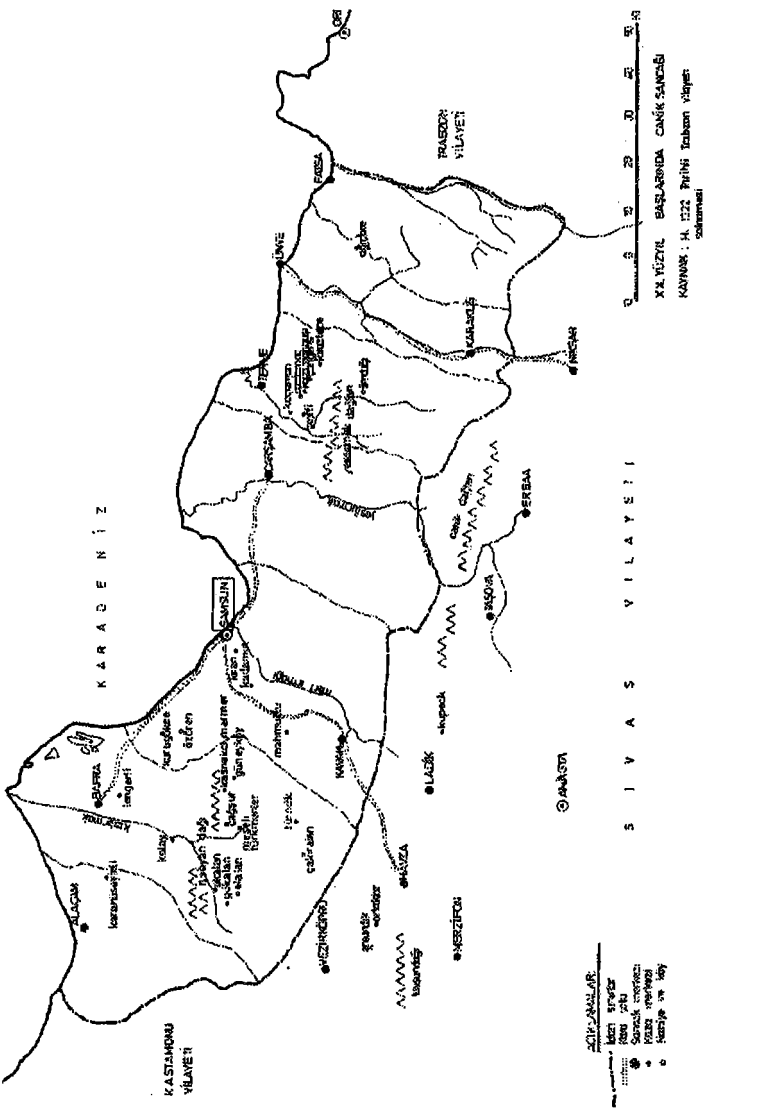
Rumlar tarafından yakılan Erbaa'nın 400 haneli Şeyhli köyünün manzarasından bir kısmı

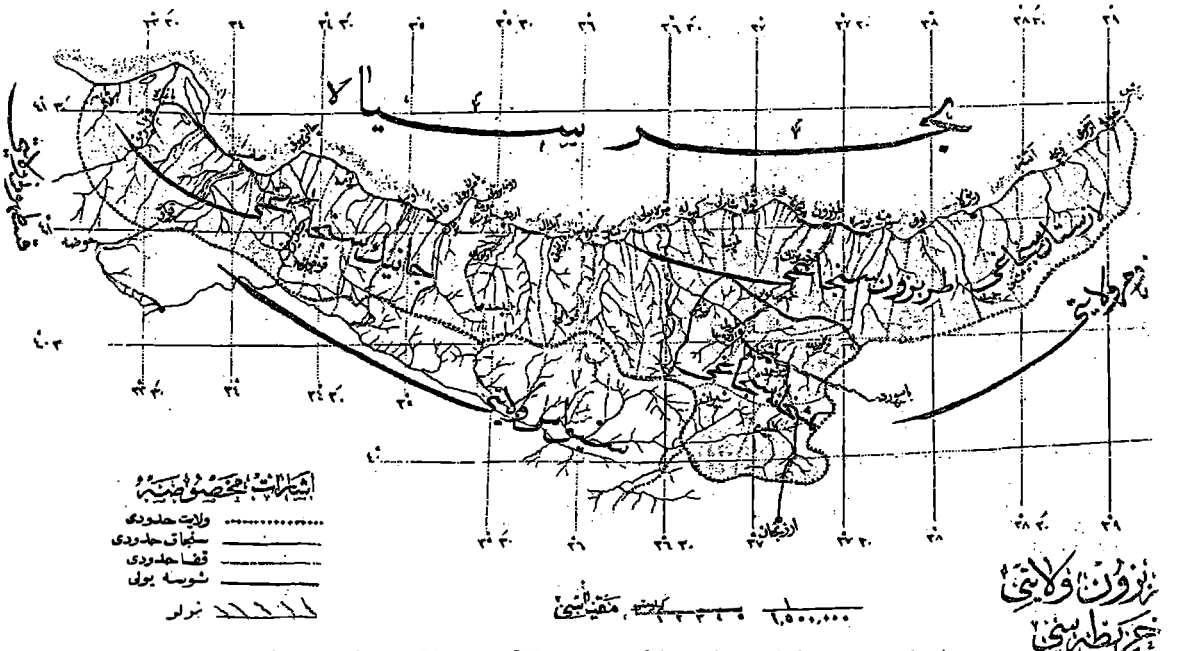

Rum eşkiyalar tarafından 15 Ekim 1337'de feci şekilde şehit edilen Tatlıcak Köyünden Deli Seyyit

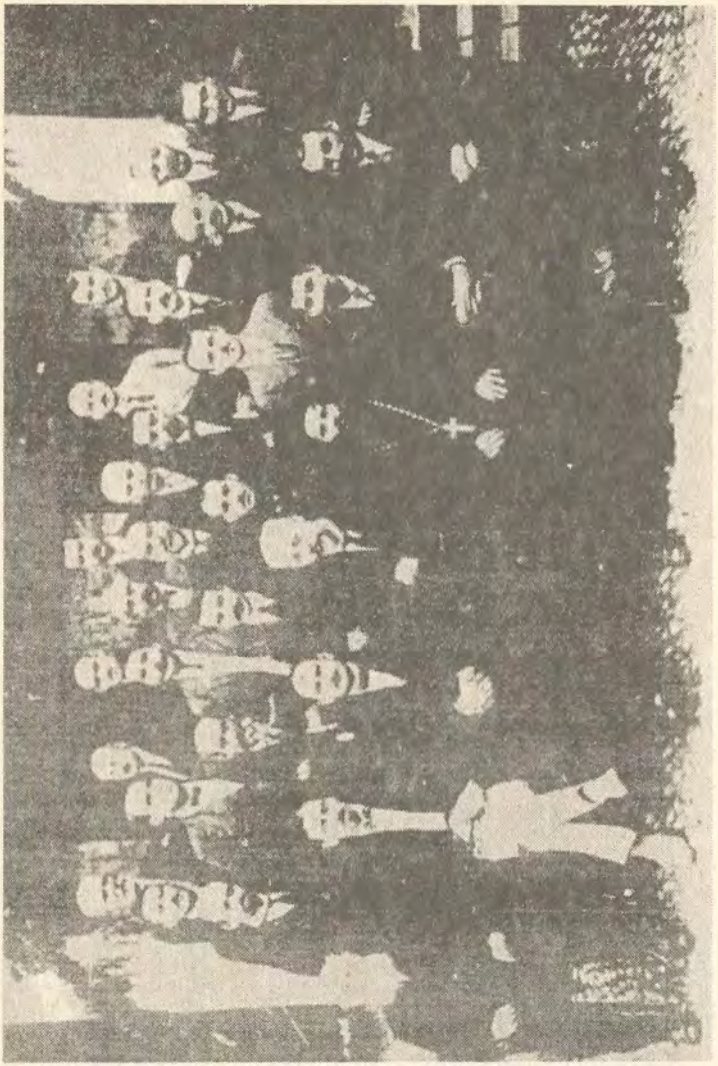

1287 H. 1871 M. Yılında Canik Sancağı
(Kazım Dilcimen, Canik Beyleri, Samsun-Halkari Neşriyatı, 1940)

KARADENİZ
SİVAS VİLAYETİ
TRABZON VİLAYETİ
KASTAMONU VİLAYETİ
SAMSUN
AMASYA
MERZİFON
LADİK
HAVZA
VEZİRKÖPRÜ
BAFRA
ÇARŞAMBA
TERME
ORDU
GİRESUN
KAVAK
BAFRA
SİMAV
AÇIKLAMALAR:
XX. YÜZYIL BAŞLARINDA CANİK SANCAĞI
KAYNAK : H. 1322 Tarihli Trabzon vilayet salnamesi

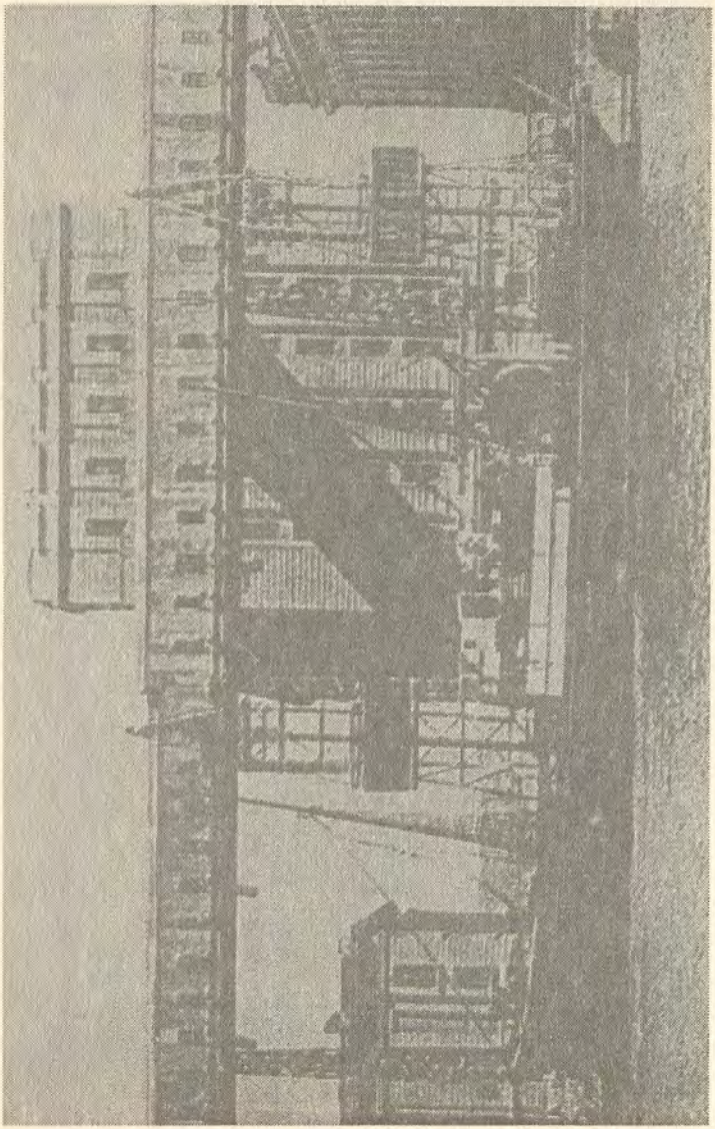
Trabzon Vilayeti Haritası [H. 1318 tarihli Trabzon Salnamesi'nden)

Pontos Parlamentosu, Batum 1916-1921
(Yorgo Andreadis, Tamama-Pontos'un Yitik Kızı, İstanbul 1997)

Pontos meselesiyle ilgili bir web sitesinden alınan harita
http://www.pontos.org/images/maps/d-pontos-150.jpg

Ulu Önder Atatürk'ün Samsun'a çıktığı gemi

Millî Mücadele'de Canik Sancağı'nda
Pontosçu Faaliyetler 1918-1922

I. Dünya Savaşı ve İstiklâl Savaşı sırasında Türkiye'nin bütünlüğüne ve Türk milletinin bağımsızlığına yönelen tehlikeler arasında Pontosçuluk hareketi, gerek diplomatik alanda gerekse Canik'teki ayaklanma ve çete faaliyetleriyle Yunan siyasî emellerine hizmet etmiştir. Zaman zaman genişleyerek tehlikeler yaratan bu isyan hareketi ve Pontos Hükümeti hayali, Büyük Türk Zaferi ile söndürülmüş, tarihe adî şekâvet olaylarından biri olarak geçip kaybolmuştur. Böylece Mustafa Kemal Atatürk'ün "Geldikleri gibi giderler" sözündeki gerçek bir müddet sonra Canik'te de aynen cereyan etmiştir.

ISBN 975-8156-80-2
9 789758 156801
ÇİZGİ